DÜNYA EDEBİYATINDAN TERCÜMELER

RUS KLÂSİKLERİ : 28

AKILDAN BELÂ

Eski Yunanlılardanberi milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek istiyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabii yoldur. Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.

1-8-1941

İSMET İNÖNÜ

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır. 23 Haziran 1941

Millî Eğitim Bakanı
Hasan - Âli YÜCEL

Dünya edebiyatından tercümeler» serisinin ilk 109» cildinde yer almış bulunan önsözümde, bu serinin ortaya konulmasında büyük hizmet ve emekleri geçen Türk aydınlarına şükran duygularımı söyledikten sonra onların himmetleriyle 5 yıl içinde hiç değilse Devlet eliyle yüz ciltlik bir tercüme kütüphanesine kavuşacağımızı kaydetmiştim. Cumhuriyetin on sekizinci yıl dönümünde bu seriden 13, on dokuzuncu yıl dönümünde 27 ve yirminci yıl dönümünde de 69 cilt eser yayınlanmak suretiyle beş yılda tahakkuk ettirilmesi düşünülen ilk program, iki buçuk yılda 9 fazlasiyle 109 ciltlik bir kütüphanenin Türk okurlarına sunulmasını mümkün kıldı. Memleket yayın tarihinde gerçek bir hamle ve başarı diye niteliklendirilecek olan bu güzel neticeden dolayı, bu serinin ortaya konulmasında, tercümeleri yapanlardan formaları katlıyan arkadaşlarıma kadar, himmetleri geçenlere tekrar teşekkürü kendime borç sayıyorum. Devletin bu alandaki teşebbüsünü, yaptıkları geniş tercüme basınıyle destekliyen hususi yayın kurumlarımızı takdirle ve sevinerek anarım. Cumhuriyetimizin bundan sonraki yıl dönümlerinin her birinde, «Dünya edebiyatından tercümeler» serisinde yüzer cilt eser yayınlanarak memleket aydınlarına önümüzdeki beş yılda 500 kitabın Devlet eliyle armağan edilmesi, yayın programımızın yerine getirilmesi gereken amacıdır. Türk aydınlarının şunu bilmesini candan isterim ki, bize, bu geniş programı gerçekleştirme direktif ve cesaretini veren, tercüme serisinin baş okuyucusu Cumhurbaşkanımız İsmet İNÖNÜ olmuştur. Beş yıllık programdaki 500 kitabı dahi az gören Millî Şefimizin arzularını yerine getirmeyi bütün vazifeli arkadaşlarımla beraber millî bir ödev sayıyoruz. 2 - Mart - 1944

Millî Eğitim Bakanı
Hasan - Ali YÜCEL

ÖNSÖZ

Aleksandr Sergeyeviç Griboyedov eski, asil bir Leh ailesine mensuptur. Aile reisi olan Yan Griboyevski on sekizinci yüzyılın başlarında Rusya'ya gelip yerleşmiştir. Ailenin maddi vaziyeti kötüdür. Darlık içinde yaşamaktadırlar. Fakat, karakter sahibi ve çok zeki olan annesi, biraz da Moskova'daki akrabaları sayesinde, çırpınmış, didinmiş, akını dışına, karasını içine çevirerek, ailesini Moskova'daki asil ailelerden aşağı bırakmamak için elinden geleni yapmıştır.

Griboyedov ilk tahsilini evde, hususi şekilde ve yabancı öğrtmenlerden gördükten sonra, Moskova asilzadelerinin devam ettikleri okula girmiştir. Orayı da bitirince Moskova üniversitesine yazılmış ve arka arkaya iki fakülteden mezun olmuştur: önce filoloji, sonra da hukuk fakültesinden.

Griboyedov yüksek tahsilini bitirdikten sonra yine üniversite muhitinden ayrılmamak ve matematik bilimler üzerinde doktora yapmak istemişse de, 1812 de Napoléon Moskova'yı işgal ettiği için, üniversite kapanmış ve Griboyedov oradan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Şair dört mühim Avrupa dilini mükemmel biliyordu: Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca. Sonraları Arapça ve Farsçayı da öğrenerek, bildiği dilleri altıya çıkarmıştır. Mükemmel piyano çalmasını da bilirdi. Bizzat bestelediği birkaç parça cidden dikkate değer. Puşkin, onun bu meziyetlerini gördükten sonra olacak ki: «Muhakkak Rus-

ya'nın en akıllı adamlarından biri. Günümüzün de en okumuş adamı» demişti.

Griboyedov 1812 de, gönüllü olarak, o zaman yeni kurulan alaylardan birine girmiş, fakat çok geçmeden süvari alayına alınmış ve general Kologrivov'un emrine verilmiştir. İşte Groboyedov, şiir ve makale yazmağa bu tarihte başlamıştır. İlk yazısı 1814 te «Vestnik Evropi» dergisinde yayımlanmıştır. Bu yazı general Kologrivov'un şerefine verilen bir şöleni konu olarak alıyordu. Sonra temaşa muharriri A.A. Şahovski ile tanışmış ve bu muharrir şairin alâkasını tiyatro üzerine çekmiştir. Zaten Griboyedov'da tiyatroya karşı sevgi ve alâka daha okul sıralarındayken başlamıştı.

İlk tercümesi, *Le secret du Menage*, 1815 yılında Petersburg tiyatrosunda oynadı.

Şair 1815 te askerlikten istifa etti. İki yıl sonra da Hariciye Nezaretine memur olarak girdi. O zaman Puşkin de Hariciye Nezaretinde çalışıyordu. Griboyedov, bu Nezarette çalıştığı müddetçe tiyatro ile alâkasını devam ettirmiş, şair ve tiyatro muharrirleriyle dost olmağa çalışmıştır. 1817 yılında tanışmış şair ve tiyatro münekkidi Ketenin ile tanışmış, onunla birlikte *Talebe* adında bir komedya yazmıştır. Bundan sonra Fransızcadan *Sahte Sadakat* adiyle bir komedya daha tercüme etmiştir.

Bu kadar çalışmasına rağmen Griboyedov hâlâ istidatlı bir amatör olmaktan kurtulamamış ve *Akıldan Belâ* gibi büyük bir komedyanın şairi olacağına dair en küçük bir ümit bile vermemiştir.

O devirde bütün genç asilzadeleri harekete getiren sosyal meseleler elbette şairi de alâkalandıracaktı. Gizli cemiyetlerin üyesi olan dostları olacaktı. 1818 yılında ailenin maddi sıkıntısı büsbütün arttı, Griboyedov bir düello yüzünden Petesburg'u terketmek zorunda kaldı. O sıra-

da İran'a gönderilen Rus Diplomatik Misyonuna kâtip olarak girdi ve yola çıktı.

Şair Iran'a gidince, büyük bir istekle kendini şark dillerine verdi. Ayrıca İran antikitesi ve finans bilimleri üzerinde çalışmağa başladı. İşte *Akıldan Belâ*'nın tohumu bu günlerde atıldı. Bunu bir arkadaşına yazdığı 7.xı 1820 tarihli bir mektubundan öğreniyoruz. Bu mektubunda: «Ben bu İran manastırında...» diyor. Şüphesiz bu manastırda dehşetli canı sıkılıyordu. 1822 yılında, Tiflis'e İmparator vekili General Yermolov'un yanına, hariciye kâtibi olarak tâyin edildi.

Tiflis'te şair ve ihtilâlci B.K. Kühelbeker'le tanıştı, dost oldu. Ona bitmek üzere olan *Akıldan Belâ*' nın birinci ve ikinci perdelerini okudu, münakaşalar etti.

1823 yılında Moskova'ya izinli gittiği zaman komedyayı tamamladı. O yıl Moskova tiyatrosunun açılışı münasebetiyle Lomonosov'un gençliği konusu üzerinde bir prolog yazdı, ayrıca Prens N. A. Vyazemski ve bestekâr Verstovski ile beraber: «Hangisi kardeş, hangisi kızkardeş?» adında bir opera-buf hazırladı. Bir taraftan da *Akıldan Belâ*' yı sahreye koymak için şuraya buraya başvurmağa başladı. Nihayet anladı ki, Moskova sosyetesi aleyhine yazılmış bir piyesi oynatamıyacaktır. 1824 yılının yazında bu müsaadeyi koparmak için Petesburg'a gittiyse de piyesi, oynatmak şöyle dursun, bastırmanın bile kabil olmıyacağını öğrendi. Yalnız dostu Bulgarin kendi dergisi olan *Russkaya Tolya*'da sansürün gözünden kaçırarak, piyesin yarısına yakın bir kısmını, 1825 yılında, yayımladı.

Komedyanın oynanması katiyen yasak edilmişti. Ancak şairin ölümünden sonra 1829 yılında komedyadan bazı parçalar, 1831 yılında da tamamı sahneye kondu. 1833 yılında tam metin bastırılabildi.

Bütün yasaklara rağmen, Griboyedov, eserini kulüplerde, salonlarda, toplantılarda okuyordu. Komedya kop-

ye edilerek elden ele dolaşıyordu. Bulgarin bir arkadaşına yazdığı mektupta: «En ufak bir şehirde bile, edebiyatı az çok seven bir evde *Akıldan Belâ*'nın bir kopyesi vardır.» diyordu. Şair de bir arkadaşına şöyle yazıyordu. «Kopan gürültülere, patırtılara, kıyametlere rağmen *Akıldan Belâ*'ya karşı duyulan merak ve hayranlık hudutsuzdur.» Puşkin ise: «Bu eser umulmadık bir tesir yaptı ve şairini en büyük şairlerimiz arasına koydu» diyordu.

Akıldan Belâ'nın tam metni bastırıldığı zaman, basın aleminde dehşetli münakaşalara yol açtı. Asîlzadelerle memurlar, eserdeki tasvirleri yersiz, yanlış buluyorlar, şairi Moskova sosyetesini bilmemekle suçlandırıyorlar, eserin hiçbir edebî kıymeti olmadığını iddia ediyorlardı. Öte yandan N. Polevoy ve dekabrist[1] A.A. Bestujev başta olmak üzere diğer aydın zümre eseri göklere çıkıyor, tiplerin canlı ve hayatta, yanı başlarında yaşadıklarını, tasvirlerin de çok sanatkârane olduğunu ileri sürüyorlardı. Hattâ dekabristler, komedyanın bazı parçalarını kopye ederek propogarda işinde kullanmışlardı (Bunu dekabrist Zavaişi'nin bir mektubundan öğreniyoruz).

Griboyedov Petesburg'ta bulunduğu sırada birçok dekabristlerle dost olmuştu. Esasen A. Odoesyki'nin evinde misafir kalıyordu. Rileev'le ahbaptı. Daha sonraları Kühelbeker'e yazdığı bir mektupta: «Sen benim yerime Rileev'i tam bir cumhuriyetçi olarak kucaklarsın.» diyordu. Bu mektup 14 aralıktan, yani dekabristlerin ihtilâlinden iki hafta önce yazılmıştı.

1825 yılında Griboyedov vazifesinin başına dönerken Ukrayna ve Kırım'da «Cenup Gizli Teşkilâtı» cemiyetinin belli başlı üyeleri'ye tanıştı. Bunlar Griboyedov'un cemiyetlerine üye olmasını teklif etti'er. Şair razı olmadı. Onlarla sadece, hükümeti tenkid bahsinde konuştuğunu, sonraları mahkemede kendi ağziyle itiraf etti.

[1] 1825 deki isyana iştirak eden subay ve aydınlara verilen addır.

Griboyedov'un dekabristlere sevgisi vardı. Onların ideolojilerinin mühim bir kısmını benimsiyordu. Bu ihtilâli yapacakların, küçük bir zümre, ancak asîlzade subaylardan bir grup alduğunu sezmişti. Zaten bunu bir mektubunda: «Yüz kadar mülâzim, kocaman bir devlet mekanizmasını değiştirmek istiyorlar.» şeklinde anlatıyor ve ilâve ediyordu: «Güya halk yokmuş gibi hareket ediyorlar.»

Dekabristlerin hareketleri şaire o kadar tesir etmişti ki, bu konuda «Radamist ve Zenobya» adını taşıyan bir tragedya yazmayı düşünmüş, plânını da kurmuştu bile. Bu tragedonyada: hükümete karşı isyan eden asîlzadeler, halkı hiçe sayarak işe başlıyor ve muvaffak olamıyorlardı.

Rusya'daki gizli cemiyetleri, Griboyedov *Akıldan Belâ*'nın dördüncü perdesinde Repetilov ile Çatski'yi konuşturarak anlatıyor.

Şair, Kafkas'ta iken, tevkif edilmiş ve mahkemeye verilmişti. Mahkemede kendini gayet iyi müdafaa etti. Ayrıca da Çara bir mektup gönderdi. Fakat bu mektubu üzerine kırmızı mürekkeple: *Hükümdara bu tarzda mektup gönderilmez.* ibaresi yazılarak, açılmadan iade edildi. Griboyedov beraat etti. Bir para mükâfatı aldı, eski vazifesine, hem de terfi ederek, gönderildi. O sırada şairin akrabası olan general Paskeviç Kafkas Çar Vekilliğine tâyin edilmişti. Şair bu generale Erivan seferinde refakat etti. Sonra İran ve Türkiye diplomatik münasebetlerini tanzime emur edildi. İran veliahdi ile, Rusya'nın çok işine yarıyan Türkmençay muahedesini imzaladı. General Paskeviç, bu muahedenin metnini Çara, Petesburg'a götürmeğe, şairi memur etti. Çar, Griboyedov'u çok iyi karşıladı. Mühimce bir para mükâfatı verdi ve İran'a elçi tâyin etti. Griboyedov o vakte kadar, kendi tabirine göre: «Hükümdara boğaz tokluğuna çalışan bir uşak, bir dilenci idi», artık: «bir saniyede zengin ve meşhur» oluyordu.

XIV

İçinde büyük işler başarmak arzusu, ihtirası kaynaşıyordu. Bu arzularını gerçekleştirmek için işte geniş bir alan açılıyordu. Yolda, Tiflis'te evlendi (1828).

Türkmençay muahedesine göre Rusya, İran'da imtiyazlı bir duruma yükselmişti. Bu imtiyazlı hal elbette İngiltere'nin menfaatlerine dokunacaktı. İran siyaseti günün en zor, en karışık, bir meseleydi, bir çiban başıydı. Rusya ile ingiltere arasında başlıyan bu siyasi düellonun nasıl biteceğini Griboyedov sezmişti: Rusya'nın İran'daki vaziyetini sağlamlaştırmak için, İran'ı ekonomi bakımdan kazanması lâzımdı. Bu sebeple de ingilizlerin Şark - Hindistan Kumponyasının karşısına Rus - Güneykafkasya adiyle bir şirket dikmeyi Çara teklif etti. Bu teklife, şirketin göreceği işleri gösterir bir plân da ilâve etmişti. İngiltere bunu öğrendi ve gereken tedbirleri aldı.

Akıldan Belâ'nın tahliline kalkmak, çizmeden yukarı çıkmak gibi bir şey olacaktı. XIX yüzyılın asrın meşhur Rus münekkid ve romancısı Gonçarov'un *Akıldan Belâ*'yı tahlil eden bir etüdü kısaltılarak buraya alındı.

AKILDAN BELÂ[1]

«Akıldan Belâ komedyası, edebiyat âleminde bir çeşit anıt halinde durmaktadır. Bütün gençlik, tazelik, canlılığiyle diğer edebî eserlerin yanıbaşında... Bu komedya, asırlık bir ihtiyara benziyor. Öyle bir ihtiyar ki, herkes onun yanında ömrünü tamamlayıp ölmüştür. Ama o canlı, sıhhatli, eskilerin mezarlariyle yenilerin beşikleri arasında dolaşıp duruyor. Hiç kimsenin aklından bir gün sıra ona da gelecektir, düşüncesi geçmiyor.

Birçok yazarlarımız, meselâ Puşkin, ölmezliğe, herhalde Griboyedov'tan daha lâyıktır. Ama Puşkin'in kahramanları günlerinin kahramanlariyle solup geçmişe karışıyor. Gerçekten Puşkin'in Onegin'ini, Lermontov'un Peçorin'ini hâlâ tahlil eder dururuz. Fakat bu kahramanlar artık mezarlar üzerindeki heykeller gibi taş olmuşlardır.

Fonviz'in Anasının kuzusu *adlı komedyasına «ölmez» denir. Aslında onun canlı devri bir yarım yüzyıl sürmüştür. Bu da edebî bir eser için uzun bir devir sayılır. Şimdi* Anasının kuzusu *ile gerçek*

1 Akıldan Belâ'yı inceliyen bu yazı Oblomov'un ünlü yazarı ve XIX yüzyılın büyük Rus Romancısı Gonçarov (1812-1891) tarafından yazılmıştır. Özetlenerek alındı.

hayatın hiçbir ilgisi kalmamış, komediya vazifesini yapmış, tarihi anıtlara karışmıştır.

«Akıldan Belâ» Onegin'den, Peçorin'lerden daha önce doğdu, onlardan çok yaşadı. Gogol devrinden geçti, hâlâ canlı, hâlâ yaşıyor. Daha da yaşıyacak, birçok devirler geçirecek, gene de bütün canlılığiyle kalacaktır.

Bu neden böyledir? Bu piyesin esas özelliklerini veren nedir?

Tenkidçi, komedyanın yerini tâyine çalışmamış, sanki onu nereye koyacağını şaşırmıştır. Ama aydın kütle hiç de kararsızlığa düşmeden piyesin güzelliğini anlamış kusur bulmağa çalışmamış, piyesi mısralara, hattâ yarım mısralara bölmüş; bütün inceliğiyle konuşma diline almıştır. Tıpkı milyonun kuruşlara bölünmesi gibi piyes parça parça konuşma diline geçmiştir. Böyle olduğu için ondan bıkmamız gerekmez miydi? Hayır, piyes bayağılaşmamıştır ki... hattâ tam tersi daha cana yakın olmuştur. Kendini korumayı bilmiş, Krılov'un masalları gibi kitaptan hayata, yani konuşma diline geçerken edebî kuvvetinden kaybetmemiştir.

Biz burada münekkid bilinen bir adam sıfatiyle hüküm vermek niyetinde değiliz. Biz, daha çok, eserin son bir temsili münasebetiyle bazı düşüncelerimizi söylemek fikrindeyiz.

Bazı kimseler bu komedyada, belli bir devirde, Moskova hayatının, örf ve âdetlerinin güzel bir tasvirini, çanlı tiplerini, bu tasvirle canlı tiplerin mahirane mezcoluşunu bulur, bunlara kıymet verirler. Piyes, seyirciye birtakım bilgiği insanların muhiti gibi görünür. Hem de bir deste iskambil kâğıdının suratları gibi belli kişiler verir. Famusov, Molçalin, Skalozub ve diğerleri, hafızamızda papazlar, valeler, kızlar gibi işlenmiştir. Herkeste onlar hakkında ortak bir fikir doğmaktadır. Yalnız birisini ayırmak lâzım: Çatski. Çatski üzerinde herkesin bir işkili, bir şüphesi vardır: bu adam kim? diye. O sanki bir deste iskambilde ne olduğu pek bilinmiyen elli üçüncü bir kâğıttır.

Bazı kimseler de piyesteki gelenek tablosunun sadakatindeki hakkı yemezler, ama daha çok dilin güzelliğine, hicvin inceliğine hayrandırlar. Bunların hiçbiri komedyanın aksiyonuna, entrikasına dikkat etmezler. Hattâ birçokları piyesin tiyatro hareketinden mahrum olduğunu söylerler. Ama piyesi oynıyan artisler değişince, gene tiyatroya gider, şu veya bu rolün oynayışına dair canlı tartışmalara girişirler. Sanki yeni bir piyesmiş gibi.

Bütün bu söylenenler bir dereceye kadar doğrudur. Çünkü Akıldan Belâ *hem bir örf ve âdet tablosudur, hem bir yaşayışın tiplerin galârisi, hem ince, derinlere giden bir hiciv; her şeyden üstün olmak üzere de bir tiyatro eseridir. Öyle bir tiyatro eseri ki, dünya edebiyatında eşine güç raslanır. Bir örf ve âdet tablosu olarak muazzamdır, içine Rus tarihinin uzun bir devrini alır: Büyük Katerina'dan İmparator Nikola'ya kadar olan bir devri. Piyesteki yirmi kişide Moskova ruhu; düşünüş yön-*

temi, âdetleri, hepsi hepsi vardır. Hem öyle bir yansızlıkla, öyle yeni bir şekilde ki, benzerine ancak Puşkin'de, Gogol'da raslıyabiliriz.

Bu tabloda hiçbir lüzumsuz şey; hiçbir zaıf çizilmiş kişi yoktur. İnsan kendini, bugün hâlâ yaşıyan insanların arasındıymış gibi görür. Bu kişiler yaratılmış değildir. Bunlar Moskova salonlarından alınmış, göründükleri gibi kitaba, sahifelere geçmiştir. Famusov olmasa, Prens Tugouhovski, uşak Petruşka olmasa tablo tam çizilmiş olmazdı. Dediğimiz gibi en küçük roldeki kişi bile, tablonun bütünü için lüzumludur.

Fakat bu tarihi tablo bizim için tam sayılmaz. Çünkü biz bu devirden hâlâ yeter derecede uzaklaşmadık. Belki Famusov'lar Molçalin'ler değişmiştir. Onları artık kolay tanıyamayız. Onlar Famusov'lar, Molçalin'ler gibi gizli düşüncelerini açığa vurmazlar; ama iş yapmadan yükselmek eyilimi durdukça, dalkavukluk sürüp gittiği müddetçe, dedikodu, işsizlik, kafa ve inanış boşluğu; yaşıyan toplumun bir kusuru değil de esas vasıfları olarak devam ettikçe, Griboyedov'un çizdiği tipler canlı ve bize yakın olarak yaşıyacaktır.

Bilinen insan tipi, türedi tipler hem durmadan değişir, hem de aynı kalır. Bugünün sanatkârı şayet dalkavukluğu anlatacaksa belki Molçalin'i örnek olarak almaz. Fakat türedi, dalkavuk tipi çizen sanatkâr her zaman Griboyedov'un yarattığı tipi ele almalı, nasıl Griboyedov o tipi etrafından gördüğü toplumdan çıkarmışsa, bugünün sanatkârı da etrafında gördüklerinden yeni Molçalin'ler çıkarmalıdır.

Burada piyesin; herkesçe beğenilen, en göze çarpan iki vasfını; devrin tablosunu çizmesi vasfiye canlı portreler çizmesi ve dil güzelliği vasıflarını bırakalım, doğruca bu komedyanın, bir sahne eseri olarak incelemesine geçelim.

Bu komedyada hareket olmadığı çok söylenmiştir. Herkesçe kabul edilmiş gibi görünen bu düşünce aslında yanlıştır. Çatski'nin sahnede ilk görünüşünde: «Arabamı istiyorum, arabamı» dediği son sözlerine kadar canlı bir hareket vardır. Teknik bakımındanda bu, düşünülerek, ince hesaplar kurulmuş, zarif, heyecanlı bir komedyadır. Fakat seyirci bu entrikayı, bu aksiyonu göremiyor. Çünkü canlı tipler, parlak tablolar, dilinin güzelliği, bu aksiyonu kapıyor. Entrika, piyesin bu parlak taraflarına göre sönük, hattâ hemen hemen lüzumsuz kalıyor. Yalnız tiyatrodan çıkarken seyirci birden bire piyesteki belli başlı kişilerin başına gelen o felâketi bir an düşünüyor, komedyanın entrikasını hatırlıyor. Ama o da uzun sürmüyor: onun yanı başında komedyanın muazzam mânası ortaya çıkıveriyor ve böylece entrikayı tekrar ikinci plâna atıyor.

Piyeste başlıca rol, tabii Çatski rolüdür. Çatski olmasaydı komedya olmazdı, belki sadece bir örf ve âdet tablosu olurdu. Griboyedov Çatski'nin başına gelenlerin sırf aklından ileri geldiğini söylüyor. Puşkin ise bunun tersini iddia ediyor. Ama

bu insafsızca bir hüküm olur. Çatski'nin, piyesin diğer kişilerinden daha zeki, hattâ gerçekten çok zeki olduğunu görüyoruz. Konuşması zekâ ile espri ile doludur. Bu, yalnız zeki değil, kü türlü, neşeli, dürüst bir adamdır da. O devirde Rus edebiyatında yaratılan kişilerden, hattâ Puşkin'in Onegin'inden, Lermontov'un Peçorin'inden, Çatski çok daha üstündür. O, samimî, heyecanlı, daima iş yapmak istiyen bir adamdır. Ötekiler ise artık zamanları geçmiş asîlzadelerdir. Onlarla bir devir bitiyor, fakat Çatski ile bir devir başlıyor. Çatski'nin ehemmiyeti buradan geliyor. Çatski çalışmak istiyor. Bunu: «Hizmet etmek canıma minnet ama, midemi bulandıran dalkavukluk» sözleriyle ne iyi anlatır. Gerçe Çatski'nin bir aptal tarafı vardır. Ama yalnız gönül işinde. Hiz kimse bu işte Çatski kadar aptal davranamazdı. Fakat iyi düşünülürse Çatski'yi Çatski yapan, onu bize yakın kılanı samimî, canlı gösteren de bu tarafı değil midir?

Şimdi piyesin seyrini şöyle bir yakından takibedelim. Komedyanın dramatik tarafını bulup çıkarmağa, göze görünmiyen ama canlı bir bağ olarak bütün piyesin kişilerini, parçalarını biribirine bağlıyan hareketi meydana koymaya çalışalım.

Çatski seyahatten döner dönmez, evine bile uğramadan, Sofya'ya koşar, ellerini öper. Gözlerine bakar, göz bebeklerinde eski duygularının parıltılarını arar. Ne yazık, bulamaz. Sofya'da gördüğü iki büyük değişiklik onu şaşırtır: Sofya çok güzelleşmiştir, bir de kendisine karşı çok so-

ğuktur. Bu hal Çatski'yi çok üzer. Hattâ biraz da öfkelendirir. Bu hiddet yüzünden konuşması hicivle, alayla dolar. Sofya'nın hoşuna giden tarafın mühim bir kısmını bu konuşmasına borçlu bulunduğunu Çatski bilmiyor değildir. Çatski gerçekten zekidir, hiciv doludur. Moskova'ya dair konuşurken söylediği sözler dilimize atalar sözü halinde girmiştir.

Çatski ne yaparsa yapsın, istediği kadar hâtıralara sığınsın, hicve, espriye baş vursun, nafile; artık bunlar bir işe yaramamaktadır. Sofya'nın o soğuk davranışı devam ediyor. Hattâ kızdığı bile belli. Bu andan itibaren Sofya ile Çatski arasında bir düello başlamıştır. İşte komedyanın canlı ve esas kısmı burada, biraz da Molçalin'le Liza'nın da karıştığı bu düellodadır.

Çatski'nin bundan sonraki her sözü, yaptığı her hareket, Sofya'ya karşı duyduğu değişik hislerle izah edilebilir. Çatski Sofya'nın hareketlerinde bir yalan sezmiştir. Bu yalanı meydana çıkarmak için sonuna kadar uğraşır. Bütün zekâsı, bu mücadelede toplanır. Çatski'nin bütün dünyaya öfkelenmesi, kızması bu mücadelede görülür. Çatski yalnız terkedilmiş bir âşık değil, bütün bir cemiyetin münekkidi yapan budur. Çatski'nin bütün piyes boyunca göründüğü o öfkeli hali hiç de suni değildir. Bu, yüzüstü bırakılan, ama niçin bırakıldığını bilmiyen, anlamağa çalışan bir âşığın halidir.

Çatski Moskova'ya yalnız Sofya için gelmiştir. Başka kimse, ne Famusov ne Molçalin onu ilgi-

lendirmez. Famusov'la konuştuğu müddetçe kendine hâkimdir. Ama Famusov, Skalozub'un Sofya ile evlenmek istediğini duyunca iş değişir, Çatski artık dikkat kesilmiştir. Öfkeleniyor, sinirlerine de sahip olmıyarak Famusov'la bir meydan muharebesine giriyor. Böylece piyesin esas mânası, gayesi kendiliğinden ortaya çıkıyor. Bu ilk Famusov-Çatski tartışması, bir opera uvertürü gibi bize piyesin tonunu verecektir. Famusov'un ana fikri «Hiç değilse kendinizden büyüklere bir baksanız da öğrenseniz... Şöyle bir soruştursanız acaba babalarımız nasıl hareket ederlerdi, diye.» sözlerinde toplanıyor. Çatski bu geçmişe, geçmişteki ihtiyarlara hücüm ediyor. Eski günlerin korkunç bir tablosunu çiziyor. Artık piyes ikiye ayrılmıştır: bir yanda Famusov ve benzerleri, öte yanda bir tek adam, ama cesur bir muharip. Bu bir ölüm - kalım mücadelesidir. Bir tarafa yalnız zengin olmak, gümüş altın kaplarda yemek yemek, çocuklarını yüksek mevkilere ulaştırmak istiyen ve bütün bunlara da okumadan imza ettiği kâğıtlarla hak gören insan, öbür tarafta hür bir hayata doğru gitmek için insanlara değil işe koşan bir adam. Acaba zafer kimin olacak? Piyese göre mücadelenin bir tarafında Çatski ancak «bir milyon ıstırap» kazanıyor. Famusov ve benzerleri ise eski yerlerinde sımsıkı duruyorlar. Ama mücadelenin bir tesiri olacaktır, gerçekten Çatski muzaffer olmadı, fakat mücadele de güme gitmedi. Bugün mücadelenin sonuçları gözümüzün önündedir.

Gene bu arada aşk entrikası devam etmektedir. İnce bir pisikoloji ile. Öyle bir psikoloji ki, bu kadar geniş ufuklar açmıyan başka bir piyeste gene yazarını ünlü kalabilirdi.

Molçalin'in attan dümesi, Sofya'nın bayılması, Çatski'nin Molçalin'i alaya alması, bütün bunlar entrikayı sıkı bağlarla biribirine bağlıyor, piyesin dramatik ilgisini teşkil ediyor. Çatski hakikatı aşağı yukarı keşfetmiş gibidir. Fakat iyice inanmak için, üçüncü perdenin başında, herkesten önce baloya gelir. Sofya'dan itiraf bekliyor. Buna zorlıyacaktır. İşe, Sofya'ya kimi sevdiğini sormakla başlar. Sofya kimi sevdiğini söylemez. Söylemez ama Çatski'nin değil de, «başkalarının» hoşuna gittiğini hissettirir. İş açık, artık Çartski Sofya'dan bir şey bekliyemez. Ama her âşık gibi Çatski de, bütün soğuk davranışlarına rağmen, hâlâ zayıftır. Artık tehdit etmiyor, sadece rica ediyor, yalvarıyor: «Hayır, hayır bırakın istediği kadar akıllı olsun, her an aklı artsın, bütün bunlara rağmen size lâyık mı? Sizi kaybetmenin acısına daha kolay katlananilmem için, beraber büyüdüğümüz bir insana, bir dostunuzu, kardeşinize söyleyin, gerçekten lâyık mı? Söyleyin bana, temin edin. Gerçeği öğreneyim de, çıldırmamak için, buradan uzaklaşayım; bir köşeye çekilip, aşkımı düşünmeğe, sizden siğumağa, sizi unutmaya çalışayım.»

Böyle ustaca bir sahneyi başka piyeslerde bulmak pek de kolay değildir. Bir insan Çatski'den daha açık, daha akıllıca konuşamaz. Böyle bir tu-

zaktan da, Sofya'dan daha iyi çıkmak kabil değildir. Sofya Çatski'nin işkillerini belki giderebilirdi. Ama o vakit Molçalin'e karşı duyduğu za'af onu bir tedbirsizliğe sürükler belki de her şeyi bozabilirdi. Çatski'nin: «Nasıl oldu da onu böyle yakından tanıyabilirdiniz?» sorusuna: «Böyle olması için çalışamadım, Tanrı bizi karşılaştırdı» yollu cevabı artık bir körün bile gözlerini açmalıydı. Burada da Molçalin'in bayağılığı Sofya'yı kurtarır. Sofya Molçalin'in portresini çizer, ama bunun ne kadar bayağı, küçük bir insanı tasvir ettiğinin farkında bile değildir: «Babam sık sık, yerli yersiz onu azarlar durur. Ama o bunlara aldırış bile etmez. Sukûtuyle babamı yıştırır. Kolay affeder, şen görünmeyi bilir. Halbuki isteseydi ayrıca eğlenmesini de bilirdi. Hayır, biz bütün gün eğlenir, güleriz, o ihtiyarların yanında oturur, bütün gün iskambil oynar.»

Çatski artık Molçalin'den şüphe edemiyor: «Anlaşıldı onu taktığı yok, sevemez onu.» diyor. Bu şüphe kalkmıştır ortadan. Ama bu yol karşısına Skalozub dikiliyor. Sofya'nın: «Benim romanıma girmez.» sözü de Skalozub'u silip götürüyor. Artık Çartski kimseyi kıskanmıyor. Ama hâlâ içinde çözemediği bir düğüm var: «Öylese sizi kim anlıyacak, kim?» sorusu buradan geliyor.

Bundan sonraki sahnede Çatski Molçalin'le uzun uzun konuşur. Bu sahnedeMolçalin'in bütün zavallılığı meydana çıkar. Çatski büsbütün Sofya'nın Molçalin'i sevemiyeceğini anlar. Dikkat edi-

lirse Sofya ile arasındaki komedya sona yaklaşmaktadır.Kıskançlığın öfkesi geçmiş ruhuna umutsuzluğun soğukluğu çökmüştür. Artık Çatski uzaklaşmalıydı. Yapacak işi kalmamıştı. Fakat sahneye ikinci, canlı bir komedya giriyor: Moskova'daki cemiyet, salon hayatının komedyası. Bu muazzam komedya önünde entrika ikinci plânda kalıyor. Hattâ Çatski bile entrikasını unutuyor, davetliler kalabalığına karışıyor.

Baloda her ayrı gurup ayrı bir komedya teşkil eder. Öyle bir komedya ki, kahramanların birkaç kelime ile karakterleri belli olur, birkaç kelime ile bir entrika başlar, birkaç kelime ile bir entrika sona erer. Goriçov'lar bir komedya oynamazlar mı? Bir zamanlar canlı, kuvvetli bir koca nasıl kendini bırakmış, suni, tam bir monden kadının iradesi altında ezilmektedir. Ya o altı prensesle torun kontes, bütün bu gelin namzetleri tablosu? Hele o eski zaman yadigâri Hlestova, o düzembaz, dalkavuk Zogorotski? Bütün bu sayısız kahramanların konuşmaları, alâkaları, her şey bize Moskova toplumunun komedyasını çizmiyor mu? Kişiler o kadar bol, kişilikleri o kadar canlı çizilmiştir ki, seyirci entrikaya karşı ilgisiz kalıyor. Bütün dikkatini, her an gözünün önüne dikilen kişilerin özelliklerinde, konuşmalarında topluyor, böylece entrikayı unutuyor. Çatski artık âşık olarak sahneden çekilmiştir. Karşılaştığı insanlara söylediği kısa sözlerinde bile hepsi kendisine silâh vermek-

tedir. En küçük bir şey onu çileden çıkarır, alabildiğine hür konuşturur.

Arka salonlardan çıkınca baştan ayağa sinir kesilmiş bir halde Sofya'ya koşar. Eskiden de böyle yapardı. Ondan bir şöyler bekler, bir anlayış ister.

Halbuki düşman safında, kendisi için uydurulan yalanın sorumlusu odur.

Çatski boyuna zafer kazanmış, boyuna üstün çıkmıştır. Zekâsiyle düşmanlarının zayıf taraflarını bulurdu. Kuvvetle hisseder, güvenle konuşurdu. Ama bu son mücadelede zayıf düştü. Tıpkı yaralılarda olduğu gibi artık son gücünü toplayıp dünyaya meydan okuyor. Önüne gelene vurmaktadır. Fakat bu kadar çok düşmanla nasıl başa çıkılır? Çatski de bu za'fı duyuyor, artık konuşmasında o eski telâkat yoktur, hakikatle dolu kuvvetli alaylar değil, acı bir şikâyet sezilmektedir. Kendine hâkim de değildir artık. Sofya'nın hazırladığı delilik oyunu büsbütün kuvvetten düşürür. Frak giymeyi bile mantıksız bulacak bir duruma düşer. Madam ve matmazel kelimelerinin tercüme edilmesini istiyecek kadar saçmalar. Kendisi de bunun farkındadır ya. Puşkin, Çatski'nin aptallığına, herhalde, son sahneyi düşünerek hükmetmiş olmalı. Gerçekten, Puşkin'in, Lermontov'un yarattığı kahramanlar böyle şeyler yapmazlardı. Onlar daha ince, daha edepli insanlardı. Onlar zeki züppelerdi. Çatski züppe değildir, Çatski tabii bir insandır.

Çatski, son sahnedeki Sofya - Molçalin konuşmasından sonra, Sofya'yı itham ederken kullandığı

sözlerde ne kadar haksızdır. Ona niçin boş ümitler verdiğini sorar. Halbuki aslında Sofya böyle ümitler vermiş değildir: «Sizinle alâkamı kesmekle iftihar duyuyorum.» diyor. Böylece de bir hayata düşüyor. Aralarında bir münasebet yok ki, kesilmesi düşünülebilsin.

Çatski piyesin son sahnesinde herkese küfreder, herkesi itham eder, Moskova'yı terke karar verir, uzak bir yere gidecektir. Kendine bir an hâkim olsa da, bütün bunları niçin yaptığını bir sorsa, herhalde verilecek cevabı olmıyacaktır. Ama bu büyük sorunun cevabını Griboyedov veriyor.

Çatski etrafındakiler için bir şimşek kesilmiştir. Öyle bir şimşek ki, bir an için karanlığı aydınlatıyor, kolay kolay hafızadan silinmiyecek bir manzarayı gösteriyor. Hele Sofya'nın artık bir daha kör olmıyacak şekilde gözleri açılmıştır. O, her zaman Çatski'ye hürmet duymuştu. Çatski olmasa hiçbir zaman Molçalin'i ve dünyayı olduğu gibi göremiyecekti. Gerçekten Sofya aslında kötü bir insan değildir. Onda birtakım iyi iyilimler vardır. Ama bunlar yalanla, kuvvetli bir zekâ ve müthiş bir fikirsizlikle sarmaş dolaş olduğu için ahlâki ve mânevi meselelerde bir kör gibi görünmesine sebeboluyor.

Bütün bunlar muhitin özellikleri değil de nedir? Sofya'da sıcak, şefkatli bir insan yatar. Geri kalanı da zaten terbiyeden gelir.

O devrin kadınlarına hâkim olan yalnız his ve hayaldi. Bilmek ve düşünmek değil. Kafaları

değil sevki tabileri işlerdi. Hayat bilgilerini romanlardan, hikâyelerden, piyeslerden edinirlerdi. Hayalin, hissiyatın içinde yüzerlerdi. Bütün idealleri aşktı. Gerçekten Sofya'nın aşkı da ciddî, hakiki bir aşktır. Onu Molçalin'i sevmeğe götüren şey ahlâhsızlık değildir. Belki de tersine. Onda, sevdiği adamı desteklemek, kendi seviyesine yükselmek, kendi ailesi arasına sokmak arzusu vardır. Elbette arzunun yanı başında bir adama malik olmak, onu saadete eriştirmek, ebediyen kul köle etmek eyilimi de vardır. Ama ne yapalım ki, o devrin Moskova kadınlarında koca ideali bu idi.

Seyirci ne de olsa Sofya Pavlovna'ya sempati duyar. Onda daima tetkikte uyanık bir zekâ, kuvvetli ihtiraslar bulur. Sofya hiçbir ışığın girmiyeceği dumanlı bir hava içinde boğulmaktadır. Piyeste, Çatski dışında, diğer kişilere karşı duyduğumuz alay ve istihfaf duygularını Sofya'ya karşı duymayız. Sofya da çekmektedir. Hattâ belki Çatski'den fazla mustariptir. Çatski gibi Sofya da «Bir milyon ıstırap»ından kurtulmıyacaktır.

Çatski'nin rolü mustarip bir adam rolüdür. Zaten başka türlü de olamazdı. Bütün Çatski'lerin kısmeti budur. Onlar mağlûp görünürler, attıkları her adımın zafer olduğunun kendileri de farkında değildirler. Çatskiler bütün inkılâpçılar gibi tohumlarını serperler. Bu tohumlar er geç yeşerir, filizlenir, mahsul verir. Fakat onlara ekmek, başkaları da biçmek düşer. Husranları buradan gelir. Çatski Moskova'da bir gün kalıp gidecektir, ama bir gün içinde neler yapmamıştır.. Yaptığı şeylerin mühim neticeleri olacaktır. Famosov işi ört bas edemiyecek, ertesi gün, o kadar şahidin gözü önünde geçen rezalet, ayuka çıkacak, bütün Moskova'da söylenecektir. Famusov'un artık huzuru kaçmıştır. Boş kafasına, ister istemez, birtakım düşünceler dank diyecektir. Molçalin'in de maşkesi düşmüştür. Yükselme sınırları saptanmıştır. Çatski'nin Zagorotski ile, Goriçi ile prenseslerle konuşurken kullandığı acı sözlerin izleri kaybolmıyacaktır.

Çatski büyük bir mücadelenin öncüsüdür. Gerçekten piyeste yalnız gibi görünür. Hakikatte değildir. Skalozub, kardeşinin işini bırakıp kendini kitaplara verdiğinden acı acı şikâyet eder. İhtiyar kadınlardan biri, yeğeni Prens Feodor'un kimya ile uğraştığından şikâyetçidir. Zaten mücadele, Çatski'nin Moskova'ya gelişine kadar, alttan alta kaynaşıp gelişiyordu. Çatski bu mücadelenin ortaya çıkmasına sebeboldu. Bir tek evde, bir tek aile içinde gördüğümüz bu savaş bütün Moskova'yı saracaktır.

Bu bakımdan Çatski o günün Rus edebiyatında yeni bir tiptir. Evvelce de söylendiği gibi Puşkin'in Onegin'i, Lermontov'un Peçorin'ni nihayet, parlak, zeki züppelerdir. Çatski öyle mi ya! Bugün aramızda birçokları, Çatski niçin Moskova'dan uzaklaşıp gitti, fikirlerini hislerine feda etti? diyebilirler. Evet şimdi böyle bir soru sorulabilir. Ama XIX uncu yüzyılın başlarında Rusya'da sos-

yal mesele anlayışı pek kıttır. Eğer bir edîbe hücüm edilecekse zamanının silâhlariyle hücum etmek lâzımdır. Yoksa bugünkü silâhlarla değil. Münekkidler çok kere bu çeşit hatalara düşerler. Çatski rolünün canlılığı onun müdafaa ettiği fikirlerin doğruluğundan gelmiyor. Onun canlı tarafı, ebedi tarafı yalanla mücadele edişindedir. Yeni, hür bir yaşayışın öncüsü oluşundandır. Çatski bir peygamber değildir. Pek uzağı görmüyor. Zaten görmek de niyetinde değil. Hiçbir zaman toprağından, topluluğundan ayrılıp göklere yükselmek istemiyor. Repetilov birtakım sosyal fantazilerden bahsedince ona: «Sus, yalan söylemenin de nihayet bir usulü erkân vardır.» der ve susturur. Çatski'nin fikirleri müspettir; proğramı hazırdır. Bu proğram kendisinin değil, başlıyan yüzyılın proğramıdır. Eski ve kof bulduğu şeyleri kötülemiyor. Sadece kendi nesli için, kendi kafası için, bir yaşama hakkı istiyor. Hattâ tenkidettiği devlet içinde bile çalışmağa hazırdır. Yeter ki dalkavukluk, uşaklık ortadan kalksın. Onun temenni ettiği hür yaşama hakkındaki ideali de bellidir. Dünya kölelikten, sayısız zincirlerden kurtulsun. İlim için, sanat için çalışılsın; ister şehirde, ister köyde; ister Rusya'da ister bütün dünyada olsun hür yaşama dâvası kazanılsın. Bunları zaten Famusov'lar da biliyor. Bu çeşit bir hayatın lâzım olduğunu hissediyorlar. Fakat söylemekten bile ödleri kopuyor. Famusov'lar çoktur. Binlercedir. Onlar nicelikleriyle Çatski'yi vurabilirler. Çatski de tek eliyle, ama o tek

elin sahibolduğu kuvvetin canlılığiyle onlara öldürücü bir darbe indiriyor.

Devir değişince yeni Çatski'ler doğar. Çatski'lerin toplumun basamaklarında durumları başka başkadır. Bazıları büyük devlet adamı halinde tecelli ederler. Bazıları da küçük muhitlerde çalışırlar. Fakat rolleri de aynıdır, nasipleri de. Onlarda daima bir hal müşahede edilebilir: sebebi ne olursa olsun, mütemadi bir öfke içinde yaşarlar. Bu bazan Griboyedov'un Çatski'sinde olduğu gibi aşktan ileri gelir, bazılarında gururdan, bazılarında da ihtirastan. Hepsi de: «bir milyon ıstırap»tan kaçınamazlar. Bu Çatski'lerin pek azı, en aydın olanları, boşu boşuna mücadele etmediklerinin farkında dırlar.

Devir değişince, Çatski'lere her adımda raslanır. Her evde bulunur. Her dâm altında yenisiyle eskisi, hastasiyle sıhhatlisi, küçük küçük Famusov ve Çatski'ler mücadele halinde yaşarlar. Günlük hayatın her işi bunları karşılaştırır, birisi «babalarımıza bakın da öğrenin, hiç olmazsa onlar nasıl hareket ederlerdi diye bir soruşturun.» der, ötekiler de daima hür bir hayat arkasında koşarlar.

İşte bu sebepledir ki Gribeyedov'un Çatski'si ve bütün komedyası ayakta kalmıştır. Herhalde ihtiyarlamıyacaktır da. Bir sanatkâr, bir nesil değişme meselesini, yahut hiç değilse bu koyunu ilgilendiren bir meseleyi ele alırsa, Gribeyedov'un çizdiği o sihirli dayireden dışarı çıkamaz. O, ya if-

rata kaçıp, hâlâ kendilerini bulamamış öncüler yaratacak, bunların da ömürleri pek uzun olmıyacaktır; yahut da Don Kişot'lar, Hamlet'ler, Çatski'lerin yeni bir tipini yaratacak, bunlar da ebediyen yaşıyacaktır. Bu yaratılacak Çatski'lerde de hep Gribeyedov'un motiflerini bulacak, sözlerini işiteceğiz. Belki kelimeler aynı olmıyacak, fakat o mâna, hele o eda mutlâka bulunacaktır. Çatski'nin bir musikisi vardır: eski ile, bayatlamiş her şeyle savaşan her kahraman sesini bu musikiye göre akordedecektir.

Her yeni nesilde, toplum için, hakikat için, toplumun her basamağında çalışan, mücadele eden birçok Çatski'ler biliyoruz. Bazılarını bizzat tanıdık, bazıları hakkında bir şeyler işittik, bazıları da hâlâ gözümüzün önünde. Edebiyat âleminin en parlak belki de en mühim siması olan Belinski'yi hatırlıyalım. Onu birçoğumuz şahsen tanıdık. Şimdi de bütün Rusya tanıyor. İrticalen yazdığı o ateşli, o derin makaleleri bir okuyun. Edası Çatski'nin edası değil midir? O da «bir milyon ıstırap» içinde öldü. Bekleme sabırsızlığı ile yandı tutuştu. O da, bugün artık gerçekleşmiş olan hayallerinin, gerçekleştiğini görmeden öldü. Ya Gertsen? Siyasi hayatımızın en mühim siması Gertsen, Çatski değil de nedir?

Bu sebeple, bazı münekkidler gibi, Çatski'nin canlı olmadığını, ancak bir fikir, bir hayal mahsulü olduğunu söylemek yanlıştır. Çatski'yi hepimiz gördük. Her gün görüyoruz. Belki kişiliği, komedyanın diğer kişileri kadar belirli, açık çizilmemiştir. Bu da tabiatının zenginliğinden ileri geliyor. Komedyada diğer kişiler bayağı, küçük insanlar oldukları için tamamen gösterilmiş, kuvvetli hatlarla çizilmiştir. Çatski'nin kişiliği ise, bir piyeste, büsbütün verilmiyecek kadar zengindir...

«Akıldan Belâ», *cemiyetimizde dalkavukluk, yalan yaşadığı müddetçe, yaşıyacaktır. Bu da ona oldukça uzun bir ömür vadediyor.*

AKILDAN BELA

KİŞİLER

PAVEL AFANASYEVİÇ FAMUSOV, devlet dairelerinin birinde müdür.

SOFYA PAVLOVNA, kızı.

LİZA, Famusov'un evinde hizmetçi kız.

ALEKSEY STEPANOVİÇ MOLÇALİN, Famusov'un evinde yaşıyan kâtibi.

ALEKSANDR ANDREYEVİÇ ÇATSKİ

SERGEY SERGEYEVİÇ SKALOZUB, albay.

NATALYA DİMİTREVNA GORİÇİ

PLATON MİHAYLOVİÇ GORİÇİ, kocası.

PRENS TUGOUHOVSKİ, PRENSES, ve *ALTI KIZI.*

KONTES HRÜMONA, büyük anne.

KONTES HRÜMONA, torunu.

ANTON ANTONOVİÇ ZAGORETSKİ

İHTİYAR BAYAN HLESTOVA, Famusov'un baldızı.

REPETİLOV

BAY N., BAY D.

PETRUŞKA

Birçok hizmetçiler, Famusov'un evinde uşaklar her çeşitten misafir kalabalığı ve onların uşakları.

Vaka Moskova'da. Famusov'un evinde geçer.

PERDE I

Misafir odası: duvarda bir büyük çalar saat. odânın sağ tarafında, Sofya'nın yatak odasına açılan kapıdan piyano ve fülüt sesi gelir. Biraz sonra ses kesilir. Odanın ortasında bir koltukta, Liza, yarı sarkmış bir vaziyette uyumaktadır, ortalık ağarmaktadır.

SAHNE I

LİZA, yalnız.

LİZA, birden bire uyanır, koltuktan kalkar, etrafına bakınarak.—Ortalık ağarıyor...Ah, ne de çabuk sabah olmuş. Dün akşam yatmak için izin istedim, hayır, olamaz, dostumu bekliyorum, dedi.Ama bu uykusuzluğa can mı dayanır... Uyuma bekle, sandalyeden yuvarlanıncaya kadar... Azıcık gözlerimi kapadım... İşte sabah oluvermiş. Onlara da haber vereyim. *(Sofya'nın kapısını vurur)* Efendiler, hey Sofya Pavlovna, felâket. Yetmedi mi sabaha kadar konuştuğunuz... Sağır mısınız Aleksey Stepanoviç... Hanımefendi... Bunlar hiç korku nedir bilmezler mi? *(Kapıdan ayrılır)* Olur a, uğursuzun biri, belki de babası ansızın çıkagelir. Gelin de böyle sevdalı küçük hanıma hizmet edin siz. *(Tekrar kapıya yaklaşır)* Haydi, yeter, bırakın, sabah oldu. Efendim?

SOFYA, odasından. — Saat kaç?

LİZA. — Evde herkes kalktı.

SOFYA, odasından. — Saat kaç?

LİZA. — Yedi... Sekiz... Dokuz...

SOFYA, gene odasından. — Yalan.

LİZA, kapıdan ayrılır. — Ah, bu uğursuz *amour,* ne dinlemek, ne de anlamak işlerine gelmiyor. Pencerelerin iç kanatlarını açayım bari. Şimdilik saate bir dokunayım da çalmağa başlasın bakalım. Bir koşuşma olacağını biliyorum ama... *(Sandalye üzerine çıkar, akreple yelkovanın yerlerini değiştirir, saat çalmağa başlar.)*

SAHNE II

LİZA, FAMUSOV.

LİZA. — Ah, beyefendi.

FAMUSOV. — Evet, ta kendisi. *(Saati durdurur)* Seni yaramaz kız seni... Ben de boyuna kendi kendime soruyordum: bu sesler, bu piyano, flüt sesi nereden geliyor diye. Sofya olamaz. Sofya için daha erken sayılır.

LİZA. — Hayır, efendimiz, ben şöyle... Tesadüfen...

FAMUSOV. — Evet, evet, tesadüfen. Sen öyle diyorsun ama, herhalde bir maksadın vardı.. *(Kızın yanına sokulur, şakalaşmağa başlar)* Ah yaramaz kız.

LİZA. — Asıl sizsiniz yaramaz. Hiç, yaşınıza başınıza bakmadan...

FAMUSOV. — Ahlâkı iyi ama, kafasında şeytanlıktan, havailikten başka bir şey yok.

LİZA. — Bırakınız beni canım, siz kendiniz havaisiniz. Hem yaşlı olduğunuzu da unutmayın.

FAMUSOV. — Yoo, o kadar da değil.

LİZA. — Ya biri geliverirse, halimiz nice olur sonra?

FAMUSOV. — Buraya kim gelebilir? Sofya uyumuyor mu?

LİZA. — Daha yeni yattı.

FAMUSOV. — Yeni mi yattı? Peki bütün gece ne yaptı?

LİZA. — Bütün gece okudu durdu.

FAMUSOV. — Bu âdetler de yeni çıktı!

LİZA. — Bütün gece odasına kapanıp yüksek sesle Fransızca okumakla geçirdi.

FAMUSOV. — Sen ona söyle okumanın çok faydası yoktur. Gözlerini boş yere bozmasın. Üstelik bu kitaplar faydasız şeyler. O, Fransızca kitaplar yüzünden uykusunu kaçırıyor. Beni de Rus kitapları horul horul uyutuyor.

LİZA. — Kalkar kalkmaz bunları kendisine söylerim. Şimdi lûtfen gidin, onu uyandırmanızdan korkuyorum.

FAMUSOV. — Uyandırmak mı? Kendin saati kurup bütün mahalleyi senfoni ile ayağa kaldırıyorsun da...

LİZA, mümkün olduğu kadar yüksek sesle. — Yeter, efendimiz, yeter.

FAMUSOV, eliyle kızın ağzını kapatır. — Canım ne diye bu kadar bağırıyorsun? Aklını mı kaçırdın?

LİZA. — Korkuyorum, bir şey olmasın diye.

FAMUSOV. — Neden korkuyorsun?

LİZA. — Yeter, efendimiz, siz çocuk değilsiniz. Siz de bilirsiniz, genç kızların sabah uykuları çok hafif olur; azıcık kapı gıcırdasa, fısıltıyla konuşulsa, hepsini duyarlar...

FAMUSOV. — Sen boyuna uyduruyorsun.

SOFYA'nın SESİ. — Hey! Liza.

FAMUSOV, parmaklarının ucuna basarak acele ile odadan çıkarken. — Susss...

LİZA, yalnız. — Hele şükür gitti. Aman, efendilerden uzak kalmalı. Onlarla beraber olunca her zaman belâ hazır. Allah onların sevgisinden de, öfkesinden de bizi korusun.

SAHNE III

LİZA, SOFYA, elinde bir mum, arkasından MOLÇALİN.

SOFYA. — Liza ne oluyorsun, bu gürültü ne?

LİZA. — Sabahlara kadar beraber kapandınız, kaldınız da gene yetmedi. Tabii sizin için ayrılmak kolay mı?

SOFYA. — Aa... Sahiden sabah olmuş. *(Mumu söndürür)* Gene aydınlık, gene sıkıntı. Geceler ne çabuk geçiyor.

LİZA. — Evet üzülüyorsunuz, biliyorum ama, elimden ne gelir. Biraz önce buraya babanız geldi. Nerde ise kalbim duruverecekti, önünde arkasında dolaşıp neler yapmadım, neler uydurmadım. Siz niye duruyorsunuz? Gidin bir günaydın deyin. Ödüm kopuyor... Saate bakın, pencereden dışarıya bakın bir. Sokakta herkes işine gücüne koşuyor, evde bağırışmalar, gidip gelmeler çoktan başladı, ortalığı süpürüp atıyorlar.

SOFYA. — Bahtiyar insanlar saatlere aldırış etmezler.

LİZA. — İsterseniz bakmayın, bu sizin bileceğiniz iş ama, gene de sonunda kabak benim başıma patlıyacak.

SOFYA, Molçalin'e. — Gidin... Çaresiz bütün gün yine canımız sıkılacak.

LİZA. — Allah aşkına... Bırakın ellerinizi. *(Ellerini biribirinden ayırır, Molçalin kapıda Famusov'la burun buruna gelir.)*

SAHNE IV

LİZA, SOFYA, MOLÇALİN, FAMUSOV.

FAMUSOV. — Bu ne tesadüf birader, Molçalin, sen misin?

MOLÇALİN. — Benim efendimiz.

FAMUSOV. — Burada ne işin var? Hem de bu saatte? Sofya da burada ha? Günaydın Sofya.

Niye bu kadar erken kalktın? Söylesene bu kadar erken kalkmana sebep ne? Nasıl oldu da Allah böyle sabah sabah sizi birleştirdi?

SOFYA. — Daha şimdi geldi.

MOLÇALİN. — Şimdicik efendimiz, gezintiden...

FAMUSOV. — Dostum, gezinti için başka bir yer bulamaz mıydınız? Ya sen hanımefendi, yataktan kalkar kalkmaz, genç bir erkekle başbaşa... Bir genç kız için güzel bir şey değil bu. Bütün gece saçma sapan şeyler okuyorsun, tabii işte bu kitapların neticesi. Bir tutturmuşlar Kuznietski köprüsü, boyuna şu Fransızlar, her şey onların, modalar, yazarlar, şiirler; kalblerimizi, cüzdanlarımızı mahveden her şey onların... Ah ne zaman Allah bizi onların şapkalarından, çantasından, mantosundan, kitap, bisküvi dükkânlarından kurtaracak.

SOFYA. — Müsadenizle babacığım... Başım dönüyor, korkudan hiç nefes alamıyorum. Birden bire içeri giriverdiniz, şaşırdım.

FAMUSOV. — Ya öyle mi, o kadar mı çabuk giriverdim. Demek mâni oldum, korkuttum demek? Sofya Pavlovna, biliyor musun, benim de sinirlerim bozuk; bütün gün durup dinlemeden dairede, işte, kaygıyle, endişeyle çılgın gibi dolaşıp duruyorum. Herkes bana başvuruyor, herkes benden soruyor, birinin işini yoluna koy, ötekine akıl ver... Ama doğrusu aldatılacağımı da sanmıyordum.

SOFYA, ağlıyarak. — Babacığım, seni aldatan kim?

FAMUSOV. — Biliyorum, her zaman boşuna azarladığım için beni tenkideden bulunacak... Ağlama. Ben işten bahsediyorum. Doğduğun günden beri senin terbiyene bu kadar emek verdim. Annen öldü, sana madam Roza'yı mürebbiye tuttum. O sana ikinci anne oldu. Bu altın gibi, akıllı, temiz, namuslu, ihtiyar kadın seni asla gözünden ayırmadı. Madamın bir tek münasebetsizliği oldu: senede beş yüz ruble fazla para için bizi bırakıp başkalarına gitti. Fakat iş madamda değil. Eğer insanın önünde örnek olacak bir babası varsa mesele kalmaz. Vücudumla öğünmeyeyim ama, gene de dinç ve sağlamım. Saçlarım ağarıncaya kadar, dul fakat hür, kendi kendimin efendisi olarak yaşıyabildim. Cümle âlem bilir ki ahlâkım bir rahip ahlâkı gibi mazbuttur.

LİZA. — Sorabilir miyim, efendimiz...

FAMUSOV. — Sen sus... Korkunç bir asırda yaşıyoruz; herkes yaşından fazla zeki, bilgili, girgin; insan ne söyliyeceğini bilmiyor. Hoş insanlar ama, dilleri çekilmiyor. Tavsiyeli tavsiyesiz her serseriyi evimize alıyoruz. Onlar da kızlarımıza dansı, şarkı söylemeyi, güzelce kırıtmayı, iç çekmeyi öğretiyorlar. Sanki kızlarımızı bir tiyatro oyuncusuna karı olarak hazırlıyormuşuz gibi. Sen, misafir bey... Zatıâliniz burada ne arıyorsunuz? Senin gibi bir öksüzü evime aldım, velinimetlik ettim, memuriyet verdim, üstelik kendime kâtip

yaptım. Sayemde Moskova'ya geldin, ben olmasaydım sen bugüne bugün Tver'de çürüyüp kalacaktın.

SOFYA. — Bir türlü anlamıyorum, niye bu kadar öfkelendiniz. O, bu evde yaşıyor, bu büyük bir kabahat mi, bir odaya giderken başka bir odaya girivermiş.

FAMUSOV. — Girivermiş, daha doğrusu girmek istemiş desene. Peki siz ne diye berabersiniz? Böyle bir tesadüf olur mu?

SOFYA. — Bakın nasıl oldu: biraz önce siz Liza ile buradayken sesiniz beni müthiş korkuttu. Ben de koşa koşa buraya geldim.

FAMUSOV. — Demek bütün kabahat sesimde. Sesim onları çok korkutmuş.

SOFYA. — İnsan rahatsız bir uyku uyudu mu, en küçük bir şeyden bile korkuyor. Karmakarışık bir rüya gördüm. Rüyamı anlatırsam herhalde siz de bana hak verirsiniz.

FAMUSOV. — Bu masal da nerden çıktı?

SOFYA. — Anlatayım mı?

FAMUSOV, oturur. — Anlat bakalım.

SOFYA. — Dinleyin, önce çiçekli bir çayır... Ben birtakım otlar arıyorum. Tıpkı gerçekte olduğu gibi birden genç bir adam, hani şu her zaman rasladığımız genç adamlardan biri önüme çıkıverdi. Zeki, ama sıkılgan. Belli ki sefalet içinde...

FAMUSOV. — Yeter, anacığım, yeter. Öldürme beni. Fakir bir adam sana eş olamaz.

SOFYA. — Sonra gökyüzü, çayırlar, her şey gözden kayboldu; biz karanlık bir odadaydık; birden döşeme yarıldı, saçlarınız diken diken, yüzünüz ölü gibi bembeyaz, siz ortaya çıkıverdiniz. O zaman gürültüyle kapılar açıldı. Yarı insan, yarı hayvan biçiminde korkunç mahlûklar yanımda oturan erkeği benden ayırdılar, ona işkence etmeğe başladılar. O benim için her şeyden kıymetliydi. Ben onu kendime çekmek istiyorum, siz kendinize çekiyordunuz. Bu arada, korkunç mahlûkların bağırışları, çığlıkları kahkahaları, haykırışları, ıslıkları devam ediyordu. O da onlarla birlikte bağırıyordu. Birden bire uyandım, kulak verdim, birisi konuşuyor. Sizin sesinizi tanıyınca düşündüm, neden bu kadar erken kalkmış diye. Buraya koştum, ikinizi de burada buldum.

FAMUSOV. — Evet, bu kötü bir rüya. İçinde her şey var. Belki uydurma da. Her şey var, şeytanlar, aşk, endişe, korku, çayır, çiçek, her şey, her şey var. Peki sen burada ne arıyorsun?

MOLÇALİN. — Şey, sesinizi duydum da...

FAMUSOV. — Ne tuhaf, sesimi duymuş. Hepsi de tam zamanında duyuyor. Benim sesime koştun geldin öyle mi? Peki ama niçin? Söylesene

MOLÇALİN. — Evrakla...

FAMUSOV. — Evet, bir onlar eksikti; vallahi anlamıyorum. Nedir bu senin yazı işlerine merakın? Sen, Sofya'cığım, git istirahat et. Hayatta acayip rüyalar görülür, bunlar olağan işlerdir. Bazan hakikatte daha acayipleri de olur ya. Sen

çayırda ot ararken, kaşla göz arasında bir dostu raslayıverdin. Öyle saçma sapan şeyleri kafandan çıkar. Mucizenin çok olduğu yerde mantık bulunmaz. Sen git uzan biraz. Gene uyu. *(Molçalin'e)* Haydi biz de gidelim evrakla uğraşalım.

MOLÇALİN. — Ben zaten onları size takdim etmeğe gelmiştim. Bazılarında düzeltmeler yapmak icabediyor. Bazılarında da biribirine zıt, mânasız şeyler var.

FAMUSOV. — Dünyada bir şeyden müthiş yılarım: evrakın birikmesinden. Size kalırsa birikir ya. Bereket benim için küçük büyük her iş birdir. Usulüm bu: imza eder, başımdan atarım. *(Çıkarlar, kapıda Molçalin'e yol verir, sonra kendisi çıkar.)*

SAHNE V

LİZA, SOFYA.

LİZA. — Ne korkunç, ne gülünç, hal. Şimdi de gülmenin sırası mı ya. Ödüm koptu. Gözlerim karardı, ne can kaldı ne takat. Kabahat etmek, günaha girmek fena bir şey değil ama, dedikodusu kötü.

SOFYA. — Dedikodudan bana ne. Herkes canının istediği gibi düşünsün. Fakat babam her şeye burnunu sokar da, her zaman olduğu gibi sert davranır, sorup soruşturmadan hüküm verirse, beni zorlarsa o zaman halimizi sen düşün.

LİZA. — Öyle ya niçin olmasın? Anlattıklarına göre değil de bilerek söylüyorum, bakarsın kitler üstünüzden, beraber olsak ne ise... Ama Allah saklasın, beni, Molçalini, herkesi evden de kovar.

SOFYA. — Görüyor musun, talih ne kadar cilveli, ne kadar oynak. Düşün bazan daha fena şeyler de olabilir. Ama hiç kimse farkına vatmaz. O zaman da akla hiç fenalık gelmez tabii. Musikiye daldık, vaktin nasıl geçtiğinin farkında da olmadık. Düşüncesiz, kaygısız... Talih bize yardım eder gibi görünürken, demek felâket köşe başında bekliyormuş.

LİZA. — Doğru efendim, siz hiçbir zaman benim budalaca düşüncelerimi kale almazsınız. İşte felâket... Ben bir peygamber gibi size deyip durmaz mıydım, bu aşktan hayır gelmez diye. Babanız da, Moskova'nın bütün babaları gibi, kendine damat olarak, rütbeler, nişanlarla dolu bir adam arıyacak. Bizim rütbeli nişanlı beylerin hepsi zengin değil. Babanıza damat olacak adam paralı olmalı. Ziyafetler, balolar verebilecek birisi lâzım ona. Meselâ albay Skalozub gibi. Nerde ise bugün yarın general olacak. Hem de altın babası, Karun gibi zengin

SOFYA. — Tam adamını buldun. Onu dinlerken hep canım sıkılır. Boyuna askerler, alaylar, cephanelerden bahseder, durur. Belki de doğduğu günden beri ağzından akıllıca tek kelime bile

çıkmamıştır. Onunla evlenmek benim için boğulmak gibi bir şey olurdu.

LİZA. — Evet, doğru, çok konuşur ama hiç de zeki değildir. Sırası gelmişken söyliyeyim şu bizim Aleksey Andreyeviç Çatski yok mu; Allah var, ne askerler, ne de siviller arasında onun gibi, hisli, eğlenceli, nükteli konuşan adam görmedim. Size hatırlatmak gibi olmasın, zaten olan olmuştur, tekrar dönmez artık... Ama gene de hatırlıyorum ki...

SOFYA. — Nedir hatırladığın? O sade herkesle alay etmeyi bilir. Gevezelik eder, insanı eğlendirir.Ama insan pekâlâ herkesle de gülebilir ya!

LİZA. — Sade o kadar mı ya? Zavallı gözyaşları içinde sizden ayrılırken, «Niye ağlıyorsunuz, efendim, güle oynıya gidin» demiştim de bana şöyle cevap verdiydi: «Ah, Liza, ben boşuna ağlamıyorum; kim bilir buraya döndüğüm zaman nelerle karşılaşacağım. Kim bilir neler kaybedeceğim.» Zavallı adam, kalbine doğmuş gibi, üç yıl sonra dönünce...

SOFYA. — Bana baksana sen, çok ileri gidiyorsun. Belki de ben çok hafiflik ettim. Kabahatimi kendim de biliyorum. Ama bunun aldatma neresimde? Kimi aldattım ki bana vefasız diyecekler. Evet, işin hakçası, Çatski ile beraber büyüdük, beraber yetiştik. Her gün beraber yaşamak alışkanlığı çocukluk sevgisiyle bizi biribirimize yaklaştırdı. Sonra o seyahate çıktı, çünkü evde canı sıkılıyordu; zaten gittikçe bize seyrek gelmeğe başlamıştı. Kendini âşıkmış gibi gösterdi, kederli göründü. Zeki, güzel konuşuyor, candan dostları var, var ama bu yüzden gitgide burnu da kaf dağına yükseliyordu. Canı tekrar seyahate çıkmak istedi. Ah eğer, bir insan birisini seviyorsa o kadar uzaklara gitmesine, akıl izan edinmesine ne lüzum var sanki?

LİZA. — Şimdi nerelerde gezip dolaşıyor acaba? Hangi memleketlerde? Herhalde hasta olușundan değil, can sıkıntısından olacak, tedavi için, kaplıcalara gittiğini söylüyorlar.

SOFYA. — Başkalarının gülünç olduğu yerde o bahtiyar olur. Fakat sevdiğim adam öyle mi? Molçalin, başkaları için her an kendini fedaya hazırdır. Haşinliğin düşmanıdır. Daima sıkılgan, utangaç... İşte bütün geceyi onunla beraber geçirdik. Bir de ne görelim ortalık ağarıvermiş. Sen de biliyorsun nasıl vakit geçirdiğimizi...

LİZA. — Onun orasını Allah bilir, küçükhanım, benim ne üstüme vazife.

SOFYA. — Bazan elimi alıyor, kalbinin üstüne götürüyor, sonra derinden göğüs geçiriyor; elleri ellerimizde, gözleri gözlerimizde; cüretli sayılacak tek kelime söylemeden, bütün gece böyle geçti. Niye gülüyorsun? Bu da nesi? Bu kahkahanın sebebi ne?

LİZA. — Teyzenizi hatırladım. Canım teyze, genç Fransız, evinden ayrılıp gittiği zaman, kederini göstermemek istedi ama, beceremedi.

Saçlarını boyamayı unuttu, üç gün içinde de bembeyaz oluverdi. *(Kahkaha ile gülmesine devam eder.)*

SOFYA, canı sıkılmış. — İşte, belki benim için de böyle bir şey uyduracaklar.

LİZA. — Affedersiniz, Allah şahidimdir, ben bu budalaca gülüşümle, sizi biraz neşelendirmek istedim.

SAHNE VI

SOFYA, LİZA, UŞAK, arkasından ÇATSKİ.

UŞAK. — Aleksandr Andreyeviç Çatski geldiler. *(Uşak çıkar.)*

SAHNE VII

SOFYA, LİZA, ÇATSKİ.

ÇATSKİ. — İşte gün doğdu, insanlar daha yeni ayağa kalktılar, ben de ayaklarınıza kapanıyorum. *(Hararetle Sofya'nın elini öper)* Beni öpsenize... Yoksa geleceğimi ummuyor muydunuz? Yüzüme bakın, açık söyleyin. Memnun değil misiniz? Yoo, sadece hayret ediyorsunuz, o kadar. Ne hoş kabul doğrusu. Sanki aradan hafta geçmiş gibi, sanki dün görüşmüşüz, sanki daima beraber bulunmaktan biribirimizden usanmış, bıkmış gibiyiz. Zerre kadar sevgi nişanesi görmedim. İyi Vallahi!.. Halbuki ben, yorgunluk nedir bilmeden, uyumadan, kırk beş saatte yedi yüz versten fazla yol aldım. Rüzgâr gibi, kasırga gibi, uçar gibi geldim. Yolda neler kaybettim, birkaç defa düştüm... İşte bu sıkıntıların, zahmetlerin mükâfatı.

SOFYA. — Ah, Çatski, sizi gördüğüme çok memnunum.

ÇATSKİ. — Memnun oldunuz demek? İyi, ama hiç de öyle çok memnun olmuşa benzemiyorsunuz. Yazık boşu boşuna insanlara, atlara eziyet etmişim. Onları böyle terletmekle yalnız kendimi avutmuş oldum, demek.

LİZA. — Vallahi, beyefendi, eğer beş dakika önce şu kapının arkasında olsaydınız, sizden bahsettiğimizi, sizi nasıl hatırladığımızı, duyacaktınız. Hanımefendi, siz söyleyin.

SOFYA. — Yalnız demin mi ya, her zaman sizi anardık. Bu yüzden bana sitem edemezsiniz. Kapımızı her çalana, evimize gidip gelenlere, uzak yerlerden, yabancı memleketlerden her gelene, hattâ denizcilere varıncaya kadar herkese sorar, size raslayıp raslamadıklarını, bir posta arabasında görüp görmediklerini öğrenmeğe çalışırdım.

ÇATSKİ. — Öyle olsun. İnanmasını bilen adam hoşnuttur, bahtiyardır, dünya ona tatlı gelir. Ah... Yarabbi, demek ben gene evinizdeyim. Burada, Moskova'dayım. Sizi tanıyamıyacağım geliyor. Nerde o eski günler, temiz mâsum seneler... O zamanlar uzun kış geceleri evin rasgele bir

yerinde oynardık. Bir bakarsınız kaybolur, sonra birden ortaya çıkardık. Gürültü ederdik, masalar, sandalyeler üstünden atlardık. Ötede babanız, madamla iskambil oynardı. Biz de yarı karanlık bir köşede, galiba burada... Hatırlıyor musunuz? Bir kapının, yahut bir masanın gıcırtısı bizi ürkütürdü.

SOFYA. — Çocukluk...

ÇATSKİ. — Evet, ya şimdi siz on yedi yaşına bastınız. Herkesin hoşuna gidecek kadar serpildiniz. Bunu siz de biliyorsunuz ya. Sizi kimse taklidedemez. Bunun için de dünyayı hiçe sayıyorsunuz. Seviyor musunuz bari? Artık bu kadar çekingenlik yeter. Düşünmeden cevap verin. Şaşırmayın sakın.

SOFYA. — Sizin bu tecessüs dolu bakışlarınız, acele acele sorduğumuz sorular karşısında kim şaşırmaz ki...

ÇATSKİ. — İnsaf edin. Bunda şaşıracak ne var? Moskova bana, artık yeni şeyler vadediyor mu? Dün bir balo verilmiş, yarına iki ziyafet varmış, birisi nişanlanmış, öteki nişanlısını kaçırmış elinden... İşte hep aynı nakarat, aynı konuşmalar, aynı insanlar, hep o hâtıra defterlerindeki bildiğimiz mısralar...

SOFYA. — İşte dünya görmek buna derler: Moskova'yı kötülemeğe. Buradan iyi bir yer nerde var sanki?

ÇATSKİ. — Nerede mi? Herhalde bizim bulunmadığımız yerde. Ee, babanız ne âlemde, hâlâ

o köhne İngiliz kulübünün, ömrünün sonuna kadar sadık kalacak üyesi değil mi? Amcanız yüz yaşını doldurdu mu? Ya öbürü? O nasıl? Türke de Ruma da benziyor, esmer, leylek bacaklı adam, adını bilmiyorum. Her yerde karşıma çıkar, lokantalarda, salonlarda hep o. Hani yarım asırdan beri her dem taze üç kaldırım mühendisi vardı? Bir milyan akrabaları vardır; kızkardeşleri sayesinde de bütün Avrupa ile akrabadırlar? Ya şu bizim dostumuz, güneşimiz, hazinemiz ne yapıyor? Evinde tiyatro oynatmayı, balolar vermeyi seven dostumuz ne oldu? Evi sarmaşıklar içindedir, kendi şişman, artisleri zayıf? Hatırınızda mı bir balo gecesi, paravananın arkasında, gizli bir odada tıpkı bülbül gibi öten bir adam bulmuştuk. Kış mevsiminde bile yazı hatırlatıyordu. Ya o pısırık kitap düşmanı, Maarif şûrasına kapağı atmış olan akrabanız? Bir toplantıda bağıra bağıra okuyup yazmanın yasak edilmesini teklif etmişti. Kader gene bunları görmeyi nasibedecek demek. Bu adamlarla yaşamak yine beni çabuk usandıracak. Ama kusursuzunu, lekesizini nerde bulmalı? Ne de olsa yabancı memleketlerde biraz dolaştıktan sonra dönünce vatanın tozu toprağı bile öyle tatlı, öyle hoş geliyor ki insana.

SOFYA. — Sizi teyzemle başbaşa bırakmalı, bütün tanıdıklarınızı birer birer çekiştiriniz.

ÇATSKİ. — Ha! teyzeniz. Hâlâ Minerva gibi bakire mi? Hâlâ Birinci Katerina'nın nedimeliğini mi yapıyor? Hâlâ evi evlâtlıklarla, köpeklerle dolu

mu? Geçelim, gene eskisi gibi her asîlzade çocuğu için, az para vermek şartiyle, bir alay öğretmen toplamağa çalışıp duruyor mu? Bir de bizi sindirerek istedikleri adamı, tarihçi, coğrafyacı diye yutturmağa kalkarlar. İşte size memleketimizin bilim anlayışı. Ya bizim öğretmen? Cüppesi, takkesi, parmağındaki yüzüğiyle, bütün bu bilim alâmetlerinin o zamanki çocuk zekâmızın nasıl endişeye düşürdüğünü hatırlarsınız değil mi? Çoktandır bizler Almansız kurtuluş olamıyacağına inanıyoruz. Ya deli dolu Fransız Guillaumet, o hâlâ evlenmedi mi?

SOFYA. — Kiminle evlensin?

ÇATSKİ. — Herhangi bir prensesle... Meselâ Pulheriya Andreyevna.

SOFYA. — Ne prenses mi? Bir dans öğretmeniyle mi evlensin? Nasıl olur?

ÇATSKİ. — Basbayağı. O da bir kavalye değil mi? Bizlerden malikâneler dışında rütbeler, mevkiler falan istiyorlar. Ama Guillaumet olunca iş değişir. Şimdi burada âdet böyle, büyük toplantılarda olsun, kasaba bayramlarında olsun hep taşra lehçesiyle karışık Fransızca hüküm sürüyor.

SOFYA. — Şu diller halitası mı?

ÇATSKİ. — Evet, bu iki dilin karışması. Onsuz nasıl olur?

LİZA. — Bu iki dilden, sizin konuştuğunuz gibi, bir tek dil yapmak meseledir.

ÇATSKİ. — Hiç olmazsa şişirilmemeli. Yenilik bu olurdu. Bu birkaç dadıkadan faydalanarak

sizinle konuşmak beni heyecanlandırdı. Lâfa daldık. Ama benim de bir Molçalin'den daha aptal olduğum anlar yok mudur? A a sahi o nerde? Hâlâ kimsenin aldırış ettiği yok değil mi? Eskiden nerde bir şarkı defteri görse yalvarır, alıp kopye ederdi. O mutlaka en yüksek rütbeye erişecektir. Çünkü şimdi essiz sadasız insanları seviyorlar.

SOFYA, kendi kendine: — Yılan gibi insan. *(Yüksek ve tabiî olmıyan bir sesle)* Sizden bir şey sormak isterdim. Yalnız bugün için değil, çocukluğunuz da dâhil, neşeli veya bedbin bir anınızda, tesadüfen veya yanlışlıkla bir adam hakkında iyi lâf çıktımı ağzınızdan?

ÇATSKİ. — Eğer her şey böyle âciz, kusurlu, soysuzsa kabahat bende mi? Gece gündüz durmadan dinlenmeden, tehlikeye kulak asmadan, karlı ovalar aşıp size koştum. Bakın beni nasıl karşıladınız? Acayip, soğuk. Yarım saatten fazladır bir rahibe yüzünün soğukluğuna tahammül edip duruyorum. Ama gene de sizi çılgınca seviyorum. *(Kısa bir sükût)* Dinleyin beni, sözlerim gerçekten hep iğneleyeci mi? Bu kadar mı zararlıyım bazılarına? Şayet böyle ise zekâ ile kalb uyuşamıyor demektir. Ben tuhaf şeylere bir defa gülerim, sonra unutur giderim. Eler. emrederseniz uğrunuzda, tıpkı bir eğlenceye gidiyormuş gibi, kendimi, ateşe, suya atmağa hazırım.

SOFYA. — Evet, yansanız iyi olur, ya yanmazsanız...

SAHNE VIII

SOFYA, LİZA, ÇATSKİ, FAMUSOV.

FAMUSOV. — İşte, al birini daha...

SOFYA. — Ah, babacığım, gördün mü rüyam çıktı. *(Çıkar.)*

FAMUSOV, Sofya'nın arkasından yavaşça. — Hay lânet olsun rüyana da...

SAHNE IX

FAMUSOV, ÇATSKİ, Sofya'nın çıktığı kapıya bakar.

FAMUSOV. — Nedir bu yaptığın yahu? İnsan üç yıl içinde iki satır olsun bir şey yazmaz da böyle adamın karşısına damdan düşer gibi mi çıkıverir? *(Kucaklaşırlar)* Nasılsın, iyi misin kardeş. iyi misin söyle. Otur da anlat bakalım, kim bilir ne güzel, ne iyi havadislerin vardır. *(Otururlar.)*

ÇATSKİ, dalgın. — Sofya Pavlona ne kadar da güzelleşmiş...

FAMUSOV. — Siz gençler, kızların güzelliğinden başka düşünecek bir şey bulamazsınız zaten. Kız giderken bir şey söyledi, sen de o ümitle sanki büyülendin.

ÇATSKİ. — Hiç de öyle değil. Ümitler beni pekaz şımartmıştır.

FAMUSOV. — «Rüyam çıktı» diye fısıldaması seni düşündürdü.

ÇATSKİ. — Beni mi? Asla.

FAMUSOV. — Rüyasında kimi görmüş? Ne olmuş?

ÇATSKİ. — Ben rüya tâbircisi değilim.

FAMUSOV. — Kızın söylediklerine inanma. Saçma sapan şeyler.

ÇATSKİ. — Sizin sözlerinize mi, kendi gözlerime mi inanayım? Size senet veririm ki yüz sene dolaşsam bir eşine rastlıyamam.

FAMUSOV. — Dervişin fikri neyse zikri de oymuş. Anlat bakalım nerelerde dolaştın? Kaç sene kaldın? Şimdi nereden geliyorsun?

ÇATSKİ. — Şimdi bunların sırası mı? Bütün dünyayı gezmek isterdim. Yüzde birini gezemedim *(Birden ayağa kalkar)* Affedersiniz, sizi şöyle bir ayak üstü göreyim dedim. Daha eve bile uğramadım. Hoşça kalın. Bir saat sonra gelir, en hurda teferruatına varıncaya kadar, herkesten önce, size anlatırım. Sonra siz her gittiğiniz yerde anlatın durun. *(Kapıdan)* Ah ne kadar da güzel. *(Çıkar.)*

SAHNE X

FAMUSOV, yalnız.

FAMUSOV. — Acaba hangisi? «Ah, babacığım, rüyam çıktı.» Bunu açıkça söylemesi...

Demek hatâ ettim. Demek Molçalin'i burada bulmam şüphelendirdi beni. Yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmak buna derler. Öbürü bir dilenci kadar fakır, bu dostumuz da kendini beğenmiş, züppe serserinin biri. Aman Yarabbi yetişmiş bir kız babası olmak ne zormuş meğer. *(Çıkar.)*

PERDE II

SAHNE I

FAMUSOV, UŞAK.

FAMUSOV. — Petruşka ne biçim adamsın sen, üstüne başına bir bakan her gün bir başka yenilik görür. Bak gene dirseğin yırtık. Haydi takvimi çıkar bakayım. Oku, ama adam akıllı oku. Zangoç gibi değil; gerektiği yerde durarak, duyarak, mânaya, ifadeye dikkat ederek oku. Dur bakayım, ha ha! önümüzdeki salı günü Praskov ya Federovna'ya davetliyim. Ne garip dünya bu: insan biraz düşündü mü aklını kaçırması işten değil. Tam kendini koruyor, bir de bakıyorsun, bir ziyafet. Üç saat yemek ye, sonra da üç gün hazmetmeğe çalış. Haydi işaret et bakayım. O gün, hayır, hayır, dur. Perşembe günü cenaze merasimine davetliyim. Ah şu insanlar... ne tuhaf, unutuveriyorlar: galiba eninde sonunda hepimiz oraya, o dar, o ufacık kutuya gireceğiz. İnsan orada ne oturabilir, ne de çıkmak mümkündür. Ama insan oğlu sağlığında örnek olacak, methedilmeğe lâyık bir hayat yaşamışsa, hoş hâtıralar bırakmak isterse... İşte bir misal: saray mabeyincilerin-

den Kuzma Petroviç merhum. Saraydan oğluna da bir mabeyincilik koparmış. Kendisi zengindi, karısı da zengin. Çocuklarını, hattâ torunlarını bile evlendirdi. Nihayet öldü. Şimdi herkes onu hayırla anıyor. Allah rahmet eylesin. Şu Moskova'da ne ekâbirden adamlar yaşıyor, ölüyor. Sırası gelmişken yaz bakalım: önümüzdeki perşembeye, yahut cumaya, belki de cumartesiye şu doktordan dul kalan kadının çocuğunun vaftizinde bulunacağım. Çocuk daha doğmadı ama, hesabıma göre doğması lâzım.

SAHNE II

FAMUSOV, UŞAK, ÇATSKİ.

FAMUSOV. — Oo, Aleksandr Andreyeviç, rica ederim otur bakalım.

ÇATSKİ. — Fakat siz meşgulsünüz...

FAMUSOV, uşağa. — Sen git. *(Uşak çıkar)* Evet, bazı şeyleri takvime geçiriyorum. Yapmasan unutulur.

ÇATSKİ. — Sizi neşesiz görüyorum. Neden? Buna belki de ansızın geldiğim için, ben sebeboldum. Belki de Sofya Pavlovna'nın başına bir iş geldi. Herhalde yüzünüzden de, hareketlerinizden de tasalı olduğunuz anlaşılıyor.

FAMUSOV. — Amma da keramet buyurdun birader, sanki müthiş bir sır keşfettin. Ben daima

neşesizimdir. Bu yaşta boyuna sıçrayıp oynıyacak değilim ya.

ÇATSKİ. — Sizi oynamağa davet eden kim? Ben sadece iki kelimeyle Sofya Pavlovna rahatsız falan mı diye sordum.

FAMUSOV. — Töbeler töbesi Yarabbi. Beş bin defa da aynı şey sorulmaz ya. Yok Sofya Pavlovna gibi güzel dünyada bulunmazmış, yok Sofya Pavlovna hasta mı? Açık söyle kız hoşuna mı gidiyor yoksa? Dünyayı gezdin dolaştın, şimdi de evlenmek mi niyetindesin?

ÇATSKİ. — Size ne?

FAMUSOV. — Nasıl size ne? Sormağa da biraz hakkım var galiba. Ne de olsa akraba sayılırız. Hattâ uzun zaman boş yere mi babası diye tanındım.

ÇATSKİ. — Eğer talip olsaydım, ne derdiniz?

FAMUSOV. — Önce git çiftliğini iyi idare et, işin en önemlisi devlet hizmetine gir, derdim.

ÇATSKİ. — Hizmet etmek canıma minnet, ama midemi bulandıran dalkavukluk.

FAMUSOV. — Ah... Siz kibirli mahlûklar. Hiç olmazsa şöyle bir soruştursanız, acaba babalarımız nasıl hareket ederlerdi diye? Hiç değilse kendinizden büyüklere bir baksanız da öğrenseniz... bizler... yahut... meselâ rahmetli amcam Maksim Petroviç, yemeğini, altın tabaklarda yerdi. Belki yüz kişi ona hizmete hazırdı. Göğsü nişanlarla, madalyalarla doluydu. Muhteşem arabalarla gezmeğe çıkardı. Yıllarca sarayda, hem

de ne saray, bugünküler gibi değil... İmparatoriçe Katerina'nın zamanında... hizmet etti. O zamanlar herkes ne vakarlıydı. Ne okkalı insanlardı. Selâm verirsin, şöyle göz uciyle bile zor cevap alırsın. Bilhassa gözde olanların ne yeyip içmeleri, ne gezip tozmaları başkalarına benzerdi. Ya dayın, sizin prensleriniz, kontlarınız, ona göre ne ki... bakışları ciddî, ağır başlıydı. Ama sırası gelince yerlere kadar eğilmesini de bilirdi. Bir saray resmi kabulünde ayağına bir şey takılmış olacak, yere yuvarlandı. O kadar fena düştü ki az daha kafası yarılacaktı. İhtiyar hırıltılı bir sesle ahladı ufladı. Bunun üzerine haşmetmaap bir gülümseme ile iltifat ettiler. Hattâ güldüler bile. İhtiyar ne yaptı dersin, kalktı, üstünü başını düzeltti, selâm vermek istedi, derken bir daha yuvarlanmaz mı! Ama bu sefer mahsus yaptı, bilerek yaptı. Bir kahkaha tufanı yükseldi. Bir üçüncü defa daha düşmez mi? Ne dersin buna? Bence açık göz bir adam. Fena düştü, fakat iyi kalktı, yükseldi. Kim ondan fazla whist [1] oyunlarına çağrılırdı. Sarayda hangi adam ondan fazla iltifat görürdü? Maksim Petroviç kolay mı bu? Kime bu kadar hürmet edilirdi? Maksim Petroviç? Rütbeler dağıtan, tekaüdiyeler bağlıyan kimdi? Maksim Petroviç... evet... sizler... bugünküler... havacıva...

ÇATSKİ. — Öyle ya... ahlıya puflıya insanların aptallığını söyleyiniz... İnsan yaşadığı de-

1 Whist: Bir çeşit iskanbil oyunu. Poker bilinmeden önce pek oynanırdı.

virle geçmiş yüzyılları kıyaslarsa ağzı açık kalıyor. Hattâ en yakın zamanı bile... Nasıl bizden farklı... İnsanın inanamıyacağı geliyor. Vaktiyle sık sık boynunu bükmesini bilen adam şöhretini sağlardı. Savaş zamanlarında değil, barış zamanlarında alınlariyle zafer kazanırlardı. Sırf yükselmek için, acımadan, alınlarını yere vurarak... korku ve çara yaranmak için emekler harcanan asır. Bu sözlerle amcanızı kasdetmiyorum. Onun ruhunu tazibetmiyelim. Şimdi hangi dalkavuk, hattâ en bayağısı bile, sırf etrafındakileri güldürmek için, yere yuvarlanır, kafasının yarılmasına razı olur? Ama bu ihtiyarın gününde yaşıyan bir başkası ona bakıp da içinden: «Ah keşke ben de öyle yapabilsem de yükselsem» diyebilir. Ne de olsa alay edilmek gözlerini yıldırıyor. Bu çekinme insanların kolunu kanadını bağlıyor. Zamanımızın hükümdarları boşyere mi kesenin ağzını daraltıyorlar?

FAMUSOV. — Aman Yarabbi, o bir Carbonari [1].

ÇATSKİ.—Hayır, şimdi dünyamız öyle değil.

FAMUSOV. — İşte tehlikeli bir adam.

ÇATSKİ. — Şimdi herkes serbes nefes alıyor. Hiç kimse o şoytarılar alayına katılmakta acele etmiyor.

FAMUSOV. — Bak hele neler söylüyor! Hem de yazdığı gibi konuşuyor.

1 İtalya'da cumhuriyetci bir teşkilâtın mensuplarına bu isim verilirdi. Burada ihtilâlci mânasına geliyor.

ÇATSKİ. — Velinimetin huzurlarında tavana bakıp esnemek, gerekince yerlere kadar eğilip selâm vermek, yemek yemek, yerinde sandalye takdim etmek, yere düşen bir mendili vaktinde almak...

FAMUSOV. — Ha, köylülerin azat edilmesini istiyor.

ÇATSKİ. — Seyahate çıkanlar... köyde yaşıyanlar...

FAMUSOV. — Bak yahu hükümeti bile tanımak istemiyor.

ÇATSKİ. — İnsanlara değil, işe hizmet eden..

FAMUSOV. — Ben bu türlü efendileri başkente katiyen yanaştırmazdım.

ÇATSKİ. — Artık sizi daha fazla rahatsız etmiyeyim.

FAMUSOV. — Zaten sabrım tükendi, tahammülüm kalmadı.

ÇATSKİ. — Ben sizin asrınızı insafsızca kötüledim. Sizi serbes bırakıyorum, söylediklerimin bir kısmını alın, sanki zamanımıza aitmiş gibi görün. Bundan hiç müteessir olmam.

FAMUSOV. — Benim ahlâksızlığa tahammülüm yok. Sizi tanımak bile istemiyorum.

ÇATSKİ. — Ben söyliyeceklerimi söyledim.

FAMUSOV. — İyi ya, ben de kulaklarımı tıkadım.

ÇATSKİ. — Niçin? Pekâlâ dinliyebilirdiniz. Kulağınız da, herhalde, bundan daha kötülerini duymuş olmalı...

FAMUSOV, çabuk çabuk konuşur. — İşte böyle, işsiz güçsüz dünyayı dolaşırlar, sonra çıkar gelirler, artık sen onlardan hayır bekle.

ÇATSKİ. — Ben susuyorum artık...

FAMUSOV. — Lûtfen, insâf, yeter.

ÇATSKİ. — Zaten tartışmayı uzatmak niyetinde değilim.

FAMUSOV. — Bari acı...

SAHNE III

FAMUSOV, ÇATSKİ, UŞAK.

UŞAK, girer. — Albay Skalozub...

FAMUSOV, dörtbir yanını görmez halde. — Seni mahkemeye verip bir güzel sorguya çekmeli. O zaman anlarsın dünyanın dört bucağını.

ÇATSKİ. — Ziyaretçiniz gelmiş efendim.

FAMUSOV. — Dinlemem, seni mahkemeye vermek lâzım.

ÇATSKİ. — Dinlesenize size uşağınız bir şey söylüyor.

FAMUSOV. — Dinlemiyorum, seni mahkemeye vermek lâzım, mahkemeye.

ÇATSKİ. — Başınızı bir çevirip bakın. Sizi çağırıyorlar...

FAMUSOV. — Ne, isyan mı? Zaten bekliyordum bu kıyamet gününü.

UŞAK. — Albay Skalozub gelmişler, kabul

FAMUSOV, ayağa kalkarak. — Hayvanlar, eşekler, bir şeyi size yüz defa mı tembih etmeli. Çağırınız, buyursun, rica edin. Söyleyin evdeyim. Ziyaretine çok memnun olacağımı söyleyin. Gitsene, ne duruyorsun. Çabuk ol. *(Uşak çıkar)* Eh, onun yanında bari akıllı uslu dur. Kerli ferli, tanınmış bir adam. Öyle ya, akıl yaşta değil, başta, birçok büyük nişanlar almış, nerde ise bugün yarın general olacak. Lûtfen yanındayken dilini tut. Aleksandr Andreyeviç, biliyor musun işler pek tıkırında gitmiyor. Beni sık sık ziyaret eder oldu. Biliyorsun evime gelenleri seve seve karşılarım. Ama Moskova'da herkes bire bin katarak anlatır. Sofya ile evlenmek istiyor da onun için gidiyor, diyorlar. Boş lâf. O belki ister ama, Sofya daha çok genç, niçin acele etmeli? Bugün yarın onu kocaya vermek niyetinde değilim. Ne ise, Allah ne yazdıysa o olur. Siz lûtfen onun yanında tartışmayın, terslik yapıp karşılık vermeyin. Saçma sapan fikirlerinizi bir yana bırakın... Fakat o hâlâ görünürlerde yok. Neden acaba? Belki de öbür tarafa gitmiştir. *(Çabuk çabuk çıkar.)*

SAHNE IV

ÇATSKİ, yalnız.

ÇATSKİ. — Amma da telâş ediyor ha. Ya Sofya, yoksa bu işte hakikaten bir nişan falan mı var? Ne vakittir benden, bir yabancıdan kaçar gibi kaçıyor. Şimdiye kadar buraya gelirdi. Peki bu Skalozub da kim? Babası boyuna onu sayıklayıp duruyor. Ama belki de yalnız babası değil sayıklıyan... Anlaşılan üç yıl gurbete çıkan aşka veda etmeli.

SAHNE V

ÇATSKİ, FAMUSOV, SKALOZUB.

FAMUSOV. — Sergey Sergeyeviç şuraya buyurunuz rica ederim. Burası daha sıcaktır. Herhalde üşümüşsünüzdür. Buraya buyurunuz da sizi ısıtalım. Sobanın kapağını da açarız.

SKALOZUB, kalın sesiyle. — Rica ederim, niçin zahmet ediyorsunuz? Niye kendinizi yoruyorsunuz? Doğrusu bir subay olmak sıfatiyle...

FAMUSOV. — Dostlar için bu kadarcık zahmeti çok mu görüyorsunuz? Azizim Sergey Sergeyeviç, kılıcınızı çıkarın, şapkanızı da şöyle koyun. İşte divan. İstediğiniz gibi rahatça oturun.

SKALOZUB. — Nasıl emrederseniz, tek oturalım da. *(Üçü de otururlar. Çatski kenarda kalır.)*

FAMUSOV. — Aman birader, müsaade edin de, unutmadan, söyliyeceklerimi söyliyeyim. Biz akrabayız, biliyor musunuz? Doğrusu pek öyle miras falan paylaşacak kadar değil. Siz bunu bilmezdiniz. Zaten ben de yeni öğrendim. Eksik ol-

masın, amcazadeniz tanıttı. Nastasya Nikoleyevna sizin neniz olur?

SKALOZUB. — Affedersiniz, tanımıyorum. Beraber hizmet etmedik de...

FAMUSOV.—Sergey Sergeyeviç, bunu siz mi söylüyorsunuz? Ben, asla, iki elim kanda olsa, hattâ denizin dibinde bile olsalar, akrabalarımı gene arar bulurum. Yanımda çılışan insanların pek azı yabancıdır. Hemen hemen hepsi kardeş çocuğu, amcazadem, yahut teyzezadelerimdir. Yalnız Molçalin müstesna. O akrabam değil, onu sırf eli işe yattığı için tutuyorum. Nasıl olur da bir insan akrabasına yardım etmez? Bir tâyin işi yahut bir nişan falan mevzuubahis olunca akrabasını düşünmez mi insan? Bakın kardeşiniz dostum, himmetinizle bir hayli ilerlemiş.

SKALOZUB. — Kardeşimle ben 1813 te önce otuzuncu seyyar alayda, sonra da kırk beşinci alayda temayüz ettik.

FAMUSOV. — Elbette böyle bir oğula sahip baba bahtiyar olmalı. Galiba bir madalyacığı da var.

SKALOZUB. — Evet, üç ağustos muharebesinde bir siperde mıhlandık kaldık. Sonra ona bir Vlâdmir nişanı, bana da bir Anna nişanı verdiler.

FAMUSOV. — Amcazadeniz çok iyi, ince bir adam... Bu ilk bakışta belli oluyor zaten...

SKALOZUB. — Evet ama, nereden öğrenmişse öğrenmiş, o yeni acayip şeylerle aklı çelin-

miş. Tam terfi edeceği sırada vazifeyi terkedip köye çekildi, kendini kitaplara verdi.

FAMUSOV. — Bak işte, tecrübesiz gençlik... Okuyor... Diğer şeylere de boş veriyor... Halbuki siz gayet iyi hareket ettiniz. Hizmete de gireli pek az oldu, ama çoktandır albaysınız...

SKALOZUB. — Ben meslek arkadaşlarım hususunda oldukça talihliyim. Bakıyorsunuz bazı ihtiyarları emekliye ayırıyorlar, bazıları harbte ölüyor. Tabiî bunların yerlerini doldurmak lâzım.

FAMUSOV. — Allah sevdiği kulun elinden tutar.

SKALOZUB. — Bu işte benden daha talihlileri de var. Hem uzağa gitmiyelim: bizim on beşinci tümenin komutanı general.

FAMUSOV. — Biraz insaf edin, sizin neniz eksik sanki?

SKALOZUB. — Gerçekten beni atlatmadılar, ama, iki yıl, bir albaylık peşinde sürüklendim durdum.

FAMUSOV. — Albaylık peşinde mi sürüklendiniz? Herhalde bu rütbeyi haketmiştiniz.

SKALOZUB. — Hayır, efendim, hayır, tümende benden daha kıdemlisi vardı. Ben ancak 1809 senesinde hizmete girdim. Terfi etmenin bin bir yolu vardır. Canım ben gene bu işleri hakiki bir feylesof gibi düşünüyorum. Yalnız bir general olabilsem, yeter.

FAMUSOV. — Ne iyi düşünüyorsunuz. Sağ

olun da bir gün general rütbesiyle de görürüz. Sonra da artık işi geciktirmeden bir generaliçe ararız.

SKALOZUB. — Evlenmek mi? Hoşuma gitmiyor değil...

FAMUSOV. — Âlâ. Moskova'da kız kıtlığına kıran girmedi ya, tanıdıklardan kiminin kızı, kiminin kardeşi, kiminin de yeğeni var. Hem yıldan yıla gelinlik kızlar çoğalıyor. Siz de teslim edersiniz ki bu bakımdan dünyada pek az şehir Moskova'ya benzer.

SKALOZUB. — Tabii doğru, ona yaklaşanı bile yok.

FAMUSOV. — Zevk kardeşim değişir şeydir. Ama bazı değişmiyen şeyler de vardır tabii. İşte öteden beri bu böyledir: anasına bak kızını al, derler. Babasına bakarak oğluna saygı gösterilir. Çirkin ol, biçimsiz ol, şayet iki bin kölen varsa hemen seni damat yapıverirler. Ama bir başkası, belki birçok şey bilir, üstelik akıllıdır, fakat, küçük dağları ben yarattım deyip kendini dev aynasında görmeğe alışmışsa, tabii, kimse onunla ilgilenmez. Onu eve, aile içine bile sokmak istemezler. Asalete hürmet yalnız bizde kaldı. Bizler konukseverliğimizle tanınmışızdır. Kapılarımız herkese açıktır, davetli mi, davetsiz mi, namuslu mu, değil mi, bizce fark yok... Hattâ en çok yabancılara açıktır. Çok şükür soframızda daima yemeğimiz bulunur. Şu yeni yetişen çocuklarımıza bir bakın. Moskova'daki delikanlıların hepsi, tepeden tırnağa meziyetle yüklü. Bu çocukları biz boyuna baskı altında bulundururuz. Ama gerçekten on beş yaşında olanı bile öğretmenine ders verebilecek bir durumdadır. Yaşlılarımıza gelince: kazara bir mesele üstüne tartışırlar da, iş inada bindi mi, yandık. Çekilmez bir hal alırlar. Öyle hükümler verirler ki, tıpkı mahkeme kararları gibi. Aslında hepsi eski asılzade. Bazan devlet işlerinden dem vurursun, kimse aldırış etmez, bazan da öyle ipsiz sapsız şeyler söylerler; söylerler ama neme lâzım, bir yenilikten, bir değişiklikten bahsetmezler. Her şeye itiraz ederler. Daha doğrusu lâf olsun diye ederler. Tartışırlar, gürültü ederler, dağılırlar. Bunların hepsi, zekâ işinde emekliye ayrılmış memurlardır. Gene de biliyor musunuz, galiba onlarsız da bir türlü işler yürümüyor. Ya hanımlar? Şöyle bir kendini göstermeğe yelten bakalım, görürsün gününü. Her şeyde söz onların, hüküm onların. Tabii kimse onlar hakkında hüküm veremez. Meselâ iskambil oynarken bir birleşip de ayak diredilermi, o vakit, Allah sabır versin demekten başka çare kalmaz. Bilirim, ben de evliydim. Bizim hanımları isterseniz cepheye komutan tâyin edin, isterseniz Âyan Meclisine âza seçin. İrena Vlasiyevna, Lukeriya Alekseyevna, Tatyana Yuryevna, Pulkeriya Andrevna... hey, bunlardan daha terbiyeli kadın var mı ki dünyada? Hattâ bunları değil, kızlarını bile görenler hürmetle selâmlardı. Haşmetli Prusya kıralı buraya geldiği zaman Moskova

kızlarının güzelliklerine değil, terbiyelerine, edeplerine bayılmıştı. Şöyle tafta, atlas, kadife elbiseler giyip, her kelimeyi özene bezene, kırıla döküle bir söylediler mi, can mı dayanır... Fransız şarkılarını da bilirler. Üstelik yüksek perdeden söylerler. Boyuna subayların peşinde gezerler. Öyle ya, milliyetçidirler. Burası söz götürmez, Moskova gibi bir başkent pek bulunmaz.

SKALOZUB. — Bence Moskova'nın güzelleşmesinde büyük yangının pek yardımı dokundu.

FAMUSOV. — Onu hatırlatmayın. O günden beri evler, kaldırımlar hep yeni tarzda yapılıyor.

ÇATSKİ. — Evlerimiz yeni ama, kafalarımız eski... Telâş buyurmayın, ne yangınlar, ne yıllar, ne modalar bu eski kafaları değiştiremez.

FAMUSOV, Çatski'ye. — Size ne rica etmiştim? Şayet aklınızada kalmıyorsa mendilinize bir düğüm vurun. Hem o kadar da zor bir şey değil. *(Skalozub'a)* Müsaadenizle size dostum merhum Andre İliç'in oğlu Çatski'yi takdim edeyim. Devlet hizmetinde değil. Çünkü devlet işinden bir hayır beklemiyor. Çok yazık. Eğer isteseydi çok ilerlerdi. Zeki, akıllı, güzel yazar, güzel tercüme eder. İnsanın esef etmemek elinden gelmiyor.

ÇATSKİ. — Esef edecek bir başkasını bulamadınız mı? Artık iltifatlarınız canımı sıkar oldu.

FAMUSOV. — Böyle düşünen yalnız ben değilim ki, herkes sizi ayıplıyor.

ÇATSKİ. — Kimler acaba, sorabilir miyim? Bu ihtiyarların hür, serbes yaşamaya karşı duydukları düşmanlık amansızdır. Verdikleri hükümler de hep Ocakov'un istilâsı, Kırım'ın zaptı günlerine aittir. Tenkide, daima tenkide hazırdırlar. Hep aynı şeyleri bıkmadan söylerler. Bilmezler ki söyledikleri şey ne kadar eskiyse o nispette kötüdür. Bize gösterin, nerede o bize örnek olacak vatan evlâtları? Nerede örnek babalar? Etraflarını soyup soğana çevirerek zengin olmuş, mahkemede dayıları olduğu için himaye görmüş, muhteşem saraylar yaptırıp vakitlerini ziyafetlerle, hovardalıklarla geçirenleri, değil mi? Bunları mı göstereceksiniz? Bir yer gösteremezsiniz ki, dalkavuk yabancılar, geçmiş günlerin hayatını en kötü taraflariyle canlandırmağa çalışmış olmasınlar. Yemekler, ziyafetler, danslarla Moskova'da kimlerin ağzı kapatılmamış ki. Çocukluğumda beni hangi akla hizmet edip de selâmlığına götürdüğünüzü bilmediğim şanlı namussuzların başı, içki içtiği, kavga ettiği zamanlarda hayatını kurtaran fedakâr hizmetçilerinden birini, üç tazıya değişmedi mi? Acaba onu mu misal göstereceksiniz? Bütün düşüncesi Amour - Léphur olan Moskova'yı hayrette bırakmak için kölelerinin ve analarından babalarından ayırıp bale tertibeden, sonra da borçlarını vaktinde ödiyemediği için Amour'larla Zafirlerini birer birer satanları mı? İşte saçı başı ağarmış diye bunlara, sırf adamsızlıktan ötürü, saygı göstermek zorundayız. İşte bizim sert münekkid ve hâkimlerimiz. Kazara gençlerden biri kalkıp da öyle nişan, mevki falan

düşünmeden, yalnız içindeki Allah vergisi öğrenmek, bilmek arzusiyle güzel, yüksek fikirlere, sanatın yarattıklarına karşı bir sevgi duymasın, bu adamlar hemen «yangın var» diye bağırırlar. Onu haydutlukla suçlandırırlar. Onlara göre tehlikeli, hayalperest olursun. Yalnız üniforma isterler, çünki o öteden beri, onların seciyesizliklerini, akılsızlıklarını örtegelmiştir. Demek bizler de bu uğurlu yoldan gitmeliyiz. Kadınlarımız da, kızlarımız da üniformaya karşı aynı za'fı duyarlar. Acaba ben de bu za'flardan kurtulalı çok mu oldu? Şimdi bu çocuklukları bıraktım. O zamanlar bu za'fa kim kapılmazdı ki? Muhafız kıtalarından yahut saraydan buraya ziyarete gelenleri kadınlar gördüler mi yaşasın diye bağırıp sevinçten külâhlarını havaya atarlardı.

FAMUSOV, kendi kendine. — Bu adam benim başıma bir felâket getirecek ya... *(Yüksek sesle)* Sergeye Sergeyeviç, ben biliyorum. Sizi çalışma odasında beklerim. *(Çıkar.)*

SAHNE VI

SKALOZUB, ÇATSKİ.

SKALOZUB. — Moskova'daki saray gözdelerinin, şu muhafızcıklara karşı duydukları hayranlığa ne güzel işaret ettiniz. Altın yaldızlı elbiselerine, sanki güneşe bakıyormuş gibi bakıyorlar. Sanki birinci ordunun onlardan kalır nesi var?

Onlarda da her şey parlak, onların da belleri ince, hattâ nice subaylar var ki Fransızca bile konuşurlar.

SAHNE VII

SKALOZUB, ÇATSKİ, SOFYA, sonra LİZA.

SOFYA, içeri girer, pencereye koşarak. — Aman Yarabbi, düştü... öldü... *(Bayılır.)*

ÇATSKİ. — Kim? Ölen kim?

SKALOZUB. — Ne oldu?

ÇATSKİ. — Korkudan bayıldı.

SKALOZUB. — Ne oluyor, nesi var?

ÇATSKİ. — Nasıl düşmüş?

SKALOZUB. — Sakın bizim ihtiyara bir şey olmasın?

LİZA, hanımını ayıltmağa uğraşarak. — Herkesin alnına ne yazılmışsa o olur. Ondan kurtuluş yoktur. Molçalin ata biniyordu, daha ayağını üzengiye koymasiyle tepesi aşağı yuvarlanması bir oldu.

SKALOZUB. — Dizgini çekmiş olacak. İşte kötü süvari... Bir bakayım nasıl yuvarlanmış, beyninin üstüne mi, yoksa göğsünün mü?

SAHNE VIII

ÇATSKİ, LİZA, SOFYA.

ÇATSKİ. — Çabuk söyle, ne yapalım? Nasıl yardım edelim?

LİZA. — Orada su var. *(Çatski koşar getirir. Sofya kendine gelinceye kadar bütün konuşmalar alçak sesle olur.)*

ÇATSKİ. — Al. Blûzunu çöz. Şakalarını sirke ile ov. Yüzüne su serp. Bak işte serbes nefes almağa başladı. Yelpazeliyecek bir şey var mı?

LİZA. — Al işte yelpaze.

ÇATSKİ. — Pencereden bir baksana, Molçalin çoktan ayağa kalkmış. Bir hiç için sinirleniyor.

LİZA. — Evet, efendimiz, küçük hanımın huyu böyle. Birisi ansızın düşmiyegörsün, hemen âsabı bozuluyor.

ÇATSKİ. — Yüzüne su serp, böyle... gene.. gene...

SOFYA, derinden nefes alarak. — Kim var orada? Sanki rüya görüyor gibiyim. *(Telâşla bağırarak)* O nerede? Aman ne oldu ona, söyleyin.

ÇATSKİ. — Bırakın şimdi onu. Keşke boynu kırılsaydı, mademki sizi bu kadar korkuttu.

SOFYA. — Sizin bu soğukkanlılığınız insanı çileden çıkarır. Sizi dinlemeğe tahammül edemiyorum.

ÇATSKİ. — Yani onun yerine ben mi ıstırap çekeyim?

SOFYA. — Oraya koşmak isterdim. Orada bulunmak, ona yardım etmek lâzımdı.

ÇATSKİ. — Sizi yüzüstü mü bırakmalıydık?

SOFYA. — Siz benim neme bakacaksınız?

Evet, doğrusu, elin felâketi size eğlence olur. Babanız da ölse size vız gelir. *(Liza'ya)* Haydi gidelim... koşa koşa...

LİZA, Sofya'yı bir kenara çekerek. — Ne oluyorsunuz, aklınızı başınıza devşirin. O sapasağlam. Pencereden bir baksanıza. *(Sofya pencereden bakar.)*

ÇATSKİ. — Bütün bu telâşlar, bütün bu ayılıp bayılmalar, bu korku, bu hiddet, bütün bu duygular, ancak, insan bir tanecik dostunu kaybettiği zaman duyulur.

SOFYA. — Buraya geliyorlar. A! kolunu oynatamıyor.

ÇATSKİ. — Onunla beraber ölmek isterdim.

LİZA. — Evet, yol arkadaşlığı ederdiniz.

SOFYA. — Hayır, arzunuz içinizde kalsın.

SAHNE IX

SOFYA, LİZA, ÇATSKİ, SKALOZUB, MOLÇALİN, kolu askıda.

SKALOZUB. — Öldü de dirildi. Bir şey yoktu zaten. Yalnız kolu hafifçe ezilmiş. Lüzumsuz bir telâş.

MOLÇALİN. — Sizi korkuttum. Allah aşkına kusuruma bakmayın.

SKALOZUB. — Bu hâdisenin sizi bu derece sarsacağını sanmazdım. Koşarak içeri öyle bir

nız. Netice ne oldu sanki? Bir hiç için bu kadar korktunuz.

SOFYA, kimsenin yüzüne bakmadan. — Evet, şimdi anlıyorum, boş yere üzülmüşüm. Hâlâ da titriyorum.

ÇATSKİ, kendi kendine. — Molçalin'e bir kelime bile söylemedi.

SOFYA, eskisi gibi. — Ama, ben korkak değilim. Bazan yolda arabamız devrilir, doğrulturlar, bir şey düşünmeden, yine biner, yoluma devam ederim. Fakat başkalarının başına gelen en küçük bir şey bile beni korkutur. Hattâ tanımasam bile.

ÇATSKİ, kendi kendine.—Hayatında bir defa acı duyduğu için, ondan özür diliyor.

SKALOZUB. — İzin verin de size küçük bir şey anlatayım: bu yakınlarda oturur, Lâova derler bir prenses var. Ata binmesini seven dul bir kadın, ama öyle etrafında kavalyeleri falan dolaşmaz. Geçende ata binerken düşmüş. Herhalde seyis de dalga geçiyordu. Kaburgaları ezilmiş. Zaten bu iş başına gelme len de beceriksizin biriydi. Ne ise, şimdi bir kaburgaı eksik yaşıyor, şöyle bel bağlıyabileceği bir koca arıyor.

SOFYA. — Ah Aleksandr Andreyeviç, biraz insaflı olun. Başkalarının başına gelen şeylere ne kadar kayıtsızsınız.

ÇATSKİ. — Evet, ben bunu, demin, elimden geldiği kadar yaptım. Su da serptim, ovdum da. Sizi ayılttım ama kimin için? *(Şapkasını alır, çıkar.)*

SAHNE X

ÇATSKİ'den başka, ÖNCEKİLER.

SOFYA. — Akşam bize teşrif edecek misiniz?

SKALOZUB. — Kaçta?

SOFYA. — Biraz erkence gelin. Yaslı olduğumuz için balo veremiyoruz. Şöyle aile dostları toplanıp piyano çalacağız, dans edeceğiz.

SKALOZUB. — Gelirim. Önce gidip bir babanıza Allaha ısmarladık diyeyim. Haydi Allaha ısmarladık.

SOFYA. — Güle güle.

SKALOZUB, Molçalin'in elini sıkar. — Kulunuz... *(Çıkar.)*

SAHNE XI

SOFYA, LİZA, MOLÇALİN.

SOFYA. — Molçalin, nasıl oldu da aklımı kaçırmadım, hâlâ hayret ediyorum. Hayatınızın benim için ne kadar kıymetli olduğunu siz de bilirsiniz. Neden böyle ihtiyatsızca hareket ediyorsunuz? Kolunuz nasıl? Size bir damla vereyim mi? Acınızı dindirir. İstirahat etmeniz lâzım mı? Mutlaka bir doktor çağırın, ihmal etmeyin.

MOLÇALİN. — Mendille sıkıca sardık. Artık acımıyor.

LİZA. — Hep bunlar saçma sapan şeyler. Bahse girerim ki o sargı size yakışmasaydı asla sarmazdınız. İşin asıl önemli tarafı, bütün bu ayılıp bayılmaların, korkuların yüzünden bir şeylerin meydana çıkması. Artık bu kaçınılmaz bir şey oldu. Göreceksiniz Çatski herkesi size güldürecek. Skalozub da bıyığını büke büke, bire beş katıp, ballandıra ballandıra işi anlatacak, alay edecek. Zaten şimdi alay etmiyen de var mı?

SOFYA. — İkisinden de bana ne? Canımın istediğini severim. Sonra bunu açıkça da söylerim. Molçalin inanın bana kendimi zorla tutuyordum. Hattâ onların yanında yüzünüze bile bakmağa yeltenmedim.

MOLÇALİN. — Hayır, Sofya Pavlovna, siz çok belli ediyorsunuz...

SOFYA. — Peki, bana bu işi saklamanın yolu yöntemi nedir söyler misiniz? Bir an önce yanınızda bulunabilmek için kendimi pencereden atmağa hazırdım. Herkes, bütün dünya bana vız geliyor. Eğer halimi gülünç buldularsa varsın alay edip dursunlar. Yok canları sıkıldıysa küfretsinler.

MOLÇALİN. — Bu sizin pervasız hareketlerinizden bize bir zarar gelmesin?

SOFYA. — Sizi düelloya mı çağırırlar?

MOLÇALİN. — Ah, bilmezsiniz, kötü dil tabancadan daha korkunçtur.

LİZA. — Şimdi onlar mutlaka babanızın yanındadır. Kaygısız, şen bir yüzle birdenbire babanızın yanına girip Aleksandr Andreyeviç'e geçmiş

günlerden lâf açsanız, çocukken yaptığınız yaramazlıklardan bir iki kelime söyleseniz, gülümseseniz, ne olur. Âşık gözünü budaktan sakınmamalı.

MOLÇALİN. — Bana da öyle geliyor, ama bunu size söylemeğe cesaret edemiyorum doğrusu. *(Elini öper.)*

SOFYA. — Siz ne istiyorsunuz, anlıyamıyorum. Daha henüz heyecanım geçmeden, göz yaşlarım kurumadan oraya mı gideyim? Bu oyunu oynıyamıyacağımdan korkarım. Allah bu Çatski'yi de buraya nereden gönderdi sanki? *(Çıkar.)*

SAHNE XII

LİZA, MOLÇALİN.

MOLÇALİN. — Sen neşesin, canlılığın ta kendisisin Liza.

LİZA. — Rica ederim beni rahat bırakın. Bensiz de bir çiftsiniz işte.

MOLÇALİN. — Ah senin şu yüzün yok mu? Seni ne kadar seviyorum bilsen.

LİZA. — Ya küçük hanım?

MOLÇALİN. — Onu vazife icabı. Ama seni... *(Kucaklamak ister.)*

LİZA. — Beni de can sıkıntısından, değil mi? Rica ederim indirin ellerinizi.

MOLÇALİN. — Sana verilecek bir iki hediyem var. Çok zarif bir tuvalet takımı. Üstü, içi hep ayna. Kenarları altın yaldızlı el işlemesi.

İçinde boncuktan yapılmış küçük bir iğnelik, bir de sedeften dikiş takımı, ayrıca bir de makası var. Üstelik dudak boyası, allık, pudra ve yasemin ve muhabbet çiçeği lâvantası.

LİZA. — Siz de bilirsiniz ki ben öyle hediyelere falan düşkün değilimdir. İyisi mi bana doğruyu söyleyin: neden küçük hanıma karşı böyle edepli, hizmetçilere de bu kadar çapkın davranıyorsunuz?

MOLÇALİN. — Bugün biraz rahatsızım. Şu bağı çıkarmıyacağım. Öğleyin bana gel, biraz otur, o zaman işin içyüzünü sana açarım. *(Yan kapıdan çıkar.)*

SAHNE XIII

LİZA, SOFYA, girer.

SOFYA. — Babama gittim, kimsecikler yoktu. Ben bugün biraz rahatsızım Liza, öğle yemeğine gelemiyeceğim. Odamdayım, Molçalin'e söyle bana gelsin. *(Odasına girer.)*

SAHNE XIV

LİZA, yalnız.

LİZA.—Bu evde oturanlar amma da tuhaf insanlar. Küçük hanım ona, o da bana. Ben de ölümden korkar gibi, aşktan korkuyorum. Ama şu sofracı Petruşa sevilmez de ne yapılır?

PERDE III

SAHNE I

ÇATSKİ, sonra SOFYA.

ÇATSKİ. — Sofya'yı burada bekleyip itiraf ettirmeli: anlıyalım bakalım kime meyli varmış, Molçalin'e mi, yoksa Skalozub'a mı? Benim bildiğim Molçalin aptal, miskin bir mahlûktu. Acaba ben görmiyeli çok mu akıllandı? Ya öbürü Mazurka ile talim kumkuması, borazan gibi sesiyle boyuna alaydan, taburdan öter durur... Bense... Ah aşk, seninle boyuna köşe kapmaca mı oynamalı? *(Sofya girer.)* A siz burada mısınız? Memnun oldum. Sizi görmeyi çok arzu ediyordum.

SOFYA, kendi kendine. — Sırası mı ya?

ÇATSKİ. — Tabii beni aramıyorsunuz?

SOFYA. — Evet, sizi değil.

ÇATSKİ. — Bu yersiz sorumu mazur görün: bana söyler misiniz, kimi seviyorsunuz?

SOFYA. — Aman Yarabbi, bunda merak edilecek ne var, herkesi seviyorum.

ÇATSKİ. — En çok sevdiğiniz?

SOFYA. — Birçok kimseler tanıyorum, akrabalar var...

ÇATSKİ. — Hepsini benden daha çok seviyorsunuz, değil mi?

SOFYA. — Bazılarını evet!

ÇATSKİ. — Mademki her şey olmuş, artık benim ne işim var burada, gidip kendimi asmalıyım. Bu da size gülünç geliyor tabii.

SOFYA. — İsterseniz size candan bir iki lâf edeyim: birinde küçük bir tuhaflık sezseniz hemen o alaycı tavrı takınıyorsunuz. Ortalığı tenkide boğuyorsunuz. Halbuki bazan siz...

ÇATSKİ. — Bazan ben de gülünç oluyorum, değil mi?

SOFYA. — Evet, o insanın içine işliyen bakışlarınız, zehir gibi diliniz yok mu, bunları biraz da kendiniz için kullansanız...

ÇATSKİ. — Beni çok mu acayip buluyorsunuz? Peki, acayip bulmadığınız var mı? Belki bütün aptallara benziyen biri... meselâ Molçalin...

SOFYA. — Bu misaliniz pek de yeni sayılmaz... Benim anladığım bir şey varsa, yine, içinizdeki zehri önünüze gelene dökmek niyetindesiniz. Buna mâni olmamak için hemen gidiyorum.

ÇATSKİ, durdurarak. — Durun, gitmeyin. *(Kendi kendine)* Hayatımda bir defa olsun iki yüzlü davranayım. *(Yüksek sesle)* Bu tartışmaları bir yana bırakalım. Molçalin'e karşı

haksızlık ettim. Belki o üç sene önceki Molçalin değildir de, değişmiştir. Neler değişmiyor ki, hükümetler, iklimler, âdetler, kafalar... Ama bazan mühim insanlar aptal sanılabilir, bazılarına kötü asker denir, bazılarına da kötü şair... Bilhassa son yıllarda akıl dediğimiz şey bir hayli gelişti. Belki de Molçalin gayet akıllı, büyük bir dâhidir. Ama siz olmayınca bütün dünyayı boş ve lüzumsuz görecek bir aşk, bir coşkunluk var mı onda acaba? Kalbinin her vuruşunda aşkı biraz daha artarak size yaklaşmak ister mi? Bütün fikirlerinin, yaptığı işlerin belkemiği size yaranmak, sizi hoşnudetmek midir? Bütün bunları ben duyuyorum ama söyliyemiyorum. Şu anda içimde kaynıyan, coşan, kuduran bu şey nedir? Allah düşmanımın başına vermesin bu hali. Ya o? Başını önüne eğmiş, tek kelime söylemeden karşınızda duruyor. Çünkü o usludur. Çünkü bütün bu türlü insanlar canlı, hareketli olamazlar. Allah bilir içinde ne sırlar taşıyor? Allah bilir siz onda neler vehmediyorsunuz? Tabii hiçbir zaman onun düşünmediği şeyleri. Belki de hayalinizden geçen bütün meziyetleri ona mal ediyorsunuz. Bu işlerde onun zerre kadar suçu yok. Siz ondan yüz kere daha suçlusunuz. Hayır, hayır, bırakın istediği kadar akıllı olsun, her an aklı artsın, bütün bunlara rağmen size lâyık mı? Sizi kaybetmenin acısına daha kolay katlanabilmem için beraber büyüdüğünüz bir insana, bir dostunuza, kardeşinize

beni temin edin. Hakikatı öğreneyim de sonra çıldırmamak için buradan uzaklaşayım, bir köşeye çekilip, aşkımı düşünmemeğe, sizden soğumağa, sizi unutmağa çalışayım.

SOFYA, kendi kendine. — İşte onu istemeden çıldırttım. *(Yüksek sesle)* Neden sizden sakınıyayım: biraz önce Molçalin'in kolu kırılabilirdi. Ona çok acıdım. Fakat siz bir insanın pekâlâ herkese karşı merhamet duyabileceğini düşünmek istemediniz. Belki de tahminlerimizin bir hakiki tarafı vardı. Belki de onu hararetle müdafa ettim. Ama siz neden dilinizi tutamıyorsunuz? Neden herkesi, hattâ en uslularını bile hor görüyorsunuz? Onun adı geçer geçmez bir yığın alay ve istihfafla karşılıyorsunuz? Alay etmek, daima alay... Bu hal sizi hiç usandırmıyor mu?

ÇATSKİ. — Aman Yarabbi... demek ben, bütün ömrümce, etrafiyle alay edip duran takımdanım, ha? Ne yapayım, gülünç adam gördüm mü biraz neşeleniyorum. Ama umumiyetle onlara bakınca canım sıkılıyor.

SOFYA. — Bütün bu söyledikleriniz bir başkası için doğru olabilir. Emin olun Molçalin'le öyle sıkı fıkı dost olsaydınız pek canınız sıkılmazdı.

ÇATSKİ, hararetle. — Nasıl oldu da siz öyle sıkı fıkı dost olabildiniz?

SOFYA. — Böyle olması için çalışmadım. Tanrı bizi karşılaştırdı. Bu evde herkesin dostluğunu kazandı. Üç yıldan beri babamla beraber

çalışıyor. Babam sık sık, yerli yersiz onu azarlar durur. Ama o bunlara aldırış bile etmez. Sükûtiyle babamı yatıştırır. Kolay affeder. Şurasını söyleyim ki isteseydi eğlenmesini de bilirdi. Hayır, biz bütün gün eğlenir güleriz, o ihtiyarların yanında oturur, bütün gün iskambil oynar.

ÇATSKİ. — Demek bütün gün iskambil oynuyor, paylıyorlar, o susuyor. *(Kedi kendine)* Anlaşıldı, kızın Molçalin'i saydığı yok.

SOFYA. — Hayır, onda, bazılarını meşhur eden deha yok. Bazılarını da veba gibi korkutan o parlak akıl yok. Hani o hemen anlayıveren, fakat pek de çabuk bıktıran akıl. O akıl ki, herkes ondan bir bahsetsin diye herkese küfreder. Evet bu zekâ yok onda. Ama bu zekâ mı bir aileyi mesudeder?

ÇATSKİ. — Bu söylediklerinizin mânasını bir türlü anlıyamıyorum. Alay mı, ahlâk dersi mi? *(Kendi kendine)* Ona zerrece kıymet verdiği yok.

SOFYA. — Nihayet onun bütün meziyetleri, sakin oluşu, mütevazı, uysal görünüşüdür. Ne yüzünde telâş eseri görülür, ne de ruhunda kötülük. Yabancılara da körükörüne çatmaz. Ne hareketleriyle, ne de sözleriyle kimsenin kalbini kırmaz. İşte ben onu bunun için seviyorum.

ÇATSKİ, kendi kendine. — Alay ediyor canım... *(Yüksek sesle)* Molçalin'i geçelim. Üst tarafını ben kendi hayalimde tamamlarım. Ama Skalozub'a ne dersiniz, işte hayran olunacak bir

adam değil mi? Askerlik dedin mi çıldırır, dik vücudiyle, sesiyle tam bir kahraman.

SOFYA. — Evet ama, romanıma girmez...

ÇATSKİ. — Öyle mi? O halde sizi kim anlıyacak?

SAHNE II

ÇATSKİ, SOFYA, LİZA.

LİZA, Sofyanın kulağına fısıldıyarak. — Küçük hanım, şimdi Aleksey Stepaniç sizi ziyarete gelecek.

SOFYA. — Beni mazur görün, bekliyen var.

ÇATSKİ. — Kim?

SOFYA. — Berber.

ÇATSKİ. — Bırakınız canım, varsın beklesin.

SOFYA. — Sonra maşaları soğur.

ÇATSKİ. — Varsın soğusun.

SOFYA — Olmaz, akşama misafirlerimiz var.

ÇATSKİ. — Bırakın Allah aşkına. Demek ben gene şu sırrı çözemiyeceğim. Bana izin verir misiniz bir iki dakika odanıza geleyim? Benim için o odada her şey güzeldir. Duvarlar, hava, her şey hoştur, beni ısıtır, huzur verir. Artık hiçbir zaman geri gelmiyecek hâtıraları canlandırır. Çok kalmam, en çok bir iki dakika otururum. Sonra giderim, İngiliz kulübünde Molçalin'in zekâsından, Skalozub'un seciyesinden bahseder dururum. *(Sofya omuzlarını silker, arkasından odasına gider, girip kapıyı kilitler.)*

SAHNE III

ÇATSKİ, sonra MOLÇALİN.

ÇATSKİ. — Ah! Sofya!... Acaba Molçalin'i mi seviyor? Doğrusu ya Molçalin niçin iyi bir koca olmasın? Herhalde zeki değil, ama, çocuk peydahlamak için o kadarı da yeter. Mütevazı, daima hizmete hazır, yanakları pembe pembe... İşte geliyor... parmaklarının uclarına basa basa geliyor... İşte dilini yutmuş bir adam. *(Molçalin girer)* Acaba nasıl büyüler yapmış da Sofya'nın kalbini fethetmiş? *(Molçalin'e)* Aleksey Stepaniç, sizinle iki lâf etmeğe fırsat bulamadık. Eh, söyleyin bakalım, ne âlemdesiniz, ne var ne yok? Öyle tasasız, kaygısız yaşayıp gidiyorsunuz, değil mi?

MOLÇALİN. — Eskisi gibi...

ÇATSKİ. — Eskiden nasıl yaşardınız, bilmiyorum ki...

MOLÇALİN. — Gün gün. Dün nasılsa bugün de o...

ÇATSKİ. — Demek kalemle iskambil kâğıtları arasında mekik dokuyorsunuz. Meddü cezir gibi dakikalarınız şaşmıyor.

MOLÇALİN. — Kararınca kadrince... Arşiv Müdürlüğüne gireli üç mükâfat aldım,

ÇATSKİ. — Ya, demek kabiliyetinizi gösterdiniz?... Mevki kazandınız...

MOLÇALİN. — Eh... Herkesin kendine göre bir kabiliyeti vardır.

ÇATSKİ — Sizinki neymiş bakalım?

MOLÇALİN. — Benim iki tane: itidal, intizam...

ÇATSKİ. — En iyileri... Bütün bizimkilere bedel...

MOLÇALİN. — Siz galiba hizmette muvaffak olamadınız. Pek mevki edinemediniz.

ÇATSKİ. — Mevkileri insanlar dağıtır dostum. İnsanlar da yanılabilir.

MOLÇALİN. — Doğrusu biz pek şaşıyorduk bu işe.

ÇATSKİ. — Niye? Ne var bunda şaşacak?

MOLÇALİN. — Size acıdık doğrusu.

ÇATSKİ. — Nafile yere üzülmüşsünüz.

MOLÇALİN. — Tatyana Yurevna da Petersburg'dan döndüğü zaman sizin nazırlarla olan münasebetlerinizi, sonra da bu münasebetlerin kesilişini...

ÇATSKİ. — O da ne karışıyor?

MOLÇALİN. — Tatyana Yurevna mı?

ÇATSKİ. — Tanışmıyoruz bile.

MOLÇALİN. — Ne! Tatyana Yurevnayı mı tanımıyorsunuz?

ÇATSKİ. — Ömrümde hiç görmedim. Yalnız duyduklarıma kalırsa boş bir kadınmış.

MOLÇALİN. — Yoksa siz başka birinden mi

bahsediyorsunuz? Tatyana Yurevna meşhur bir hanım. Hemen bütün yüksek rütbeli zatlar ya ahbabıdır, yahut hısımı akrabası falandır. Hiç olmazsa bir defa kendisini ziyaret edin.

ÇATSKİ. — Niçin?

MOLÇALİN. — Öyle... İnsan çok defa orada beklemediği dayıyı buluverir.

ÇATSKİ. — Ben kadınları ziyaret ederim ama, himaye olunmak için değil.

MOLÇALİN. — Bir bilseniz ne kadar ince, sade, iyi kalbli ve munistir. Noel'den Paskalyaya kadar evinde muhteşem balolar verir, yazın da köşkünde eğlenceler tertibeder. Vallahi siz burada bir işe girsenize... Hem yükselir, hem hoş bir hayat sürersiniz.

ÇATSKİ. — Benim işim var mı, eğlenceden kaçarım. Ama eğlenirsem de tam eğlenirim. Hoş, dünyamız işle eğlenceyi biribirine karıştıran mahir insanlarla dolu... Ben onlardan değilim.

MOLÇALİN. — Affedersiniz, ben bunda bir suç görmüyorum. Bakın Foma Fomiç bile... Onu tanıyorsunuz ya?

ÇATSKİ. — Tanıyorum, evet. Ne olacak?

MOLÇALİN. — Üç nazırın yanında şube müdürü olarak çalışmış. Şimdi de buraya nakletmişler.

ÇATSKİ. — Güzel... Gevezenin biri...

MOLÇALİN. — Nasıl olur, onun üslûbunu

burada örnek diye alırlar. Yazılarını okumadınız mı hiç?

ÇATSKİ. — Ben aptalca yazıları okumam. Hele böyle aptallık örneklerini...

MOLÇALİN. — Yook, benim hoşuma gitti. Doğrusu ben yazar değilim tabii.

ÇATSKİ. — Belli ya.

MOLÇALİN. — Fikir söylemeğe de cesaret edemem.

ÇATSKİ. — Neye bu saklanış?

MOLÇALİN. — Benim yaşımdaki bir insanın kendi fikirleri olmamalı.

ÇATSKİ. — İnsaf edin, biz artık çocuk değiliz ya. Neye başkalarının fikirleri mukaddes bir şeymiş gibi gelsin bize?

MOLÇALİN. — Ama biz başkalarına bağlı kalmağa mecburuz...

ÇATSKİ. — Niçin mecbur olalım?

MOLÇALİN. — Çünkü küçük mevkilerde insanlarız da ondan.

ÇATSKİ, kendi kendine, fakat hemen hemen Molçalin'in duyabileceği kadar yüksek sesle. — Bu ruhta, bu duygudaki bir kimseyi seviyor ha?... Yok canım, beni aldattı, benimle alay etti.

SAHNE IV

Akşam: Sofya'nınkinden başka bütün odaların kapıları açıktır. Karşıda bir sıra, lâmbaları yakılmış odalar görülmektedir. Uşaklar şuraya buraya gidip gelmektedirler.

BAŞ UŞAK. — Ey Filka, Fonka, elinizi biraz çabuk tutun. Iskambil masalarını hazırlayın. Tebeşir, mum, silgi getirin. *(Sofya'nın kapısını vurur.)* Lizevetta, hemen küçük hanıma haber ver, Natalya Dimitrevna ile kocası geldiler. Şimdi de kapının önünde bir kupa daha durdu. *(Uşaklar dağılırlar. Çatski yalnız kalır.)*

SAHNE V

ÇATSKİ, NATALYA DİMİTREVNA; genç bir bayan.

N. DİMİTREVNA. — Eğer yanılmıyorsam o. O, ta kendisi. Ah Aleksandr Andreyeviç, siz misiniz?

ÇATSKİ. — Niye öyle beni tepeden tırnağa süzdünüz? Yoksa üç yıl içinde o kadar çok mu değişmişim?

N. DİMİTREVNA. — Moskova'da olmadığınızı sanıyordum. Epey oldu mu geleli?

ÇATSKİ. — Yeni geldim.

N. DİMİTREVNA. — Çok kalacak mısınız?

ÇATSKİ. — Bakalım... Maşallah, asıl size bakıp şaşmamak kabil değil. Ben görmiyeli daha toplanmışsınız, daha güzelleşmişsiniz. Daha genç, daha canlı görünüyorsunuz. Gözlerinizden ateş fışkırıyor. Yanaklarınız al al. Hele şu tatlı tebessümünüz...

N. DİMİTREVNA. — Ben evlendim, biliyor musunuz?

ÇATSKİ. — Ya, öyle mi? Bunu evvelce söyleseydiniz ya...

N. DİMİTREVNA. — Benim elmas kocacığım. Şimdi buraya gelecek. Sizi tanıştırayım mı? İster misiniz?

ÇATSKİ. — Lûtfen.

N. DİMİTREVNA. — Eminim ki hoşunuza gidecek. Bir görün de hemen hükmünüzü verin.

ÇATSKİ. — İnanırım size... Sizin kocanızdır o...

N. DİMİTREVNA. — Yo, hayır, onun için değil. Benim bir tanecik Plâton Mihayliç'im paha biçilmez bir adamdır. İyi huyludur, akıllıdır. Eskiden subaydı. Şimdi emekliye ayrıldı. Onu tanıyanlar, onun istidadını, cesaretini bilenler diyorlar ki, eğer asker kalsaydı, mutlaka Moskova komutanı olurdu.

SAHNE VI

ÇATSKİ, NATALYA DİMİTREVNA, PLÂTON MİHAYLİÇ.

N. DİMİTREVNA. — İşte benim Plâton Mihayliç'im.

ÇATSKİ. — A... o benim eski dostum... Biz çoktandır tanışırız. Tesadüfe bak sen.

P. MİHAYLİÇ. — Vay, Çatski kardeş, nasılsın, iyi misin?

ÇATSKİ. — İyiyim, azizim Plâton... Doğrusu

sana bir takdirname vermeli, tam yolunu tutmuşsun.

P. MİHAYLİÇ. — Kardeş, görmüyor musun, Moskova'lı oldum, evlendim de...

ÇATSKİ. — Demek karargâh, arkadaşlar, hepsi unutuldu, ha? Rahat, tembel geçip gidiyorsun.

P. MİHAYLİÇ. — Pek de işsiz değilim. Bir meşguliyetim var: fülütle *a-mol* düetine çalışıyorum.

ÇATSKİ. — Evet, beş yıl önce de çalışıyordun ya. Ah bu kadınlar, kocaların boyuna aynı şeyi sevmesini pek takdir ederler.

P. MİHAYLİÇ. — Kardeş, şayet bir gün sen de evlenirsen beni hatırla, unutma. Göreceksin o zaman can sıkıntısından düdükle boyuna aynı teraneyi tekrarlıyacaksın.

ÇATSKİ. — Can sıkıntısından mı? Bunu sen mi söylüyorsun?

N. DİMİTREVNA. — Benim Plâton Mihayliç'im birçok şeylere meraklıdır. Ama bunların birçoğu şimdi yok. Meselâ ata binmeler, teftişler, talimler... Bunlar olmadığı için de bazan sabahları canı sıkılıyor.

ÇATSKİ. — Peki, aziz dostum, seni bu tembel hayatı yaşamağa zorlıyan kim? Hemen orduya gir. Herhalde emrine bir bölük verirler. Rütben ne senin? Yüzbaşı mısın, binbaşı mı?

N. DİMİTREVNA. — Benim Plâton Mihay-

ÇATSKİ. — Sıhhati mi iyi değil? Ne vakitten beri?

N. DİMİTREVNA. — Öteden beri böyle. Romatizması, sonra baş ağrıları var.

ÇATSKİ. — Daha fazla hareket lâzım. Köye, sıcak bir yere git. Ata daha çok bin. Yazın köy cennet gibi olur.

N. DİMİTREVNA. — Plâton Mihayliç şehirde oturmayı seviyor. Moskova'dan ayrılamaz. Yazık değil mi, kuş uçmaz, kervan geçmez yerlerde ömrünü çürütsün?

ÇATSKİ. — Moskova'dan ayrılamaz, şehri sever, ne oldu sana böyle; eski günleri hatırlamıyor musun?

P. MİHAYLİÇ. — Öyleydi, kardeş, ama iş değişti.

N. DİMİTREVNA. — Ah, dostum, burası çok serin. Sen de inadına yeleğini, ceketini, hepsini açmışsın.

P. MİHAYLİÇ. — Şimdi kardeş, ben o değilim.

N. DİMİTREVNA. — Hiç olmazsa bir kere olsun sözümü dinle. Çabuk ilikle şu düğmelerini.

P. MİHAYLİÇ, sükûnetle. — Şimdi, şimdi...

N. DİMİTREVNA. — Şu kapıdan da çekil, cereyan var. Arkandan esiyor.

P. MİHAYLİÇ.—Şimdi kardeş ben o değilim.

N. DİMİTREVNA. — Sevgilim, Allah aşkına kapıdan çekil.

P. MİHAYLİÇ, tavana bakarak. — Aman Yarabbi...

ÇATSKİ. — Hay Allah lâyığını versin... Gerçekten az zamanda başka bir adam oluvermişsin. Biribirimizden ayrılalı üç sene oldu mu? Son defa seni alayında görmüştüm. Sabah oldu mu erkenden ayağını üzengiye koyup fırladığını görürdük. Sonbahar rüzgârı önünden esmiş, arkandan esmiş sana vız gelirdi.

P. MİHAYLİÇ, içini çekerek. — Ah, kardeş, o ne güzel hayattı...

SAHNE VII

ÖNCEKİLER, PRENS TUGUHOVSKİ, PRENSES ve altı kızı.

N. DİMİTREVNA, ince bir sesle. — A, prens Piotr İliç, prenses, aman Allahım... Prenses Zizi Mimi,... *(Şapırdatarak öpüşürler, otururlar, tepeden tırnağa kadar biribirlerini süzerler.)*

I. PRENSES. — Ne güzel fason.

II. PRENSES. — Pelerine bak.

I. PRENSES.—Kenarları farbalalarla süslenmiş.

N. DİMİTREVNA. — Ah şu benim atlas pelerini bir görseniz...

III. PRENSES. — Kuzenin bana ne güzel bir şarp hediye etti.

IV. PRENSES. — Evet, evet, kalın ipekten.

V. PRENSES. — Ah ne güzel, ne güzel.

VI. PRENSES. — Aman ne kadar da zarif.

PRENSES. — Şş! o köşede oturan kim? Hani girerken bizi selâmlamıştı.

N. DİMİTREVNA. — Moskova'ya yeni gelmiş, Çatski.

PRENSES. — Emekli subay mı?

N. DİMİTREVNA.— Evet; seyahatteydi, yeni dönmüş.

PRENSES. — Bekâr mı?

N. DİMİTREVNA. — Evet, evli değil...

PRENSES. — Prens, prens çabuk buraya gel.

PRENS, kulak borusunu prensese uzatarak — Hım!

PRENSES. — Bu zat Natali Dimitrevna'nın dostu, nah şu. Perşembe günü vereceğimiz suvareye davet etsene.

PRENS.—Hım... *(Gider, Çatski'nin etrafında, dolaşır ve boyuna öksürür.)*

PRENSES. — Ah, şu çocukların da gün geçtikçe baloya merakları artıyor... Tabii babaları da kavalye bulmak için sürünüp duruyor. Bugünlerde de kavalyelere pek seyrek raslanıyor. Şu dediğinin sarayda bir mevkii var mı?

N. DİMİTREVNA. — Yook...

PRENSES. — Zengin mi?

N. DİMİTREVNA. — Yoo, hiç de değil.

PRENSES, var kuvvetiyle bağırarak.—Prens, prens, istemez, dön.

SAHNE VIII

ÖNCEKİLER, KONTES ve TORUNU girerler.

TORUN.—A, *grand'mamane!* Bu kadar erken gelinir mi? Herkesten önce biz gelmişiz. *(Yandaki odalardan birine girer.)*

PRENSES. — İşte al sana bir saygı örneği daha. Buraya ilk gelen onlarmış gibi sanki. Ya biz? Bizleri adam yerine koyduğu yok. Yüz senedir koca arıyor, bulamıyor. Allah taksiratını affetsin.

TORUN, geri döner, elindeki saplı gözlükle Çatski'yi süzer. — O! mösyö Çatski, siz Moskova'da mıydınız? Tıpkı eskisi gibi, hiç değişmemişsiniz.

ÇATSKİ. — Niçin? Neden değişecek mişim?

TORUN. — Hâlâ bekâr mısınız?

ÇATSKİ. — Kiminle evlenmeliyim?

TORUN. — Birçokları gittikleri yabancı memleketlerde, sorup soruşturmadan, dikişçi kızlariyle evlenip bizi hısım akraba yapmadılar mı?

ÇATSKİ. — Zavallılar, bu terzi kızlarını taklidedenler mi onları çekiştiriyor. Sebebi neymiş bakalım, onlar aslı kopyelerine tercih ediyorlar da onun için mi?

SAHNE IX

ÖNCEKİLER, kadın erkek birçok misafirler daha, aralarında ZAGORETSKİ salona girerler. Er-

kekler ayaklarını biribirine vurarak kadınları selâmlarlar, bir tarafa çekilirler. Odalardan odalara geçenler olur. SOFYA odasından çıkar. Hepsi ona doğru yürürler.

TORUN. — *Eh! bon soir! Vous voilà! jamais trop diligente,*
Vous nous donnez toujours le plaisir de l'attente[1].

ZAGORETSKİ, Sofya'ya. — Yarınki temsile biletiniz var mı?

SOFYA. — Hayır.

ZAGORETSKİ. — Müsaadenizle size bir tane takdim edeyim. Ama size söyliyeyim ki bunu kimse yapamazdı. Bu bileti ele geçirmek için neler yapmadım neler. Oraya koştum, buraya koştum. Nereye başvurdumsa bulamadım. Gişede yok. Dostum direktöre sabahleyin altıda gittim. Ne gezer... Akşamdan beri kimse alamıyordu. Şuraya, buraya her yere, başvurdum. Nihayet bunu aldım. Zorla aldım. İhtiyar bir dostum, evde oturmayı çok sever. Bari yarın akşam da rahat rahat otursun.

SOFYA. — Bilete çok teşekkür ederim. Zahmetinize de iki kat teşekkür. *(İçeri başka misafirler girer. Zagoretski bir erkek grupuna karışır.)*

ZAGORETSKİ. — Platon Mihayliç...

---

1 O, iyi akşamlar, nihayet buradasınız. Hiçbir zaman acele etmezsiniz de bize her seferinde beklemek zevkini verirsiniz

P. MİHAYLİÇ. — Defol karşımdan, kadınların yanına git. Onlara yalan söyle, onların başına musallat ol. Senin ne mal olduğunu bilirim ben. Sana öyle bir hakikat söylerim ki her yalandan kötü olur senin için. *(Çatski'ye)* İşte arkadaş, sana, tavsiye ederim, ne denir böyle adamlara? Bu zat bir cemiyet adamıyım diye geçinir, hilekâr dolandırıcının biridir. Adı da Anton Antonoviç Zogoretski. Onun yanındayken daima ihtiyatlı ol. Hemen gider söylediklerine bire beş katarak önüne gelen yerde anlatır. Sakın onunla ortak olup iskambil oynıyayım deme, hemen seni satıverir.

ZAGORETSKİ. — Bizim Platon pek tuhaftır... Ama kin gütmez.

ÇATSKİ. — Kin gütseydiniz gülünç olurdunuz. Namus olmasa ne çıkar. Başka teselliniz var. Bu tarafta size küfrediyorlarsa, öbür yanda iltifat görüyorsunuz, teşekkür ediyorlar.

P. MİHAYLİÇ. — Hayır, kardeş, öyle değil... Bizde boyuna küfrederler, gene de her yere kabul ederler. *(Zogoretski kalabalığa karışır.)*

SAHNE X

ÖNCEKİLER, HLESTOVA, Sofya'nın halası.

HLESTOVA, Sofya'ya. — Kolay mı, kuzum, altmış beş yaşında bir insanın, yeğenini görmek için buraya kadar gelmesi... kolay mı, bir saat sürüyor, Hakrovki'den burası. Takatim kalmadı.

Yolda canım sıkılmasın diye yanıma, köpeğimi, bir de, o Arap hizmetçiyi aldım. Emret de yavrum onlara biraz yiyecek bir şeyler versinler. Merhaba prenses. *(Oturur.)* Eh Sofya'cığım, yavrum, gördün mü bizim Arap hizmetçiyi? Saçları kıvır kıvır, asık suratlı, omuzları kambur, tam sinirli bir kedi gibi. Rengi de simsiyah. Öyle siyah ki insan âdeta korkuyor. Allah da böyle bir ırk yaratmış. Tıpkı bir şeytan. Hizmetçi odasında oturuyor, çağıralım mı?

SOFYA. — Yok şimdi kalsın, başka zaman görürüm.

HLESTOVA. — Anlattıklarına göre bir Türk şehri varmış, pazarında insanları hayvanlar gibi teşhir ederlermiş. Biliyor musunuz bu Arap kızı bana kim buldu? Anton Antoni Zagoretski. *(Zagoretski kendini gösterir.)* Hani şu yalancı, kumarbaz, hileci Zagoretski yok mu? *Zagoretski sıvışır.)* Yüz vermiyordum, kapımı yüzüne kapamıştım ama, ne yapayım ki, yüze gülmeyi, bir kulpunu bulup hora geçmeyi pek biliyor. Bana da, kardeşim Praskovya'ya da panayırdan birer Arap hizmetçi satın almış. Belki de parasını kumarda kazanmıştır. Nereden kazanırsa kazansın bu hediyesi çok makbule geçti, Allah razı olsun.

ÇATSKİ, gülerek Platon Mihayliç'e. — Bu iltifatlara can mı dayanır... İşte Zagoretski bile dayanamadı da sıvıştı.

HLESTOVA. — Bu gülen de kim oluyor? Adı ne?

SOFYA. — O mu? Çatski.

HLESTOVA. — Bunda gülecek ne varmış? Niye gülüyor acaba? Niye bu kadar halinden memnun? İhtiyarlara gülmek günahtır. Şimdi hatırlıyorum, sen çocuktun, onunla çok dans ederdin. Ben de, ara sıra, kulaklarını çekerdim. Demek ki az çekmişim.

SAHNE XI

ÖNCEKİLER, FAMUSOV.

FAMUSOV, yüksek sesle.—Prens piyetro İliç'i bekliyoruz. A! Prens buradaymış. Kabul salonunda mıhlandım kaldım. Skalozub hani? Sergey Sergeiç. A a, yok mu? Herhalde yok. Olsaydı görürdük. Çünkü Sergey Sergeiç, Skalozub göze çarpmıyacak gibi adam değil ki.

HLESTOVA. — Aman efendim, bu ne biçim ses, az daha kulaklarımın zarını patlatacaktın.

SAHNE XII

ÖNCEKİLER, SKALOZUB, biraz sonra da MOLÇALİN, girerler.

FAMUSOV. — Sergey Sergeiç, neredesiniz? Gözlerimiz yolda kaldı. *(Hlestova'nın ona baktığını görünce)* Baldızcığım, işte size her zaman bahsettiğim albay Skalozub.

HLESTOVA, oturduğu yerden. — Sizi gözüm

ısırıyor gibi. Vaktiyle de buradaydınız... alayda... şu bomba alayında değil mi?

SKALOZUB, kalın sesiyle. — Haşmetmaabın yeni silâhşörler alayında mı demek istiyorsunuz?

HLESTOVA. — Ben öyle alayları biribirinden ayıracak kadar bu işlerin ustası değilim.

SKALOZUB. — Ama üniformalarda fark var. Ceketler, apoletler, kordonlar, sırmalar hep başka.

FAMUSOV, Skalozub'a. — Haydi gidelim birader bey, öbür tarafa meraklı bir whist partisi var. Seyredin, eğlenirsiniz. Prens siz de gelin rica ederim. *(Üçü beraber yürürler.)*

HLESTOVA. — Oh çok şükür Yarabbi, kurtulur gibi olduk. Senin şu baban olacak adam yok mu, tahtası eksik galiba. Gel de sen sormadan o sırık gibi herifi dik karşıma. İstiyor muyum, istemiyor muyum sormuyor, getirip tanıştırıyor.

MOLÇALİN, bir pusla uzatır. — Oyun oynıyacaklar hazır. Ben buldum. Mösyö Kok, Foma Fomiç, bir de ben.

HLESTOVA. — Teşekkür ederim, dostum. *(Kalkar.)*

MOLÇALİN. — Ne güzel köpeğiniz var. Mini mini, küçücük. Demin biraz okşadım, tüyleri ipek gibi yumuşak.

HLESTOVA. — Teşekkürler ederim evlâdım. *(Yürür, arkasından Molçalin ve daha birçokları takibederler.)*

SAHNE XIII

ÇATSKİ, SOFYA ve misafirlerden birkaç kişi birer birer çıkarlar.

ÇATSKİ. — İşte bulutları dağıttı...

SOFYA. — Yine mi alay? Artık devam etmeseniz olmaz mı?

ÇATSKİ. — Neden? Molçalin sinirli bir misafiri yumuşattı diye mi?

SOFYA. — Ama arkası mutlaka iğne...

ÇATSKİ. — Düşündüklerimi açıkça söyliyeyim mi size? İşte bir yığın sinirli ihtiyar. Bereket meşhur hizmetkârınız Molçalin yanlarında. Bir paratoner gibi bütün şimşekleri çekti. Kim bu kadar gürültüsüz bu işleri yoluna koyabilir? Bir tarafta tam zamanında köpeği okşar, öbür tarafta vaktinde bir iskambil partisi hazırlar. Bu işlerde Zagoretski'yi aratmıyacak doğrusu. Siz biraz önce onun meziyetlerinden bahsettiniz, herhalde birçoklarını unuttunuz, değil mi? Evet... *(Gider.)*

SAHNE XIV

SOFYA, sonra N....

SOFYA, kendi kendine. — Ah bu adam boyuna beni sinirlendiriyor. Onu bunu iğnelemek, ayağını kaydırmak, işi gücü bu. Daima mağrur, kıskanç, kinci...

N....., yaklaşır. — Ne o, düşünceli görünüyorsunuz?

SOFYA. — Evet, şu Çatski'yi düşünüyorum.

N..... — Seyahatten döndükten sonra onu nasıl buluyorsunuz?

SOFYA. — Pek aklı yerinde değil gibi.

N.... — Ne, oynatmış mı?

SOFYA, biraz sustuktan sonra. — Hayır... pek öyle değil...

N.... — Ama alâmetleri var, değil mi?

SOFYA, karşısındakine dikkatle bakar. — Bana öyle geliyor.

N..... — Bu yaşta nasıl olur?

SOFYA. — Bilmem ki... *(Kendi kendine)* Nerde ise söylediklerime inanacak. Ah Çatski, herkesle alay etmeyi pek seversin. Al sana bir alay. Çık bakalım nasıl çıkacaksın içinden. *(Yürür.)*

SAHNE XV

BAY N...., sonra BAY D....

N..... — Oynatmış... ona öyle geliyor... Boşu boşuna değil ya... Demek ki ortada bir şeyler var... Sen de duydun mu?

D..... — Neyi?

N..... — Çatski için...

D..... — Ne varmış?

N..... — Çıldırmış diyorlar.

D..... — Bırak canım boş lâf.

N..... — Bunu ben söylemiyorum. Öyle diyorlar.

D..... — Tabii sen de bunu etrafa yayacağın için memnunsun.

N..... — Gidip bir soruşturayım. Belki daha iyi bir bilen vardır.

SAHNE XVI

BAY D...., sonra ZAGORESTKİ.

D..... — Şu gevezeye inan ha... Bir saçma duymaya görsün, hemen tekrarlamağa, ellere de duyurmağa kalkar. Çatski'ye dair bir şey duydun mu?

ZAGORETSKİ. — Ne?

D..... — Çıldırasıymış.

ZAGORETSKİ. — Tabii biliyorum. Hatırladım şimdi, böyle bir şey olur da ben hiç bilmez olu muyum? O düzenbaz amcası var ya, önce saklatmış, sonra bulmuşlar, zincire vurmuşlar, haydi timarhaneye.

D..... — İnsaf et yahu. Daha demin buradaydı.

ZAGORETSKİ. — Demek ki zincirlerini çözüp bırakıvermişler.

D..... — Aziz dostum, insan senin yanındayken hiç gazete okumağa falan ihtiyaç duymuyor. Gidip bir soruşturalım bakalım. Ama şimdilik kimseye bir şey söyleme. Bir sır bu.

SAHNE XVII

ZAGORETSKİ, sonra TORUN KONTES.

ZAGORETSKİ. — Acaba hangi Çatski bu? Şu meşhur Çatski'lerden mi ki? Bir zamanlar Çatski diye bir tanıdığım vardı. Ona dair bir şeyler duydunuz mu?

TORUN. — Kimin hakkında?

ZAGORETSKİ. — Çatski hakkında canım, hani demin buradaydı.

TORUN. — Evet, biliyorum, kendisiyle konuştum.

ZAGORETSKİ. — Öyle ise sizi tebrik ederim, çıldırmış...

TORUN. — Ne?

ZAGORETSKİ. — Evet, delirmiş.

TORUN. — Zaten farkındayım. Bahse girebilirdim. Ben de kendi kendime bunu söylüyordum.

SAHNE XVIII

ÖNCEKİLER, KONTES.

TORUN. — *Grand'maman* ne müthiş... İşittiniz mi? Burada neler oluyor, ne felâket... Dinleyin işte, hoş, fevkalâde hoş bir hikâye.

KONTES. — Kuzum benim kulaklarım tıkalı. Biraz daha hızlı söyle.

TORUN. — Vaktim yok. *(Zogoretski'yi göstererek) Il vous dira toute l'histoire...*[1] Ben gidip bir soruşturayım.

SAHNE XIX

ZAGORETSKİ, KONTES.

KONTES. — Ne? Ne? Yangın mı var?

ZAGORETSKİ. — Hayır, hayır... Çatski yok mu, kaçırmış...

KONTES. — Ne, nerden kaçmış... Hapishaneden mi?

ZAGORETSKİ. — Kafkasta yaralanmış, bu yüzden aklını oynatmış...

KONTES. — Ne? Kafeste mi yakalanmış? Havuzda kadın mı oynatmış?

ZAGORETSKİ. — Lâf anlamazsın ki... *(Yürür.)*

KONTES. — Anton Antoniç! A, herkes korku içinde kaçışıyor.

SAHNE XX

KONTES, PRENS TUGOHOVSKİ.

KONTES. — Prens, prens... Ah bu prens de! Ahir ömrüne gelmiş hâlâ balolarda dolaşıyor. Prens duydunuz mu?

---

1 O size her şeyi anlatır.

PRENS. — Hım...

KONTES. — Duymuyor ki... Belki de siz görmüşsünüzdür, komser geldi mi?

PRENS. — Hım...

KONTES. — Prens, Çatski'yi hapishaneye kim götürdü?

PRENS. — Hım...

KONTES. — Az şey mi din değiştirmek? Rütbesini sökmeli.

PRENS. — Hım...

KONTES. — Evet... Ahlâksız Müslüman olmuş ah şu lânet olası serbes kafalılar.... Ah şu zamane gençleri... ne? Kulağının dibinde davul çalsan vız geliyor. Borunuzu bari koyun kulağınıza. Şu sağırlar da ne belâ oluyorlar başımıza.

SAHNE XXI

ÖNCEKİLER, HLESTOVA, SOFYA, MOLÇALİN, PLATON MİHAYLİÇ, NATALYA DİMİTREVNA, KONTES'in TORUNU, PRENSES ve KIZLARI, ZAGORETSKİ, SKALOZUB, sonra daha birçok misafirler, FAMUSOV.

HLESTOVA. — Alın, buyurun, amma da işler... Böyle birden bire nasıl olur? Sen duydun mu Sofya?

P. MİHAYLİÇ. — Bunu ilk gören kim?

N. DİMİTREVNA. — Ah iki gözüm, görmiyen mi kaldı? Herkes.

P. MİHAYLİÇ. — Herkes söylüyorsa çaresiz inanmak lâzım. Ama gene de içimde bir şüphe var.

FAMUSOV, girer. — Ne? Neden şüphe ediyorsun? Çatski'den mi? Bunda şüphe edecek ne var? Bunu herkesten önce ben keşfetmiştim. Zaten çoktandır hayret ediyordum. Nasıl da onu başıboş bırakıyorlar, tutup bağlamıyorlar diye. Biraz hükümete dair konuştun mu, tahmin edemezsin, neler söylemiyor. *(Orta yere çıkar.)* Birisini selâmlarken, önünde eğildiğin adam saraya bile mensup olsa, biraz fazla boynunu eğdin mi yandın. Hemen «namussuz» lâfını bastırır.

HLESTOVA. — Bir de alaycı ki... Demin ağzımdan bir şey çıktı, bastı kahkahayı.

MOLÇALİN. — Bana da Moskova'da Arşiv Müdürlüğünde çalışmaktan vaz geçmemi söyledi.

TORUN. — Bana da şapkacı dedi.

N. DİMİTREVNA. — Ya kocama, köye gitmesini tavsiye etmez mi...

ZAGORETSKİ. — Herhalde belli canım: deli.

TORUN. — Ben gözlerinden anlamıştım.

FAMUSOV. — Annesi rahmetli Alekseyevna'ya çekmiş. Tam sekiz kere delirmişti.

HLESTOVA. — Dünyada neler oluyor Allahım... Böyle genç yaşta delirmek... Herhalde çok içiyordu...

PRENSES. — Herhalde, herhalde.

TORUN. — Şüphesiz.

HLESTOVA. — Şampanyayı bardak bardak devirirdi.

N. DİMİTREVNA. — Şişelerle efendim, hem de ne şişelerle...

ZAGORETSKİ, heyecanlı. — Hayır, efendim, fıçılarla, büyük fıçılarla.

FAMUSOV. — Canım ne olurmuş... Erkek dediğin bir içmiş iki içmiş, bundan ne çıkar? Asıl iş okumada... İşte belâ burada, insanların delirmesine sebep bu. Son zamanlarda, inanışlarda olsun, hareketlerde olsun bu kadar deli türedi ya, işte hep bu bilgi yüzünden.

HLESTOVA. — Hakikaten, pansiyonlarda, okullarda, yurtlarda, lise mi ne diyorlar, oralarda gösterilen bütün bu yeni öğretim usullerinden insan çıldırmaz da ne yapar?

PRENSES. — Evet, Petersburg'da bir enstitü var. Galiba adı Pe - da - goji Enstitüsü mü ne? Orada profesörler talebelerine dinsizliği, din üzerinde tartışmayı öğretiyorlarmış. Bu enstitüde benim bir akrabam okuyordu. Okudu, çıktı... Ne öğrendi sanki? Olsa olsa bir eczahaneye çırak olabilir. Boyuna kadınlardan kaçıyor. Hattâ benden bile kaçıyor. Öyle unvan, rütbe falân tanımıyor. Kimyager mi olmuş ne... hani çiçeklerle, zerzevatla falân uğraşır, tanırsınız canım yeğenim prens Feodor...

SKALOZUB. — Öyle ise sizlere bir müjde vereyim: ağızdan ağıza dolaştığına göre liselerde, jimnazlarda, hattâ bütün okullarda, hani biz nasıl

öğrendikse tıpkı öyle okutulacakmış. Elif.... be... Bir... iki... öyle. Kitaplar da ancak bayramlarda, merasim günlerinde ortaya çıkarılacakmış.

FAMUSOV. — Sergey Sergeiç canım, yeter bu işi kökünden temizlemek istiyorlarsa, bütün kitapları toplayıp yaksınlar.

ZAGORETSKİ, uysallıkla. — Aman, efendim, kitaptan kitaba fark var. Söz aramızda, eğer beni sansüre memur etselerdi, ortalıkta ne kadar masal kitabı varsa toplatırdım. Ah şu masallar yok mu... Başımın belâsı... Durmadan, boyuna aslanlar, kartallarla alay eder dururlar. Ne denirse densin bunlar hayvan ama, ne de olsa hayvanların şahı.

HLESTOVA. — Anam babam, insan, ister içkiden çıldırsın, ister kitaplardan. Hep bir hesap. Doğrusu ya insanlık bu, Çatski'ye acıyorum. Bu merhamete lâyıktır da... Zeki bir adam, üç yüz de kölesi vardır.

FAMUSOV. — Dört yüz.

HLESTOVA. — Üç yüz, efendim.

FAMUSOV. — Dört yüz.

HLESTOVA. — Hayır, üç yüz.

FAMUSOV. — Benim salnamede...

HLESTOVA. — Salnameler daima yalan yazarlar. Üç yüz.

FAMUSOV. — Dört yüz. Amma da tartışma meraklısısınız

HLESTOVA. — Üç yüz diyorum size. Ben

hiç başkalarının malını mülkünü bilmez olur muyum.

FAMUSOV. — Dört yüz. Artık lûtfen kabul edin.

HLESTOVA. — Hayır, üç yüz, üç yüz, üç yüz.

SAHNE XXII

ÖNCEKİLER, ÇATSKİ.

N. DİMİTREVNA. — İşte, geliyor.

TORUN. — Şşş!...

HEPSİ. — Şşşt!..

(Herkes bir kenara çekilir.)

HLESTOVA. — Kudurmuş. Ya azıtır da üzerimize saldırırsa?

FAMUSOV. — Yarabbi sen acı bize. *(Çekinerek Çatski'ye yaklaşır.)* Aziz dostum, sende bir tuhaflık var. Tabii yoldan geldin, yorgunsun, istirahate ihtiyacın var. Nabzını ver. Sen enikonu rahatsızsın.

ÇATSKİ. — Evet, zorla ayakta duruyorum. dostların iğneli lâflarından kalbimde bir milyon ıstırap kaynaşıyor. Ayaklarım selâm vere vere takatsiz kaldı, kulaklarım hayret nidalarından uğulduyor. Saçma sapan lâflardan başım kazana döndü. *(Sofya'ya yaklaşır.)* Kalbim nedense burkuluyor. Bu kadar insan içinde kendimi kaybettim. Hayır, hayır, şu Moskova'yı sevemedim gitti.

HLESTOVA. — Bak, kabahat Moskova'da imiş.

FAMUSOV. — Çekil yanından... *(Sofya'ya işaret eder.)* Şşşşt Sofya... Görmüyor ki...

SOFYA. — Söyleyin sizi bu kadar sinirlendiren nedir?

ÇATSKİ. — Öbür odada küçük bir tesadüf oldu: Bordeaux'lu bir Fransız, etrafına bir kalabalık toplamış, kemali azametle, bir şeyler anlatıyor. Rusya'ya, şu vahşi diyara gelmeğe karar verdiği zaman nasıl korktuğunu, nasıl tasalı olduğunu söylüyordu. Fakat, diyor, buraya geldim, her yerde iltifat gördüm, ne bir Rusça lâf işittim, ne bir Rus yüzüyle karşılaştım, sanki kendi vatanımdaymışım, dostlarım etrafımdaymış, bir Fransız taşra şehrindeymişim gibi. Sanki herif kendini küçük bir çar sanıyordu. Kadınlarımızın tuvaletleri, memleketinin kadınlarının tuvaletlerinin aynı imiş, tıpkı onlar gibi konuşuyorlarmış. Tabii o çok memnun. Ama biz değil... Fransız sustu. Her taraftan; ahlar, oflar yükselmeğe başladı. İki kızkardeş, çocukluklarından beri bildikleri dersi tekrarladılar: «Ah Fransa! Dünyada senden daha güzel diyar var mı?» Ah bu prenseslerin ellerinden nasıl kurtulmalı? Orada, memleketimiz için çoktandır duyduğum isteklerimi, temennilerimi açıkça söyledim. Yüksek sesle söyledim, gene de mütevazıca söyledim. Hiç hücum etmek kasdim falân yoktu. Allah artık bu kötü ruhtan, bu boş, körükörüne, köleçe taklidetmek illetinden bizi kurtarsın, de-

dim. Allah birinin kalbine bir kıvılcım düşürsün de, sözleriyle, hareketleriyle, bize örnek olsun, bizleri kuvvetli bir düzende tutmayı başarsın. Bırakın bana «mürteci» desinler. Fakat her şeyimizi, dilimizi, örf ve âdetlerimizi, mukaddes bildiğimiz geleneklerimiz, o heybetli kıyafetimizi değiştirdiğimiz günden beri, bana öyle geliyor ki, bizim Kuzey yüz kere daha kötüledi. O ne kıyafet öyle, arkada kuyruk gibi bir şey, önde acayip bir açıklık. Hem mantığa, tabiate aykırı, hem de hareketlerimize mâni oluyor. Üstelik de bir türlü insana yakışmıyor. Gülünç tıraşlı yüzler, acayip çene altında bırakılan kır sakal... Elbiseleri, saçları gibi akılları da kısa. Eğer mutlaka taklidetmek için yaratılmışsak, hiç olmazsa bari Çinlileri taklidedelim. Onlardan, o yabancılardan bir şey almamak illetini, o hakîmane illeti alalım. Acaba modanın yabancı istibdadından kurtulabilecek miyiz? Zeki, uyanık halkımız konuştuğumuz dile bakarak bizi frenk sanmasın. O anda birisi şunları mırıldandı: «Ne? Siz Avrupalıyı, millî ile mukayese ediyorsunuz, ha? Amma da iş. Söyleyin bakalım, madam'ı, matmazel'i nasıl tercüme edeceksiniz? Yoksa hanım, hanımefendi mi diyeceksiniz? Hiç olur şey mi?» Bu lâfları söyler söylemez etraftan bir kahkaha koptu. Ne güzel buluş, hanımefendi, vay vay vay!.. Hepsi de bana hücum ettiler. Ben de kızdım. Tam her şeyi gözüme alıp gösterecektim günlerini onlara, ama çekip gittiler. İşte size başımdan geçen küçük bir vaka. Bu ilk defa duyulmuş bir şey değil. Bordeaux'lu bir Fransız ağzını açtı mı, Moskova'da olsun, Petersburg'ta olsun, hattâ bütün Rusya'da hemen prenseslerimizin alâkasını çekmek şerefini kazanır. Ama Petersburg'ta, Moskova'da birisi, o yabancı illerden getirilen zatların cicili bicili sözlerinin dostu değilse, şayet bir iki sağlam düşüncesi olmak felâketine uğramışsa, bir de bunları açıkça söylemeğe cesaret ederse bir de bakar ki... *(Arkasına bakar, herkes kendini valse vermiştir. İhtiyarlar da iskambil masalarındadırlar.)*

PERDE IV

Famusov'un evinde, kabul salonunun giriş yeri. İkinci kata mermer bir merdiven çıkmaktadır. Bu merdiven bodurum katından geçen başka birçok merdivenlere birleşmektedir. Aşağıda sokağa ve kapıcı odasına açılan büyük kapı. Solda, aynı hizada, Molçalin'in kapısı.

Gece Sahne yarı karanlıktır. Uşakların bazıları şuraya buraya gidip gelirler. Bazıları da efendilerini beklerken uyuklamaktadırlar.

SAHNE I

KONTES, TORUN, önlerinde uşakları.

UŞAK. — Kontes Hrümin'in akrabası, yanaş. *(Kontesin şalını omuzlarına örter.)*

TORUN. — Amma da balo. Şu Famusov da nerden bulmuş da çağırmış bunlar? Hepsi cehennem zebanisi gibi çirkin, mendebur. Ne iki kelime konuşacak kimse var, ne de dans edecek biri.

KONTES. — Gidelim anacığım, artık tahammülüm kalmadı. Bir gün bakacaklar, bir balo dönüşünde öbür dünyayı boylayıvermişim. *(Çıkarlar.)*

SAHNE II

PLATON MİHAYLİÇ, NATALYA DİMİTREVNA, bir uşak yanlarında bir şeylerle meşguldür. Başka bir uşak da kapıdan bağırır.

UŞAK. — Goriç'lerin arabası, yanaş.

N. DİMİTREVNA. — Hayatım meleğim, poposçuğum benim, neden öyle yorgun görünüyorsun? *(Kocasını alnından öper.)* Artık itiraf et: bu sefer eğlendin ya?

P. MİHAYLİÇ. — Nataşa, anacığım, bu balolar benim uykumu getiriyor. Ben bu türlü eğlencelerin meraklısı değilim. Ama sırf sana karşı gelmemek için gidiyorum. Senin kulun değil miyim? Gece yarılarına kadar, nöbet bekliyorum, vakit öldürüyorum. Bazan, emrediyorsun, dans da ediyorum.

N. DİMİTREVNA. — Yalan söylüyorsun ama, bu işin de ustası değilsin. Ne diye ihtiyarmış gibi görünmek hoşuna gidiyor sanki? *(Uşakla beraber çıkar.)*

P. MİHAYLİÇ. — Belki balo güzel şey ama, esaret acı. Fakat bizi evlenmeğe zorlıyan kim? Allah ne yazdıysa...

UŞAK, kapıdan. — Arabada hanımefendi sinirleniyorlar.

P. MİHAYLİÇ, ah çekerek. — Geliyorum, geliyorum. *(Çıkar.)*

SAHNE III

ÇATSKİ, UŞAĞI.

ÇATSKİ. — Haydi söyle de biraz çabuk olsunlar. Arabam çabuk gelsin. *(Uşak çıkar)* İşte bugün de geçti. Ruhumu dolduran ümitlerimin tatlı hayalleri hepsi uçtu. Ben neler bekliyordum. Bu duvarların arkasına neler bulmak istiyordum. Yıllardır beklediğim o sevgi dolu kavuşma, canlı sözler, kucaklaşmalar... Hep, hep boşmuş meğer. Bazan gece gündüz yol alırsın. Arabada otururken, boyuna önünde, mavi, aydın, güzel bir şey görürsün. Zannedersin ki biraz sonra oraya varacaksın. Bir saat, iki saat, bütün bir gün yoldasın. Ha yaklaştım, ha yaklaşıyorum, dersin. Gece gelip çatar. Etrafına bakarsın, her taraf göz alabildiğine düzdür, steptir, ölüdür, boştur. İnsan bir düşünmeğe başladı mı vay haline. Büsbütün ümitsizliğe düşer. *(Uşak döner)* Nasıl, arabam hazır mı?

UŞAK. — Arabacıyı bulamadım. Hiçbir yerde yok.

ÇATSKİ. — Git tekrar ara. Burada yatacak değilim ya... *(Uşak çıkar.)*

SAHNE IV

ÇATSKİ, REPETİLOV, sokak kapısından koşarak içeri girer, girmesiyle yüzüstü düşmesi bir olur. Hemen kalkar.

REPETİLOV. — Tu Allah kahretsin! Aman

Yarabbi!.. Dur, gözlerime inanamıyorum. Sen misin dostum? Nerelerden çıktın böyle? Monşer, ciğerparem. İşte bana, sen aptalsın, boş kafalısın, bâtıl itikatlara inanır, gûya her şeyi önceden sezdiğini söylersin, derlerdi de inanmazdım. Sanki içime doğdu, seni burada bulacağımı bilmiş gibi geldim. Bana şunu bir izah etsene. Nasıl oluyor bu iş? Koştum da geldim, koşarken de eşiğe takıldı ayağım, düştüm. İstersen bana gül. İstersen Repetilov basit bir adam de. Ben gene söylerim. Beni sana çeken bir kuvvet var. Ben seni seviyorum işte. Hem öylesine seviyorum ki... Dünyada senden iyi dost bulamıyacağına bahse girerim. Kafamı korum vallahi. Yalan söylüyorsam şu dakikada Allah canımı alsın. İsterse karımdan, çocuklarımdan ayrı düşmüş olayım. İsterse kâinat yüzüme bakmasın...

ÇATSKİ. — Yeter, saçmalama...

REPETİLOV. — Başkalarına karşı böyle değilim. Herkesle öyle açık konuşmam. Sen beni sevmezsin tabii. Ben gülünç, ben beceriksiz, ben aptalın biriyim. Ben acınacak bir adamım.

ÇATSKİ. — Nedir yahu, bu senin kendini bu kadar hakîr görmen?

REPETİLOV. — İstersen söv bana! Vaktimi böyle geçirdiğimi düşündüğüm zaman ben de kendime lânet ediyorum. Söyle saat kaç?

ÇATSKİ. — Artık yatma saati. Şayet ben baloya gidiyorum diye yola çıktınsa, artık dönebilirsin.

REPETİLOV. — Ah, birader, bu balolarda salt âdabı muaşerete uyalım diye sabahlamıyor muyuz? Bu boyunduruktan kurtuluş yok. Okudun mu, yeni bir kitap çıkmış?

ÇATSKİ. — Ne! Sen kitap mı okudun? Yoksa sen benim bildiğim Repetilov değil misin?

REPETİLOV. — İstersen bana barbar, cahil de. Ben bunu hak ettim. Ben boş adamlara kıymet verdim. Hayatımda boyuna ziyafet, balo sayıkladım durdum. Çocuklarımı düşünmeden karımı aldattım. Kumar oynadım, kaybettim. Mahkeme kararıyle kısıtlandım. Üç dansöz tuttum. Ölünceye kadar içtim. Dokuz gün dokuz gece uyumadım. Dini, vicdanı, imanı; her şeyi hiçe saydım.

ÇATSKİ. — Yalan söyle birader ama, fazla oldun. İnsan dayanamaz...

REPETİLOV. — Artık beni tebrik et. Şimdi akıllı uslu adamlarla düşüp kalkıyor, sabahlara kadar da içmiyorum.

ÇATSKİ. — Meselâ, bu akşamki gibi değil mi?

REPETİLOV. — Bakma bu geceye sen, bir kere sor bana: «Nereden geliyorsun?» de.

ÇATSKİ. — Tahmin ederim, kulüpten değil mi?

REPETİLOV. — İngiliz kulübünden. Gürültülü bir toplantıdan. Yalnız lûtfen kimseye bir şey söyleme. Ben de söz verdim, kimseye bir şey söylemem dedim. Bizim bir cemiyetimiz var, perşembe günleri gizli toplantılar yapıyoruz. Ama fevkalade gizli ha...

ÇATSKİ. — Aman birader bey, kulüpte mi oluyor bu gizli toplantılar?

REPETİLOV. — Evet, kulüpte.

ÇATSKİ. — Amma da tedbir almışsınız. Sizi, sırlarınızla beraber, kulağınızdan yakalamak için tam yeri.

REPETİLOV. — Yok, iş senin bildiğin gibi değil. Biz hep bir ağızdan öyle bağıra çağıra konuşuyoruz ki, kimse bir şey anlıyamaz... Söz, halk mümessillerinin mahkemelere iştirak ettirilmesine, yok Byron'a veya başka mühim meselelere intikal etti mi ben de ağzımı açamaz oluyorum. Bana göre değil onlar. O vakit ne kadar aptal olduğumun farkına varıyorum. Ah! Aleksandr bir sen eksiksin orada. Dinle beni azizim, biraz olsun dinle beni. Şimdi beraber gidelim. Nasıl olsa çıkıyoruz. Bak ne adamlarla tanıştırırım seni, bir görürsün. Hiç bana benzemezler. Ne müthiş gençler... Göreceksin, ne insanlar, monşer.

ÇATSKİ. — Hay Allah lâyığınızı versin. Benim ne işim var orada. Niçin? Hem de bu saatte? Eve gideceğim, yatmak istiyorum.

REPETİLOV. — Aldırma canım, bu saatte yatıyorlar mı şimdi? Yeter, artık düşünme, karar ver. Biz gözü pek insanlarız. Bir düzine ateşli insan... Öyle bağıra çağıra konuşuyoruz ki, bir dinliyen olsa, içerde mutlaka yüzlerce kişi var sanır.

ÇATSKİ. — Peki bu kadar bağırıp çağırmanıza sebep ne?

PEPETİLOV. — Gürültü ediyoruz, birader gürültü.

ÇATSKİ. — Gürültü mü? Hepsi o kadar mı?

REPETİLOV. — Burada sana bunları anlatmanın ne zamanı, ne de yeri. İşimiz mühim, hükümet işleri. Ama şunu da bilmelisin ki henüz işin başındayız. İş daha pişmedi.Öyle ya birden bire olmaz ya... Ah monşer ne adamlar, ne adamlar, bir gör. Dur sana kısaca söyliyeyim: önce bizi kahkahalara boğan müthiş biri var: Prens Grigori. Ömrünü İngilizlerle düşe kalka geçirmiş. Âdetleri hep İngiliz âdetleri, jestleri hep İngiliz jestleri, İngilizler gibi saçları kısa kesilmiş. Tam İngilizler gibi dişlerinin arasından konuşuyor. Onu tanımıyor musun? Ah onu tanıman lâzım. Ya öbürü, Vorkurlov Evdokim, onu hiç dinlemedin mi? Ah birader, ne güzel şarkı söyler. Böyle: «A! non laş yar mi no no no.»[1] sonra iki kardeşler: Leven ve Borinka. Ne can çocuklar. Onları nasıl öveceğimi bilemiyorum. Sade fevkalâde insanlar. Başka kelime bulamıyorum. Ama şayet benden bir dâhi istersen, hemen adını söyleyiveririm: Uduşev İppolit Markeliç. Eserlerini okudun mu onun? Hiç olmazsa küçük bir şeyini olsun okumadın mı? Oku, birader, ama doğrusu pekaz yazısı var. İşte böylelerini yazmağa mecbur etmek lâzım. Onları dövmeli boyuna, yaz, yaz, yaz demeli. Ama belki dergilerde bulunabilsin: bir yazısı var! adı «görüş ve hiç» Bu hiç nedir bilir misin? Her şey, her şey demektir. Onu kara günler için elimizde bulunduruyoruz. Bir de adını söylemeğe lüzum yok, zaten anlatılınca gözünün önüne gelecek, bir gece haydudu, bir düellocumuz var. Kamçatka'ya sürülmüş de oradan kaçarken Aleuit adalarına da uğramış, sonra buraya gelmiş. Eli uzun. Ne yapalım, zeki insan düzembaz olmaz da ne olur? Dogruluktan, temiz kalmaktan, namustan bahsettiği zaman cezbeye uğruyor. Gözleri kan çanağına dönüyor. Yüzü kıpkırmızı oluyor. Ağlıyor, hepimizi de hüngür hüngür ağlatıyor. İnsan dediğin de böyle olur nihayet. Hiç gördün mü sen bunlara benziyeni? Sanmıyorum. İçlerinde en kötüsü ben'im. Ben biraz geri kaldım. Bunu düşündükçe tüylerim ürperiyor. Ama gene de şöyle bir saat oturup aklımı başıma topladım mı, öyle nükteler buluyorum ki, şaşarsın. Benim bu fikrimi hemen çalıyorlar. Bir de bakıyorsun o fikir üzerine altısı bir komedi yazmış, altısı da bestelemiş, temsil edilirken alkış alkış... Eğer hoşuna gittiyse, sen de gül, kardeş, gül. Ne dersen de, Allah bana kabiliyet vermemiş. Yalnız iyi bir kalb vermiş. Onun için herkes beni seviyor ya. Yalanımı yakalasalar da affediyorlar.

UŞAK, kapıdan. — Skalozub'un arabası...

REPETİLOV. — Kimin?

1 Bir İtalyan romansından: Ah, bırakma beni, bırakma, bırakma.

SAHNE V

ÖNCEKİLER, SKALOZUB, merdivenlerden iner.

REPETİLOV, Skalozub'a doğru yürür. — A a... canım, Skalozub. Dur biraz. Nereye gidiyorsun? *(Kucaklar.)*

ÇATSKİ. — Yarabbi şunların elinden nasıl kurtulmalı? *(Kapıcının odasına girer.)*

REPETİLOV.—Çoktandır lâtını sözünü eden yoktur. Alayla beraber sefere çıktığını söylüyorlardı. Siz tanışıyor musunuz? *(Gözleriyle Çatski'yi arar)* Dik kafalı, tüymüş. Seni Allah gönderdi. Rica ederim bana mazeretler sayıp dökme. Haydi prens Gregor'a gidelim. Göreceksin şimdi evinde bir sürü akıllı uslu insan bulacağız. Kardeş orada ne zekâlar var. İnsanın canını sıkmadan bütün gece boyuna tartışıyorlar. Önce şampanyaya boğuyorlar adamı. Sonra, öyle şeyler öğretiyorlar ki, ne senin ne de benim harcımız değil.

SKALOZUB. — Boş ver sen bu şeylere. Sen başkalarını davet et. Beni ilimle uğraşmaya zorlıyamazsın. İstersen, hani o prens Grigori de dâhil olmak üzere, başınıza, bir Voltaire olarak benim çavuşu dikeyim, o sizi şöyle üç sıra yapsın, ağzınızı açar açmaz bir gösterir ki...

REPETİLOV. — Aklın fikrin askerlikte monşer. İsteseydik, biz de unvan, rütbe sahibi olabilirdik. Talihsizlik işte. Bu asker olmadan da mümkündü. Ben mülkiye hizmetine girdim. O zaman

baron Von Klots nazır olmağa çalışıyordu. Ben de damadı olmağa. Onunla da, karısiyle de oyun oynadım. Öyle paralar kaybettim ki, Allah saklasın. O, Fontaka'da oturuyordu, ben de onların evinin yanına ev yaptırdım; kocaman, sütunlu bir şey; nelere mal olmadı bana nelere. Nihayet kıziyle evlendim, damadı oldum. Ama bu, mevki edinmek hususunda hiç işime yaramadı. Drahomamı aldım. Kayın peder Alman ama, gene fayda yok. Akrabalarına iltimas ediyor demesinler diye, korkuyormuş. Benim ne kabahatim var bunda? Öbür yandan alçak, rezil kâtipler, yazıcı denen mahlûklar yükseldiler, asîl sınıfa geçtiler, mühim adam oldular. Şöyle bir adres kitabına bakıver. Tuuh, rütbeler, nişanlar, mevkiler. Yuh olsun bütün bunlara... Aleksey Lohmetev ne güzel söylüyor: «İşi kökünden kazıyacak tedbirler lâzım, yoksa artık daha fazla hazmedemiyeceğiz.» *(Skalozub sıvışmıştır. Yerini Zagoretski'nin aldığını görünce susar.)*

SAHNE VI

REPETİLOV, ZAGORETSKİ.

ZAGORETSKİ. — Lûtfen devam edin. Gayet candan itiraf ediyorum, ben de sizin gibi dehşetli liberalim. Bu sebeple de, içimden gelenleri, olduğu gibi, cesaretle söylerim. Zaten ne kaybettiysem bu yüzden kaybettim ya.

REPETİLOV, canı sıkılarak. — Herkes bir yana gitti. Konuşmaya lüzum yok, başını kazara

bir tarafa çevirdin mi, ortadan yok oluveriyorlar. Birinin yerini bir başkası alıyor. Demin Çatski vardı burada, birdenbire kayboluverdi, sonra Skalozub geldi, o da gözden nihan oldu.

ZAGORETSKİ. — Çatski hakkında ne düşünüyorsunuz?

REPETİLOV. — Eh, akılsız adam değildir. Demin burada rasladım, konuştuk. Biraz gevezelik ettik. Nihayet söz vodvile intikal etti. Dünyada yalnız bir vodvil vardır, gerisi boş, nafile. Bizim onunla zevklerimiz hemen hemen aynı.

ZAGORETSKİ. — Yahu onun oynattığının farkına varmadın mı?

REPETİLOV. — Ne saçma şey...

ZAGORETSKİ. — Fakat buna herkes inanıyor.

REPETİLOV. — Yalan.

ZAGORETSKİ. — İstediğinden sorabilirsin.

REPETİLOV. — Uydurma, canım...

ZAGORETSKİ. — Ha, bak işte prens Pyotr İliç, prenses, kızları, hepsi geliyorlar.

REPETİLOV. — Olmaz canım, nasıl olur?

SAHNE VII

REPETİLOV, ZAGORETSKİ, PRENS, PRENSES, altı kızlariyle, az sonra, HLESTOVA, büyük merdivenden inerler. MOLÇALİN, HLESTOVA'nın koluna girmiştir. Uşaklar telâşla koşuşurlar.

ZAGORETSKİ. — Prensler, lûtfen siz söyleyin: Catski deli mi, değil mi?

I. PRENSES. — Ona ne şüphe?

II. PRENSES. — Bütün dünya biliyor.

III. PRENSES. — Driyanskiler, Hvorovlar, Varlivanskiler. Skaçkovlar, herkes, herkes.

IV. PRENSES. — A bu haber bayatladı, duymıyan mı kaldı?

V. PRENSES. — Kim inanmıyor buna?

ZAGORETSKİ. — O. iste o.

VI. PRENSES. Repetilov'a. — Siz mi?

HEPSİ BİRDEN. — Mösvö Repetilov siz mi? Mösvö Repetilov nasıl olur? Herkesin bildiği seve karsı gelinir mi? Neden inanmıyorsunuz? Ne gülünc, ne ayıp, ne yazık!

REPETİLOV, kulaklarını tıkıyarak. — Affedersiniz, bu kadar bilindiğini bilmiyordum.

PRENSES. — Nasıl bilinmesin, onunla konusmak bile tehlikeli. Coktan timarhaneye götürmeleri lâzımdı. Ama bir de onu dinle bak, serçe parmağını bile herkesten akıllı sayıyor, hattâ prens Piotr'dan bile. Bana kalırsa o sizin Çatski sedece bir Jacobin [1]. Haydi gidelim prens, Zizi ile bir arabaya binersiniz. Biz de altı kişilik arabaya bineriz.

1 İhtilâlci demektir.

HLESTOVA, merdivenden. — Prenses, kumar borcunuzu...

PRENSES. — Canım biliyorum, hatırımda. *(Herkes biribirine Allaha ısmarladık der. Prens ailesi ve Zagoretski çıkarlar.)*

SAHNE VIII

REPETİLOV, HLESTOVA, MOLÇALİN.

REPETİLOV.—Aman Allahım, Anfisainilovna, ah zavallı Çatski... Ah şu yüksek insan zekâsı, şu bitmez tükenmez tasa ne imiş... Allah aşkına ne diye bu fâni dünyada boyuna didinir dururuz...

HLESTOVA. — Allah böyle yazmış, ne diyeceksin. Ama geçer. Tedavi olur. Fakat, babacığım, sana gelince sen beyhude yere uğrasma, sen ne tedavi olabilirsin, ne de iyileşirsin. Molçalin işte odacığın şuracıkta, teşiye lüzum yok, haydi Allaha emanet ol. *(Molçalin odasına girer)* Allaha ısmarladık babacığım. Yatmak zamanı geldi. *(Gider.)*

SAHNE IX

REPETİLOV, UŞAĞI.

REPETİLOV, uşağına. — Şimdi nereye gidelim? Vakit de sabaha yakın. Haydi at beni arabaya, sonra nereye istersen çek. *(Çıkar.)*

SAHNE X

Son lâmba söner.

ÇATSKİ, kapıcı odasından çıkar.

ÇATSKİ. — Neler söylüyor bunlar? Bunları ben mi duydum? Bu alay değil. Bu basbayağı garez, kin bu. Nasıl oldu, hangi büyü ile, hangi vahîyle, hepsi de hakkında aynı şeyi, bir ağızdan saçmalayıp durdular? Kimi memnun görünüyordu, kimi de sanki üzülüp acıyordu. Ah, insanların içine girdikten sonra öğrenirsin ne mal olduklarını: dilleri mi daha kötü, ruhları mı? Bu uydurma kimin? Aptallar bir şeyi duyup inanıyorlar, sonra da başkalarına söylüyorlar. Kocakarılar bir an içinde alevleniveriyorlar. İşte efkârı umumiye denen şey. İşte sana vatan... Hayır bu gelişimde daha iyi anladım, vatandan pek çabuk bıkacağım. Sofya biliyor mu acaba? Ona da anlatmışlardır tabii. O belki de benim zararıma çalışmıyacaktır. Belki inanmıştır, belki de inanmamıştır. Ona göre ha bir yabancı olmuş, ha ben olmuşum, ikisi de bir ya. Öyle içten kimseye kıymet vermiyor. Fakat bu telâş, bu korku, bu baygınlıklar neden? Sinirinden mi geliyor, şımarıklığından mı? Küçük bir şeyle doğuveren, küçük bir şöyle giden bu hisleri ben ateşli ihtiraslarının alâmeti sanmıştım. Onda bu ihtiraslardan eser yok. Eğer önünde birisi, bir kedinin, yahut bir köpeğin kuyruğuna bassaydı, o gene bir baygınlık geçirirdi.

SOFYA, ikinci kat merdivende elinde mumla durur. — Molçalin, siz misiniz? *(Sonra çabuk odasına girer, kapıyı kapatır.)*

ÇATSKİ. — O, o, ta kendisi... Ah başım yanıyor.. Ateş içinde vücudum. Bir göründü, sonra kayboluverdi. Bir hayalet mi bu? Belki de doğru, ben çıldırdım. Hani bu tesadüfe hazırlanmıştım ben? Hayır, burada hayalet falan yok. Bu önceden kararlaştırılmış bir buluşma. Neden ben boyuna kendi kendimi aldatıyorum? Molçalin'i çağırdı, odası da işte.

UŞAK, dış kapıdan. — Ara...

ÇATSKİ. — Sıss... *(Uşağı dışarı iter.)* Burada, gözümü yummadan, sabaha kadar bekliyebilirim. Eğer zehri içmek lâzımsa, birden içelim daha iyi. Neden tereddüdetmeli? Tereddüt gelecek felâketi uzaklaştırır mı hiç? Kapı açılıyor. *(Sütunun arkasına saklanır.)*

SAHNE XI

ÇATSKİ, saklandığı yerde, LİZA, elinde mumla.

LİZA. — Ah! korkuyorum, cesaretim yok. Cinlerden de, insanlardan da korkuyorum. Geceleyin, boş sofada... Bu küçük hanım da Allahından bulsun. Bana azap çektiriyor. Boyuna Çatski gözünün önündeymiş. Onu burada, aşağıda görmüş gûya. *(Etrafına bakınır.)* Evet, tam da bulmuş görecek yeri. Burada, sofada ne işi var? O gönül işini

yarına devredip çoktan yatmıştır bile. Fakat emir emir... Sevgilisiyle buluşmak istiyor. *(Molçalin'in kapısını vurur.)* Buraya bakın, efendim, uyanmak lûtfunda bulunun. Sizi küçük hanım çağırıyor. Sizi küçük hanım istiyor. Ama çabuk olun yoksa yakalarlar bizi.

SAHNE XII

ÇATSKİ, sütunun arkasında, LİZA, MOLÇALİN, gerinerek ve esniyerek odasından çıkar, SOFYA, ağır ağır merdivenlerden inmeğe başlar.

LİZA. — Yahu taş mısınız siz, buz musunuz, nesiniz?

MOLÇALİN. — Ah Lizavet'ciğim, bana mı geldin?

LİZA. — Küçük hanım gönderdi.

MOLÇALİN. — Kim der ki bu güzel yanakları, bu çarpan kalbi, daha aşk ateşi sarmamıştır? Hâlâ sen bu işlerde bir haberci olmaktan vazgeçmedim mi?

LİZA. — Yakışık alır mı hiç, sizin gibi nişanlı peşinde koşanlara, nazlanmak, esnemek? İnsan birisini sevdi mi, düğününe kadar, ne gözüne uyku girmeli, ne de yiyip içmeli.

MOLÇALİN. — Hangi düğün? Kiminle?

LİZA. — Küçük hanımla tabii.

MOLÇALİN. — Sen bırak şimdi onu. Düğünsüz de vakit geçer. Ümit kesmemeli.

LİZA. — Ne diyorsunuz? Biz başka koca aramıyoruz ki...

MOLÇALİN. — Bilmem ama, düşündüğüm zaman, tüylerim diken diken oluyor: bir gün, Pavel Afanasiç, bizi yakalıyacak, lânet edecek, kovacak. İster misin sana biraz içimi açayım? Ben Sofya Pavlovna'da hiçbir fevkalâdelik görmüyorum. Allah versin de yüz sene refah içinde yaşasın. Bir zamanlar Çatski'yi sevmişti.Şimdi onu sevmiyor.Bir gün gelir, beni de, onun gibi bırakıverir. Meleğim benim, sana karşı duyduğum sevginin, hiç olmazsa yarısını ona duymak isterdim. Ama ne yapayım ki elimden gelmiyor. Sevdalı gibi görünmeğe çalışıyorum, olmuyor. Onu gördüm mü, buz kesiliyorum.

SOFYA, kendi kendine. — Ah ne alçaklık.

ÇATSKİ, sütunun arkasından. — Vay namussuz...

LİZA. — Azap duymuyor musunuz, bunları yaparken?

MOLÇALİN. — Babam vasiyet etti, bütün insanları hoş tut, dedi. Hayatta muvaffak olabilmek için, oturduğun evin sahibine, çalıştığın dairenin müdürüne, elbiseni temizliyen uşağına, sana kötülük yapabilecek kapıcıya, seni ısırabilecek kapıcının köpeğine bile tatlı görünmek, mülâyim davranmak lâzım.

LİZA. — Demek ki mezhebiniz genişmiş...

MOLÇALİN. — İşte, büyük bir adamın kızına yaranabilmek için, âşık rolü oynuyorum.

LİZA. — Çünkü o adam sizi yediriyor, içiriyor, üstelik size mevkiler, ünvanlar verdiriyor, değil mi? Yeter artık konuştuğumuz gidelim.

MOLÇALİN. — Haydi gidelim. Ne çare bu nahoş talihe boyun eğelim. Gel bari seni candan, yürekten bir defa kucaklıyayım. *(Kucaklamak ister, Liza mâni olur)* Ah Liza keşke sen o olaydın. *(Gitmek ister, Sofya bırakmaz.)*

SOFYA, fısıldıyarak konuşur. Bu sahne hep yavaş sesle geçer. — Durun, korkunç adam, gitmeyin. Yeter duyduklarım. Kendimden, hattâ şu duvarlardan bile utanıyorum.

MOLÇALİN. — Ne! Sofya Pavlovna.

SOFYA. — Susun. Bir tek kelime bile söylemeyin. Allah aşkına susun. Biliyor musunuz, her şeyi yapabilirim.

MOLÇALİN, Sofya'nın önünde diz çöker. Sofya onu iter. — Ah, rica ederim, hatırlayın... Kızmayın...

SOFYA. — Hiçbir şey hatırlamıyorum. Tâciz etmeyin beni. Kalbimdeki hâtıralar keskin bir bıçak kesildi.

MOLÇALİN, ayaklarına kapanarak. — Merhamet edin.

SOFYA. — Daha alçalmayın, kalkın, sizden hesap sormuyorum. Sizden izahat istemedim. Biliyorum, muhakkak gene yalan söyliyeceksiniz.

MOLÇALİN. — Lûtfen izin verin de...

SOFYA. — Hayır, hayır, hayır.

MOLÇALİN. — Şaka söyledim, başka bir şey değil.

SOFYA. — Size söylüyorum, yeter. Yoksa bağırırım, ev halkını uyandırır, hem sizi, hem de kendimi mahvederim. *(Molçalin ayağa kalkar.)* Bugün ne mal olduğunuzu öğrendim. Ben artık tanımıyorum sizi. Artık benden ne şikâyet ne azar işiteceksiniz. Ne de göz yaşlarımı göreceksiniz. Çünkü değmezsiniz. Söken şafak sizi bu evde görmesin. Bundan sonra size dair bir şey duymıyayım.

MOLÇALİN. — Nasıl emrederseniz.

SOFYA. — Yoksa kızgınlığımdan her şeyi babama anlatırım. Bilirsiniz, gözümü budaktan sakınmam. Gidin, hayır, hayır, yalnız şükredin ki, gecenin sessizliği içinde, biribirimizle buluştuğumuz zamanlar, siz çok çekingen davranırdınız. Hattâ herkesin yanındayken bu kadar çekingen olmazdınız. Bereket versin sizdeki cüret, ruh alçaklığı kadar değil. Her şeyi geceleyin öğrendiğime çok memnunum. Çünkü gözümün önünde o beni ayıplıyan gözler yok. Sabahleyin bayıldığım zaman olduğu gibi, Çatski yok.

ÇATSKİ, saklandığı yerden çıkarak. — O gene burada, sahtekâr.

LİZA VE SOFYA. — A. A. Ah. *(Sofya elindeki şamdanı düşürür. Molçalin odasına sıvışır.)*

SAHNE XIII

SOFYA, LİZA, ÇATSKİ.

ÇATSKİ. — Haydi, ne duruyorsunuz, bayılsanıza. Tam sırası şimdi. Sabahkinden daha önemli sebepler de var. Nihayet muamma çözüldü. Kime kurban edildiğim anlaşıldı. Nasıl kendime hâkim olabildim? Bakıyordum, görüyordum, inanamıyordum. Bakın, eski dost, kadınlık hicabı, utanç kimin için unutuldu. Kapının arkasında. Hareketlerinin mesuliyetini erkekçe kabul edemiyor. Ah bakın şu feleğin işine, yürek sahiplerini mahveder de, Molçalin gibilerini yaşatır.

SOFYA, gözyaşları içinde. — Susun. Bütün kabahat bende. Fakat onun bu kadar iki yüzlü olacalı kimin aklına gelirdi?

LİZA. — Aman Allahım, evde gürültüler başladı. Ev halkı buraya koşuyor. İşte, babanız... Doğrusu bu vaziyet pek hoşuna gidecek.

SAHNE XIV

ÇATSKİ, SOFYA, LİZA, FAMUSOV, ellerinde şamdanlarla birçok uşaklar.

FAMUSOV. — Buraya gelin, beni takibedin, çabuk olun. Mumları, fenerleri getirin. Nerde cinler, nerede şeytanlar? Oo bunlar tanıdık yüzler... İşte benim utanmaz, rezil kızım Sofya Pav-

lovna. Nerede, kiminle... Annesine çekmiş, tıpkı rahmetli karım gibi. Biraz gözünün önünden ayırdın mı, hemen bir erkekle başbaşa bulursun. Senin Allahtan korkun yok mu? Onun nesine kapıldın? Nesi seni çeken? Sen değil misin ona deli deyip âleme ilân eden? Ben ne kör, ne aptalmışım meğer. Bütün çevrilenler dolapmış. Bu dolaba misafirler de, kendisi de katılmış meğer. Fakat benim suçum ne? Nedir bu benim başıma gelen?

ÇATSKİ, Sofya'ya. — Demek ki bu yalanı size borçluyum!

FAMUSOV. — Numara yapma birader, aldatamazsın. Şayet dövüşseniz bile gene de inanmam. İnandıramazsınız beni! Filka, senin gibi bir tembel mahlûku, senin gibi bir odunu, başkapıcı yaptım. Gafil herif, dünyadan haberi olmıyan herif, söyle neredeydin? Nereye gitmiştin? Neden kapıyı kapamadın, neden görmedin, neden duymadın? Bir meteliğe satarsın beni değil mi? Hepinizi köye göndereceğim. Hepinizi sürgün edeceğim. *(Liza'ya)* Sen açıkgöz kız, bunları hep sen hazırladın. İşte o süs dükkânlarının, o tuvaletlerin, o yeniliklerin meyvaları bunlar. Âşıkları birleştirmeyi orada öğrendin. Bak seni nasıl yola getiririm ben. Sen de köye, marş! Tavukların peşlerinde koşacaksın. Sana gelince kızcağızım, biraz sabret, seni de burada bırakmıyacağım. Sen adam içinde yaşıyamazsın zaten. Bir iki gün daha sabret. Sen de Moskova'da kalmıyacaksın. Saratov'un ıssız köyüne, teyzenin yanına gi-

deceksin. Orada evliyaların hayatını okursun. Bu kadar... Nakışların başında esniyeceksin. *(Çatski'ye)* Siz ise beyim, sakın orada ne kapıdan, ne de pencerelerden girmeğe yeltenmeyin. Her kapı sizin için kapanmış olacak. Bunu herkese yaymağa çalışacağım. Bütün şehri karış karış gezeceğim. Bütün halkın bunu bilmesini isterim. Senatoya, nazırlara, çara şikâyet edeceğim.

ÇATSKİ, kısa bir sükûttan sonra. — Kabahatliyim, biliyorum. Ben hiçbir zaman akıllanmıyacağım. Bana bir şeyler anlatmak istiyorlar. Ama boyuna dinliyor, bir türlü fikirlerimi toplıyamıyorum. Anlamıyorum, bir şeyler bekliyorum... *(Heyecanla)* Ah ne körmüşüm ben... Bütün bu çektiklerimin mükâfatını kimden bekliyordum? Ümitle, titriyerek, koşarak, uçarak buraya geldim. İşte saadet diyordum. Demin kimin önünde o kadar tatlı sözleri, o aşk sözlerini boşu boşuna israf ettim? Siz Allahım kimi seçtiniz... Bana kimi tercih ettiniz... Niçin beni ümitle avuttunuz? Niçin bütün geçmişimizle alay ettiğinizi, gülünç bir hale koyduğunuzu, niçin, niçin bana açıktan açığa söylemediniz? Ne mesafeler, ne eğlenceler, ne seyahatler, o bendeki, bir zamanlar beraber duyduğumuz o hisleri, o kalb çarpıntılarını soğutamadı. Onlarla yaşadım, onlarla nefes aldım. Boyuna onları düşündüm. Halbuki sizden bunların hâtırası bile uçmuş. Buraya birdenbire gelişimin, sözlerimin, hareketlerimin, her şeyimin sizde nefret uyandırdığını bana söyleseydiniz. O zaman sizinle

hemen alâkamı keserdim. Ebediyen sizden ayrılmadan, hoşunuza giden adamın kim olduğunu öğrenmeğe çalışmazdım. *(Alayla)* Nasıl olsa, iyice düşünecek, onunla barışacaksınız. Ne diye boşu boşuna kendinizi üzersiniz? Bir düşünün, onu her zaman elinizin altında bulunduracak, işlerinizin peşinde koşturabileceksiniz. O, hem bir koca, hem bir çocuk, hem bir uşak, hem de bir hizmetkâr olacak. İşte Moskova kadınlarının bayıldıkları kocalar bunlar değil mi zaten? Yeter artık. Sizinle bozuştuğum için iftihar ediyorum. Size gelince, rütbelerin zebunu efendi baba. Korkmayın, kızınızla nişanlanmak niyetinde değilim. Siz yine bilmeyin, görmeyin, şu mesut bilgisizliğinizde yaşamağa devam edin. Kızınızla evleneceğim diye sizi tehdidetmiyorum. İyi ahlâklı, dalkavuk, işten anlıyan; bütün meziyetleriyle kayınpederine eşit bir damat bulunur elbette. Bana gelince, ben aklımı başıma topladım artık. Perde düştü gözlerimden, hayallerden kurtuldum. Babasından, kızıyle aptal âşığından, bütün dünyadan içimdeki hırsın acısını çıkarmak hiç de fena olmazdı. Yarabbi, yolum kimlere düştü? Mukadderat beni nerelere sürükledi? Önüne gelen lânet ediyor, kovuyor. Aşka ihanet edenler, yorulmaz düşmanlar, saçma sapan hikâyeler uyduranlar, kuş beyinleriyle bunları yaymağa kalkanlar, zeki geçinen aptallar, kurnaz budalalar, zehrini akıtmağa hazır, yılan gibi kocakarılar, abuk sabuk şeyler icadeden ihtiyarlar, insana işkence eden bu sürü el birliği ettiler de adımı deliye çıkardılar. Evet, siz haklısınız. İnsan bir gününü sizinle geçirir de, sizin havanızı teneffüs eder de, gene delirmezse, o adamı ateş bile yakamaz. Moskova'dan defolup gideceğim. Artık bir daha buraya ayak basmam. Arkama bakmadan gideceğim. Bütün dünyayı dolaşacağım. Ayaklar altına alınmış duygularım için rahat bir köşe ayıracağım. Arabam... arabam gelsin *(Çıkar.)*

SAHNE XV

ÇATSKİ'den başka, ÖNCEKİLER.

FAMUSOV. — E, şimdi ne dersin? Deli değil mi? Ciddî söyle, deli... Görmüyor musun? Neler saçmaladı durdu... Dalkavuk... Kayınpeder... Moskova'yı tehditler... Ya sen, beni öldürmeğe mi niyet ettin? Ah nedir şu başıma gelenler?... Aman Yarabbi, prenses Marya Aleksevna ne diyecek?

SON